

176451

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TURİZM ANABİLİM DALI

EKONOMİK İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ OLARAK
KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ BÖLGESİ VE
TÜRKİYE TURİZMİ İLE İŞBİRLİĞİ İMKANLARI

DOKTORA TEZİ

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. ADEM ŞAHİN

M. SAİM BALADIN
NO: 9903

İSTANBUL - 1998

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TURİZM ANABİLİM DALI

**EKONOMİK İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ OLARAK
KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ BÖLGESİ VE
TÜRKİYE TURİZMİ İLE İŞBİRLİĞİ İMKANLARI**

DOKTORA TEZİ

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. ADEM ŞAHİN

M. SAİM BALADIN
NO: 9903

İSTANBUL - 1998

İÇİNDEKİLER

İçindekiler.....	ii
Tablolar	viii
Kısaltmalar	xi
Giriş	1

Birinci Bölüm

GLOBALLEŞME, BÖLGESELLEŞME, İKTİSADİ İŞBİRLİĞİ KAVRAMLARI VE DÜNYADAKİ ÖRNEKLERİ

1.1. Globalleşmeyi Doğuran Toplumsal Değişimler	5
1.1.1. Tarım Toplumundan Sanayi Toplumuna Geçiş	6
1.1.2. Sanayi Toplumunda Değişim	8
1.1.3. Globalleşmeyi Doğuran Gelişmeler.....	10
1.2. Globalleşme.....	12
1.2.1. Globalleşmenin Dinamikleri.....	16
1.2.2. Globalleşmenin İktisadi Özellikleri	20
1.2.2.1. Üretimde Globalleşme.....	22
1.2.2.2. Ticarete Globalleşme.....	24
1.2.2.3. Finans Piyasasında Globalleşme.....	26
1.3. Bölgeselleşme	28

1.3.1. Başlıca Bölgesel Gruplar.....	31
1.3.2. Bölgeselleşme - Globalleşme İkilemi	33
1.4. Bölgesel Ekonomik İşbirliği ve Bütünleşme	34
1.4.1. Ekonomik İşbirliği ve Birleşmenin Tanımı.....	34
1.4.2. Ekonomik İşbirliği ve Birleşme Çeşitleri.....	35
1.4.2.1. Ekonomik İşbirliği Antlaşmaları.....	36
1.4.2.2. Serbest Ticaret Bölgesi	37
1.4.2.3. Gümrük Birliği	38
1.4.2.4. Ortak Pazar	40
1.4.2.5. Ekonomik Birlik	40
1.4.3. Bölgesel Ekonomik Birleşmelerin Uygulamadaki Başarı Durumu	42
1.4.4. Ekonomik İşbirliği ve Birleşmenin Üye Ülkelere Etkileri	43
1.4.5. Bölgesel Ekonomik İşbirliği ve Birleşme Örgütleri	49
1.4.5.1. Belçika - Lüksemburg Ekonomik İşbirliği.....	49
1.4.5.2. Benelüks Ekonomik İşbirliği.....	50
1.4.5.3. Avrupa Toplulukları	50
1.4.5.4. Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA)	53
1.4.5.5. Nordik Konseyi ve Nordik Bakanlar Kurulu (NC).....	55
1.4.5.6. Avrupa Ekonomik Alanı (EEA).....	56
1.4.5.7. Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi (COMECON).....	57
1.4.5.8. Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO).....	59
1.4.5.9. Asya-Pasafik Ekonomik İşbirliği (APEC)	61

1.4.5.10. Güney Doğu Ulusları Birliği (ASEAN).....	62
1.4.5.11. Bangkok Antlaşması (BA)	63
1.4.5.12. Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (LAFTA).....	64
1.4.5.13. Latin Amerika Entegrasyon Birliği (LAIA - ALADI)	65
1.4.5.14. Andean Grup (AC).....	66
1.4.5.15. Orta Amerika Ortak Pazarı (CACM)	66
1.4.5.16. Karaibler Serbest Ticaret Bölgesi (CARIFTA)	67
1.4.5.17. Karaibler ortak Pazarı (CARICOM)	68
1.4.5.18. Latin Amerika Ekonomik Sistemi (SELA).....	69
1.4.5.19. Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA).....	70
1.4.5.20. MERCOSUR.....	71
1.4.5.21. Batı Afrika Ekonomik Topluluğu (CEAO)	72
1.4.5.22. Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS).....	73
1.4.5.23. Orta Afrika Gümrük ve Ekonomik Birliği (UDAEAC).....	74
1.4.5.24. Doğu Afrika Topluluğu (EAC)	75
1.4.5.25. Doğu ve Güney Afrika Tercihli Ticaret Alanı (PTA).....	75
1.4.5.26. Arap Ortak Pazarı (ACM).....	76
1.4.5.27. Güney Afrika Kalkınma Koordinasyon Konferansı (SADCC).....	77
1.4.5.28. Avustralya Yeni Zelanda Yakın Ekonomik İlişkiler Ticaret Antlaşması (ANZCERTA).....	77
1.4.5.29. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi (KEİB).....	78

İkinci Bölüm

KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ BÖLGESİ (KEİB)

2.1. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi Projesi'nin Ortaya Çıkmasını Hazırlayan Gelişmeler	80
2.2. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'nin Doğuşu ve Gelişimi.....	83
2.3. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'nin Amacı	93
2.4. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne Üye Olan Ülkeler Açısından Ekonomik İşbirliğinin Yararları	96
2.4.1. Ekonomik Kalkınmanın Hızlandırılması ve Piyasa Ekonomisine Geçiş.....	96
2.4.2. Güvenli ve Geniş Piyasaların Oluşması: Rekabetin Artması, Teknolojik Değişim, Dışsal Ekonomiler	98
2.4.3. Pazarlık Gücündeki Artış	99
2.5. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'nin Kurumsal Yapısı	100
2.5.1. Dışişleri Bakanları Toplantısı	101
2.5.2. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü Parlamenterler Asamblesi (KEİPA).....	102
2.5.3. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Konseyi (KEİK).....	106
2.5.3.1. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Konseyi'nin Organları	107
2.5.4. KEİ İstatistik Veri ve Ekonomik Bilgi Değişimi Koordinasyon Merkezi.....	108

2.5.5. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Ticaret ve Kalkınma Bankası	109
2.6. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'nde Turizm Sektörü	112

Üçüncü Bölüm

KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ BÖLGESİ'NE ÜYE OLAN ÜLKELERDE TURİZM VE TÜRKİYE İLE İŞBİRLİĞİ İMKANLARI

3.1. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi Üyesi Olan Ülkelerde Bazı Sosyal ve Ekonomik Göstergeler	116
3.2. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'nde Turizm Arzı ve Talebi	118
3.2.1. Yatak ve Oda Sayıları.....	119
3.2.2. KEİB'e Üye Ülkelere Gelen Turist Sayısı.....	122
3.2.3. KEİB Üyesi Ülkelere Gelen Turistlerin Seyahat Amaçları	124
3.2.4. KEİB Üyesi Ülkelere Gelen Turistlerin Geldikleri Bölgelere Göre Dağılımı	129
3.2.5. KEİB Üyesi Ülkelere Gelen Turistlerin Ülkelere Göre Dağılımı	134
3.2.6. KEİB Üyesi Ülkelerden Yurtdışı Seyahat Katılanlar	141
3.3. KEİB Üyesi ülkelerin Turizm Gelir ve Giderleri	142
3.3.1. Turizm Gelirleri.....	142
3.3.2. Turizm Giderleri	145

3.4. KEİB - Türkiye Turizm İlişkileri	147
3.4.1. KEİB Ülkelerinden Türkiye'ye Olan Talep ve Özellikleri.....	147
3.5. KEİB Ülkeleri Arasındaki İşbirliği İmkanları	155
3.5.1. Teknik Alandaki İşbirliği İmkanları.....	155
3.5.2. Sektörel Alandaki İşbirliği İmkanları	159
3.6. KEİB'in Türkiye Turizmine Etkileri	162
3.6.1. Türkiye'nin Uygulaması Gereken Politikalar.....	162
3.6.2. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'nin Türkiye Turizmi Üzerindeki Muhtemel Olumlu Etkileri	164
Sonuç	166
Kaynakça	173

TABLOLAR

Tablo. 1 :	Bölgesel Ekonomik İşbirliği ve Birleşme Örgütleri	46
Tablo. 2 :	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi Üyesi Olan ülkelerde Bazı Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1995)	117
Tablo. 3 :	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne Üye Olan Ülkelerde Yatak Sayısı.....	120
Tablo. 4 :	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne Üye Olan Ülkelerde Oda Sayısı.....	121
Tablo. 5 :	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne Üye Olan Ülkelerde Konaklama Yapan Turist Sayıları.....	122
Tablo. 6 :	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne Üye Olan Ülkelere Gelen Günöbirlikçiler.....	125
Tablo. 7 :	KEİB Üyesi Olan Ülkelere Tatil Amacıyla Seyahat Eden Yabancıların Yıllara Göre Dağılımı	126
Tablo. 8 :	KEİB Üyesi Olan Ülkelere İş Amacıyla Seyahat Eden Yabancıların Yıllara Göre Dağılımı.....	127
Tablo. 9 :	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne Üye Olan Ülkelere Tatil ve İş Amaçları Dışındaki Amaçlarla Seyahat Eden Yabancılar	128

Tablo. 10:	KEİB Üyesi Olan Ülkelere Avrupa Ülkelerinden Seyahat Eden Turistlerin Yıllara Göre Dağılımı	130
Tablo. 11:	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne Üye Olan Ülkelere Amerika Kıtasından Yapılan Seyahatlerin Yıllara Göre Değişimi.....	131
Tablo. 12:	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne Üye Olan Ülkelere Orta Doğu Ülkelerinden Yapılan Seyahatlerin Yıllara Göre Dağılımı	132
Tablo. 13:	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne Üye Olan Ülkelere Afrika, Doğu Asya, Pasifik ve Güney asya Ülkelerinden Yapılan Seyahatlerin Yıllara Göre Dağılımı	134
Tablo. 14:	Rusya Federasyonu'na Gelen Turistlerin Geldikleri Ülkelere ve Yıllara Göre Dağılımı.....	135
Tablo. 15:	Türkiye'ye Gelen Turistlerin Geldikleri Ülkelere ve Yıllara Göre Dağılımı.....	136
Tablo. 16:	Yunanistan'a Giden Turistlerin Geldikleri Ülkelere ve Yıllara Göre Dağılımı.....	138
Tablo. 17:	Bulgaristan'a Giden Turistlerin Geldikleri Ülkelere ve Yıllara Göre Dağılımı.....	139
Tablo. 18:	Romanya'ya Giden Turistlerin Geldikleri Ülkelere ve Yıllara Göre Dağılım	140
Tablo. 19:	Yurtdışı Seyahate Katılan KEİB Üyesi Olan Ülkelere Vatandaşlarının Yıllara göre Dağılımı.....	141

Tablo. 20:	KEİB Ülkelerinin Turizm Gelirleri.....	143
Tablo. 21:	KEİB Ülkelerinin Turizm Giderleri.....	146
Tablo. 22:	Türkiye'ye Gelen KEİB Üyesi Ülke Vatandaşlarının Yıllara Göre Değişimi.....	149
Tablo.23:	Türkiye'de Konaklama Yapan KEİB Üyesi Olan Ülke Vatandaşlarının Yıllara Göre Dağılımı.....	150
Tablo. 24:	Türkiye'de KEİB Üyesi Olan Ülke Vatandaşlarınca Yapılan Geceleme Sayılarının Yıllara Göre Dağılımı.....	152
Tablo. 25:	Türkiye'ye KEİB Üyesi Ülkelerden Gelen Günöbirlikçilerler İlgili Oranlar.....	153
Tablo. 26:	Türkiye'de KEİB Üyesi Olan Ülke Vatandaşlarının Ortalama Kalış Süreleri.....	154

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ACM	: Arap Ortak Pazarı
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AG	: Andean Grup
ALADI	: Latin Amerika Entegrasyon Birliği
ANZCERTA	: Avusturalya Yeni Zelanda Yakın Ekonomik İlişkiler Ticaret Antlaşması
APEC	: Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği
AR-GE	: Araştırma - Geliştirme
ASEAN	: Güney Doğu Asya Ulusları Birliği
BA	: Bangkok Antlaşması
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BSEC	: Blac Sea Economic Cooperation
CACM	: Orta Amerika Ortak Pazarı
CARIFTA	: Karaibler Serbest Ticaret Bölgesi
CARIOM	: Karaibler Ortak Pazarı
CEAO	: Batı Afrika Ekonomik Topluluğu
COMECON	: Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı

EAC	: Doğu Afrika Topluluğu
ECO	: Ekonomik İşbirliği Örgütü
ECOWAS	: Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu
ECSC	: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
EEA	: Avrupa Ekonomik Alanı
EFTA	: Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi
ESCAP	: Economic and Social Commission for Asia and Pacific
EU	: European Union
Fed.	: Federasyon
G-10	: Onlar Grubu
G-24	: Yirmidörtler Grubu
G-5	: Gelişmiş Beşler Grubu
G-7	: Gelişmiş Yediler Grubu
G-77	: Yetmişyediler Grubu
GATT	: Gümrük Tarifeleri Genel Antlaşması
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
IMF	: International Money Found
ITO	: İstanbul Ticaret Odası
İİBF	: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
KEİ	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği
KEİB	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi
KEİK	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Konseyi
KEİPA	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Parlamenter Asamblesi
KTKB	: Karadeniz Ticaret ve Kalkınma Bankası
LAFTA	: Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
LAIA	: Latin Amerika Entegrasyon Birliği
Ltd.	: Limited
MRU	: Mano Nehri Birliği

NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
NC	: Nordik Konseyi
No	: Numara
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
ÖİK	: Özel İhtisas Komisyonu
PTA	: Doğu ve Güney Afrika Tercihli Ticaret Alanı
RCD	: Kalkınma için Bölgesel İşbirliği Örgütü
s.	: Sayfa
SADCC	: Güney Afrika Kalkınma Koordinasyon Konferansı
SELA	: Latin Amerika Ekonomik Sistemi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
Şti.	: Şirket
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜSİAD	: Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği
UDAEAC	: Orta Afrika Gümrük ve Ekonomik Birliği
URATOM	: Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
WTO	: World Tourism Organization

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından başlayan globalleşme eğilimleri, günümüzde artık bütün ülkeleri etkisi altına almış durumdadır. İçinde bulunduğumuz dönemde, dünyadaki siyasi, kültürel ve sosyal ilişkilerin en önemli belirleyicisi iktisadi faaliyetler olmuştur. Bir ülkenin diğer bir ülkeye olan etkisi, eskiden olduğu gibi silah gücü ile değil, ekonomik kalkınma düzeyi ile ilişkilendirilmektedir. Globalleşme bir anlamda maddi ve manevi değerlerin ve bu değerler çerçevesinde meydana gelmiş birikimlerin milli sınırları aşarak dünya çapında yayılması anlamına gelmektedir. Bu değerler, yukarıda da belirtildiği gibi iktisadi nitelikli olabildiği gibi sosyal, siyasi ve kültürel özellikler de taşıyabilmektedir.

Dünyada yaşanan globalleşme eğilimleri, bir yandan dünyadaki pek çok olayı şekillendirirken, öte yandan da dünyadaki güç dengeleri giderek değişmektedir. İktisadi, siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda değişen veya somutlaşan güç dengelerine karşı, dünyanın pek çok ülkesinde tepki ortaya çıkmaktadır. Ülkelerin tepkileri birbirinden farklı özellikler ta-

şıyabilmektedir. Ancak, günümüzde küçük ülkeler güçlerini biraraya getirerek, global rekabette üstün çıkma veya ayakta kalabilmeye çalışabilmektedir. Avrupa Kömür ve Çelik Birliği, Avrupa Ekonomik Topluluğu, Avrupa Topluluğu ve en son adıyla da Avrupa Birliği, bir anlamda Amerika Birleşik Devletleri ile girilen iktisadi rekabette güçleri birleştirmenin en güzel örneğidir. Avrupa Birliği, günümüzün dünyasında globalleşmeye karşı gelişen bölgeselleşme akımlarının da en somut örneği olarak dikkati çekmektedir. Gerçekten de, 40-50 yıl zarfında dünyanın çeşitli yörelerinde pek çok ülke tarafından bölgesel işbirliği amacını taşıyan antlaşmalar imzalanmıştır. Çalışmanın Birinci Bölümü'nde bu işbirliği ve entegrasyon antlaşmaları örneklerinin geniş bir özeti yer almaktadır.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi (KEİB), dünyadaki globalleşme eğilimlerine karşı oluşturulmuş bölgesel bir işbirliği örgütüdür. Türkiye'nin önderliğinde Arnavutluk, Azerbeycan, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Romanya, Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Yunanistan'ın bir araraya getirilmesiyle meydana getirilen KEİB, Karadeniz'e sınır olan ülkelerin iktisadi alanda işbirliğini gerçekleştirmelerini ana amaç olarak almıştır. 1990'lı yılların başlarında Türkiye'nin başı çekmesiyle meydana getirilen KEİB, 1998 Haziran'ın da Yalta'da imzalanan protokole ile "Örgüt" haline gelmiştir. Kurulduğu 1992 yılından bu yana sektörel bazda gerçekleştirilen çeşitli komisyon toplantıları ile iktisadi işbirliği alanında önemli adımlar atılmıştır.

Turizm, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi içerisindeki en önde gelen işbirliği alanlarından birini oluşturmaktadır. Durum böyle olmasına

karşılık, uzmanlar toplantısı bazındaki komisyon toplantılarının 1996 yılında başlamış olması, kuşkusuz önemli bir eksiklik olmuştur. 1996 yılında başlayan "Turizm Çalışma Grubu" toplantıları, 1997 ve 1998 yıllarında gerçekleştirilen birer toplantı ile, en azından hangi alanlarda işbirliğinin gerçekleştirilebileceğinin tartışılmaya başlanması açısından olumlu gelişmelerdir. Öte yandan, başta Türkiye'li turizm yatırımcıları olmak üzere KEİB'e üye olan ülkelerin turizm yatırımcılarının KEİB üyesi olan ülkelerdeki yatırımları giderek artmaktadır. Bu alanda Türkiye'li turizm yatırımcılarının oldukça önemli turizm yatırımlarını gerçekleştirmiş oldukları bilinmektedir.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'nin Türkiye turizm sektörü üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlayan bu çalışma, üç bölümden meydana gelmektedir.

Tez çalışmasının Birinci Bölümü "Globalleşme, Bölgeselleşme ve İktisadi İşbirliği Kavramı ve Dünyadaki Örnekleri" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde dünyada globalleşmeyi doğuran toplumsal sebepler incelenmekte ve globalleşmeyi doğuran nedenler üzerinde durulmaktadır. Genel olarak globalleşme, yine Birinci Bölüm içerisinde incelenen konular arasında yer almaktadır. Globalleşmenin özelliklerinin açıklanmasının ardından bölgeselleşme kavramı ve ortaya çıkış nedenleri üzerinde durulmaktadır. Bölgesel iktisadi işbirliği ve bütünleşme antlaşmaları ve dünyadaki son 50 yıldır görülen bölgesel işbirliği ve bütünleşme antlaşmalarının kısa açıklamaları yine Birinci Bölüm içerisinde yapılmaktadır.

İkinci Bölüm, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne ayrılmıştır. Bu bölümde sırasıyla Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'nin ortaya çıkış sebepleri, KEİB'in doğuşu ve gelişimi, amaçları ve KEİB'in üye ülkelere sağladığı yararlar, KEİB'in kurumsal yapısı açıklanmaktadır. İkinci Bölüm'de son olarak KEİB bünyesinde turizm sektörüne verilen önem kısaca açıklanmaktadır.

Çalışmanın Üçüncü Bölümü "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne Üye Olan Ülkelerde Turizm ve Türkiye ile İşbirliği İmkanları" başlığını taşımaktadır. Üçüncü Bölümde, KEİB'e üye olan ülkelerin iktisadi ve sosyal göstergelerinin yanı sıra, turizm sektörleri ile ilgili durumları incelenmektedir. Bu kapsamda her ülkenin turizm arzı ve talebi, turizm talebi ile ilgili durumları incelenmiştir. KEİB üyesi ülkelere gelen turistlerin özellikleri ise çeşitli açılardan incelenmiştir. Üçüncü Bölüm içerisinde ayrıca KEİB - Türkiye turizmi ilişkileri incelenmiştir. Burada KEİB üyesi ülkelere Türkiye'ye yönelik turizm talebinin özellikleri araştırılmıştır. Bu bölüm içerisinde son olarak KEİB - Türkiye turizm işbirliği alanları incelenmiştir.

Tez çalışmasının Üçüncü Bölümü'nü "Sonuç" kısmı izlemektedir. Bu kısımda tez çalışmasından elde edilen bulguların KEİB'nin Türkiye turizm için taşıdığı önemine ilişkin sonuçları değerlendirilmektedir.

Birinci Bölüm

GLOBALLEŞME, BÖLGESELLEŞME, İKTİSADİ İŞBİRLİĞİ KAVRAMLARI VE DÜNYADAKİ ÖRNEKLERİ

1.1. GLOBALLEŞMEYİ DOĞURAN TOPLUMSAL DEĞİŞİMLER

Uygarlık tarihine bakıldığında toplumların kendilerini topyekün değiştirdikleri, yepyeni ve beklenmedik bir biçimde girdikleri dönemlere rastlanmaktadır. Bu dönemlerden insanlık tarihinde en önemli iz bırakanlardan birincisi insanları toprağa ve yerleşik hayata bağlayan tarım toplumuna geçiştir. İkincisi, tarım toplumundan kitlevi üretimin, tüketimin ve eğitimin önemli olduğu sanayi toplumuna geçiştir (1).

(1) Hasan ÇOBAN, *Bilgi Toplumuna Planlı Geçiş: Bilgi Toplumuna Geçmek için Stratejik Planlama ve Yönetim Bilgi Sistemi Uygulaması*, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Ankara, 1996, s. 5.

İnsanlık bugünlerde yeni ve köklü bir değişimin eşiğindedir. Uygarlık tarihindeki bu üçüncü köklü değişimin sanayi toplumundan, bilginin giderek hammaddenin, emeğin ve diğer kaynakların yerini alacağı ve geçişin şimdiki sanayi toplumundan tamamen farklı bir "Bilgi Toplumu"na doğru olacağı ifade edilmektedir (2).

1.1.1. Tarım Toplumundan Sanayi Toplumuna Geçiş

Sanayi İhtilâli, James Watt'ın 1765'de buhar makinasını bulması ve bunun enerji kaynağı olarak kullanılması gibi yeni teknolojilerin üretimle ilgili ekonomik gelişmelere yaptığı sosyal etkilerin sebebiyle de oluşan yeni toplumsal yapıya kısaca "Sanayi Toplumu" olarak isimlendirilmektedir (3).

Yeni teknolojilere dayalı ekonomik şartların zemin hazırladığı işbölümü artışı sayesinde üretimdeki verimlilik sürekli artmıştır. Yeni teknolojilerin üretimde kullanılmasıyla, insanlığın o güne kadar görmediği bir üretim artışı sağlanmıştır. Tarıma dayalı geleneksel toplumda üretim, evlerde, el tezgahlarında yürütülürken, Sanayi İhtilâli sonrasında üretim fabrikalarda yapılmaya başlanmıştır (4).

(2) Alvin TOFFLER, *Üçüncü Dalga*, Altın Kitaplar, İstanbul, 1981; Mesude YONERJİ, *Managing in the Information Society*, Mass MacGill Blackwell, ABD, 1990, s. 3.

(3) ÇOBAN, 1996, a.g.e., s. 5; Hüsna ERKAN, *Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1993, s.3.

(4) Gülten KAZGAN, *Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen: Ne Getiriyor? Ne Götürüyor? Nereye Gidiyor?*, Altın Kitaplar, Bilimsel Sorunlar Dizisi, İstanbul, 1997, s. 15-16.

Konut ve işyerinin birbirinden ayrılması, evden ve işe işten eve insan trafiğinin doğmasına neden olmuştur. Fabrikalara dayalı toplu üretim kentleşmeyi ve kent yapısını değiştirirken, buna paralel olarak, geniş aile yapısından çekirdek aile yapısına geçilmiştir. Geleneksel tarım toplumunun köylüleri endüstri işçisi olmuş; toprak sahipleri olan aristokratlar yerine, sermaye sahibi olan "burjuvazi", toplumun üst ve saygın sosyal sınıfı olarak ön plana çıkmıştır. Toplumun yapısı tepeden tırnağa değişerek yenilenmiş ve yeni kurumsal yapılar ortaya çıkmıştır. Toplumun kurumları ve yapısı ile birlikte değer, norm ve davranış kalıpları da değişmiştir. Geleneksel davranışlar, giderek akılcı davranışlara yerini bırakmıştır (5).

Hangi ülkelerin, hangi kıstaslara göre sanayi toplumu sayılacağı sorusu henüz herkesi tatmin edecek bir cevaba kavuşturabilmiş değildir. Genel olarak ABD, Rusya, Kanada ve Japonya ile Avrupa ülkelerinin büyük çoğunluğunun sanayi toplumu olduğu kabul edilmekte ve bu ülkelerin ortak bazı özelliklerinden yola çıkılarak sanayi toplumu kavramı tanımlanmaya çalışılmaktadır (6).

Sanayi toplumunda yaşanan sosyo-ekonomik değişikliklerden bazıları aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (7):

(5) Mehmet ÖZDEMİR, **Turizmin Türkiye'nin Sosyo Ekonomik Yapısına Etkileri**, Rekmay Ltd. Şti. Matbaacılık, Ankara, 1992, s. 30.

(6) Gülten KAZGAN, a.g.e., s. 26-27.

(7) Nabî AVCI ve Diğerleri, **Ekonomik Enformasyon Toplumu ve Eğitim Sistemlerindeki Etkileri**, Milli Eğitim Bakanlığı Araştırma Raporu, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s. 10.

— Geleneksel tarım toplumundan makinalaşmış sanayi toplumuna geçiş dünya tarihine yön veren en önemli, en köklü değişikliktir.

— Bu geçiş dönemi, ortaya çıkan bütün gerilimlere, çelişkilere, çatışmalara ve bunların yol açtığı acılara rağmen, ilerlemeci bir harekettir.

— Sınıf çatışmaları bu dönemin en belirgin özelliğidir. Ancak, ortaya çıkan sınıf çatışmaları, modern toplumun yapısal zıtlıklarından değil, yeni toplumsal düzenin doğum sancularından kaynaklanan ve sınıai olgunlaşmanın belirli bir evresine tekabül eden, geçici olaylardır.

— Liberal demokrasi bu oluşumla birlikte hızla yaygınlaşmıştır.

— Sanayi toplumu bütün sanayileşmiş ülkeleri ortak bir toplum tipinde buluşturacak temel birliği sağlamaktadır.

— Sanayi toplumu olmak çağdaş toplum olmanın sembolü haline gelmiştir. Gelişmemiş, az gelişmiş ve geliştirmekte olan ülkeler çağdaşlaşmak için gelenekçiliklerini aşarak sanayi toplumunun yapı tarzını benimseme yolunda çaba sarfetmektedirler.

1.1.2. Sanayi Toplumunda Değişim

İlk dönemlerde sanayi toplumlarında tarım sektöründe çalışanların toplam istihdamdaki ağırlığı % 80 iken, günümüzde % 3'e kadar düşmüştür. Sanayi üretiminin payı ise en fazla % 50'lere kadar çıkmış iken, son dönemlerde bu oran tekrar % 30-40'lara inmiştir. Buna karşılık hizmet sektörünün payı % 60'ların üzerine çıkmış ve sanayi toplumunun son aşaması olan hizmet toplumuna doğru bir kayma gözlenmiştir (8).

(8) Alvin TOFFLER, a.g.e., s. 25-28.

Sanayileşme hareketinin son aşaması olan "Refah Toplumu" ve "Tüketim Toplumu", 1960'lı yıllarda doruk noktasına ulaşmıştır. Ancak, refah toplumlarının içinde yer alan ABD ve Batı Avrupa ülkelerinde 1960'lı yılların ikinci yarısından sonra ekonomik durgunluk ve kriz yaşanmaya başlanmıştır. Sanayi toplumundaki bu sancılar, hem Batı hem de Doğu blokunda gözlenmiştir. Ancak, Batı ülkelerinde tepki hareketleri başgösterirken, Doğu Bloku ülkelerinde, uygulanan sistemde özgürlüklerin sınırlı olması sebebiyle aynı tarihlerde görülmemiştir. Bu sancılar ancak 15-20 yıl gecikmeyle ortaya çıkmış ve 1990'lı yılların başında Sovyetler Birliği'nin parçalanması ve Doğu Bloku'nun dağılması şeklinde kendini göstermiştir (9).

Sanayi toplumundaki bu sancılar yeni krizlere ve tartışmalara sebep olmuştur. 1973'de Petrol Krizi'nin patlak vermesi, dünyanın hammadde kaynaklarının tükeneceği ve sanayi çevre kirliliğinin insanlığın geleceğini tehdit edeceği tartışmaları sınırlı dünya kaynaklarının daha dikkatli kullanılması yönünde yeni stratejilerin geliştirilmesine sebep olmuştur (10).

Yaşanılan kriz ve endişeler, yeni teknolojilerin uygulanmaya konulmasına fırsat yaratmıştır. Bu durum, istihdam kaybına sebep olmuş ve

(9) James CHACE, **The Consequences of the Peace: The New Internalism and American Foreign Policy**, A Twentieth Century Fund Book, Oxford University Press, New York, 1993, s. 29.

(10) Yücel GÜRSEL, "Çevre Kirliliğinin Sosyo-Ekonomik Nedenleri ve Çözüm İlkeleri", **Uluslararası Çevre'87 Sempozyumu**, Başbakanlık Çevre Genel Müdürlüğü yayını, İstanbul, 1987, s. 290; Richard CHACE, "A New Concert of Powers", **Foreign Affairs**, Volume 71, Number 2, Spring 1991, s. 10.

dolayısıyla işsizlik problemlerini beraberinde getirmiştir. Ancak, toplum üzerinde işsizlik probleminin çok getirilen teknolojilerin toplum üzerinde uzun dönemli etkileri olmuştur. Çünkü, bu teknolojiler yeni bir çağı açacak nitelikte ileri ve farklı olmuştur.

1.1.3. Globalleşmeyi Doğuran Gelişmeler

Sanayi toplumunun insanlığa getirdiği köklü değişim ve dönüşümlere benzer bir işlem de günümüzde yaşanmaktadır. 20. yüzyılın son çeyreği, bu dönüşümün başladığı dönem olmuştur. Bu yüzyıla kadar sosyal değişim çok yavaş olmuştur. Değişimin hızlı öylesine artmıştır ki, hayal gücümüzü bile zorlamaktadır (11).

Tarıma dayalı toplum yapısından sanayi toplumuna dönüşüm uzun yıllar almıştır. Toplumda meydana gelen büyük çatışmalarla birlikte 100 yılı aşan bir dönem içinde sanayi toplumunun yapısı kurumsallaşmış, yerleşmiştir. Yeni bir değişim dalgası esmeye başlamıştır. Toplumdaki büyük değişiklikler çatışma olmadan gerçekleşmeyeceği için, yeni bir kriz dönemine girilmiştir. Sanayi toplumundan yeni bir toplum düzenine geçiş öncesindeki kriz 1970'li ve 1980'li yıllarda hızla dünyaya yayılmıştır (12) Krizi atlatmak için istikrar kavramı gündeme gelmiştir. Artık kalkınma ve gelişmenin yeni adı istikrar olmuştur. Oysa ki yeni gelişmeler topluma daha

(11) Alvin TOFFLER, a.g.e., s. 20.

(12) *The Future of the World Economy, A United Nations Study*, Oxford University Press, New York, 1977, s. 3.

ilk 10 yılda önemli ve çok köklü değişiklikler getirmiştir. Uygulanan istikrar paketleri değişimin hızına ayak uyduramamıştır.

Yeni toplum düzenini yapı ve kurumları henüz oluşum ve şekillenme aşamasında ise de, gelecekteki alabileceği yapılaşma şekilleri bugünden kısmen tahmin edilebilecektir. Günümüzde insanlık, teknolojinin sağladığı imkânlar vasıtasıyla, gelişen teknolojiler konusunda geniş bir bilgiye, ondan faydalanabilme imkânına sahiptir. Bu durum, yeni gelişmelerin, insanlığa getireceği değişim ve dönüşümün sanayi toplumundan daha derin ve köklü olacağını ilk habercisidir.

Batının gelişmiş ülkeleri sanayi toplumundan farklı yeni bir dönüşümü gerçekleştirirken, azgelişmiş ülkeler, böyle bir değişimden uzak kalmaktadırlar. Gelişmiş ülkelerdeki mevcut gelişmeler yeni bir çağa girilmekte olduğu izlenimini vermektedir. Bu çağ, bilgi bolluğunca damgalanan bir çağdır (13). Açılan bilgi çağı, oluşan yeni toplum bilgi toplumu olarak adlandırılmaktadır. Adını çağa veren milyonlarca verinin bulunduğu bilgi okyanusunda boğulmadan, hedefe ulaşmak, istenilen ölçüde ve şekilde bilgidan faydalanmak, ayrı teknolojiler gerektirmektedir (14).

Yukarıda açıklanan tüm bu yeni gelişmeler işletmeleri uluslararası ve global üretim yapmaya yöneltmektedir (15). İşte tüm bu gelişmeler

(13) Herbert SCHILLER, *Zihin Yönetenler*, Pınar Yayınları, İstanbul, 1993, s. 274.

(14) Hüsnü ERKAN, *Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1997, s. 10-11.

(15) Nurhan AYDIN, *Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Ortak Girişimler (Joint Ventures)*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 1002, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, No: 107, Eskişehir, 1997, s. 2.

globalleşmeyi her alanda önemli hale getirmektedir. Önümüzdeki yılların toplumlarında en önemli belirleyicisi, globalleşme olacaktır.

1.2. GLOBALLEŞME

Globalleşme son yıllarda sosyolojide en çok tartışılan kavramlardan birisidir. Globalleşme üzerinde sosyolojik literatürün tüm önemli örneklerinin paylaştığı ortak argümanlardan birisi bu yeni sürecin aslında çok daha öncelere dayandığı, çok daha önceki kimi süreçlerin günümüze ulaştığı yeni bir aşama ve aldığı yeni bir biçim olduğudur (16).

Globalleşme veya global bütünleşme, global entegrasyon, ülkeler arasındaki iktisadi, siyasi, sosyal ilişkilerin yaygınlaşması ve gelişmesi, ideolojik ayrımlara dayalı kutuplaşmaların çözülmesi, farklı toplumsal kültürlerin, inanç ve beklentilerinin daha iyi tanınması, ülkeler arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması gibi farklı görünen ancak birbirleriyle bağlantıları içermektedir (17).

Globalleşme bir anlamda maddi ve manevi değerlerin ve bu değerler çerçevesinde oluşmuş birikimlerin ulusal sınırları aşarak dünya çapında yayılması anlamına gelmektedir (18). Bu değerler iktisadi nitelikli olabildiği

(16) Mahmut MUNTMAN, "Küreselleşme", *İktisat Dergisi*, Sayı: 362, Aralık 1996, s. 31.

(17) DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, *Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler*, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Yayınları, No: 2375, Özel İhtisas Komisyonu Yayınları, No: 440, Ankara, 1995, s. 1.

(18) Yusuf ERBAY, "Kavram Olarak Küreselleşme", *Milli Kültürler ve Küreselleşme Kongresi*, (Tebliğler ve Tartışmalar), Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya, 1998, s. 148.

gibi siyasi, sosyal, kültürel özellikte de olabilmektedir. Ülkelerdeki çeşitli piyasaların işleyiş biçimleri ve bu piyasaların birbirleriyle olabilecek bağlantıları hakkında ortak düşünceler, benimsenecek siyasi sistem, demokrasi, insan hakları, din ve çevre bilinci gibi düşüncelerin evrenselleşmesi fikri hep bu kapsam içerisinde ele alınabilmektedir (19). Bu değerlerin benimsenmesi, bunlara yakınlık duyulması söz konusu olabildiği gibi, kültürler arasındaki farkların daha belirgin hale gelmesiyle, bu değerlere tepkilerin oluşması, bunlara tepkilerin artması da mümkün olabilmektedir. Globalleşme bir süreç ise, karşı tepkilerin ortaya çıkması da kaçınılmazdır. Ancak globalleşme beraberinde karşılıklı ya da tek taraflı bir bağımlılık doğurduğu ölçüde bir evrensel görünümdeki yapılaşmaya karşı tavır takınarak, bunu sürdürmek zorlaşmaktadır. Bu süreç ise bir yönüyle uluslararası, uluslararası ilişkilerin ölçeğindeki genişlemeye, diğer yönüyle de bu ilişkilerdeki yoğunlaşma ile daha da belirgin güç kazanmaktadır (20).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan yeni dünya konjktüründe yer alan işbirliği anlayışı çerçevesinde ortaya çıkan global kurumlaşmalar, globalleşmenin pratik boyutunu oluşturmaktadır. Dönemin süper devleti ABD öncülüğünde dünya ekonomik, sosyal ve siyasi kulvarlarda globalleşme yönünde uluslararası yapılanma sürecine

(19) Boutros GALI, "Globalisation Trends Consideration and the Role of the United Nations", *Perceptions*, Volume 1, Number 2, June-August 1996, s. 6-9.

(20) DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, *Dünyada Küreselleşme.....*, a.g.e., s. 1.

girmiştir. (21). İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde, Amerika Birleşik Devletleri ekonomik ve siyasi bir uluslararası yapılanmayı hedef almıştır. A.B.D. önderliğinde Birleşmiş Milletler sistemi kurulmuştur. IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası iktisadi kuruluşlar ve GATT, dünya ekonomisinde piyasa kurallarının işlemlerini sağlayacak amaç ve hedeflerle donatılmışlardır. Antlaşma ve bunların faaliyetleri çerçevesinde dünyada hem bir küreselleşme, hem de bir dayanışma ortamı sağlamak hedeflenmiştir.

Aynı yıllarda İkinci Dünya Savaşı'ndan yıkık çıkan Batı Avrupa, Marshall Planı çerçevesindeki yardımlarla tekrar kalkınmaya başlamıştır. Uzak Doğu, Latin Amerika, Avusturalya ülkeleri bağımsızlıklarını yeni yeni kazanan sömürgelerle beraber dünya pazarlarındaki yerlerini almışlardır. Bu arada bir taraftan tarım sektöründeki teknolojik devrim, diğer adıyla yeşil devrim, diğer taraftan çok uluslu, uluslar üstü şirketlerin sayılarının ve faaliyetlerinin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde artış göstermesi, sermayenin, ticaretin ve işgücünün uluslararası nitelikler taşımasına neden olmuştur (22).

Günümüzün dünyasında yaygınlık kazanan ekonomik işbirliği ve bütünleşme hareketi, ilk olarak 1950 ve 1960'lı yıllarda, uluslararası ticaret

(21) A. Kadir KÖKOCAK, "Küreselleşmede İktisadi Boyut", *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Yol: 34, Temmuz 1997, s. 2.

(22) Routh KAREN (Editör), *Toward the Year 2000 World Business Leaders Speak out on the Future of Free Enterprise*, William Morrow and Company, Inc., New York, 1985, s. 48.

alanında etkisini göstermeye başlamıştır (23). GATT sistemi içerisindeki kodifiye edilen kurallarla, uluslararası mal ticareti bir disiplin altına almaya çalışılmıştır. 1970 ve 1980'li yıllarda başlayan mali ve diğer hizmet piyasalarının, yatırımların entegrasyonu süreci ise, yine GATT içerisinde belirli kurallara bağlanmak aşamasındadır. Bu gelişmeler de globalleşmeye yeni bir ivme kazandırmaktadır. 1990'lı ve sonrası yıllarda, bu sürecin temel belirleyicileri uluslararası sermaye akımları ve dolaysız yatırımlar olacaktır.

1970'ler ve 80'li yıllar finans sektörünün hem gelişmiş ülkelerde, hem de az gelişmiş ülkelerde hızla büyüdüğü ve ülkeler arasında bütünleşmenin ön plana çıktığı bir dönem olmuştur. O kadar ki, ülkeler (G7 dahil) tek başlarına döviz ve para piyasalarında meydana gelen değişimleri kontrol edemez hale gelmişlerdir. Finans sektörü, son yıllarda reel sektörden daha hızlı büyümüştür. Ülkelerarası banka alacaklarının dünya toplam üretimine oranı, dünya ticaretine oranı ve dünya fiziksel yatırım hacmine oranı hızla yükselmiştir (24).

1980'lere gelindiğinde globalleşmenin önündeki tek engelin Doğu ve Batı blokları arasındaki ideolojik ayrılık görülüyordu. Ne var ki gelişmiş Batı dünyası, 1970'lerin başından itibaren istikrarlı büyüme sürecinden uzaklaşmış, düşük büyüme hızı, işsizlik, istikrarsız fiyatlar gibi olguların etkisinde kalmıştır. Koruma politikalarına rağbet artmıştır.

(23) Cengiz BAHÇEKAPILI, "Küreselleşme Bölgeselleşmeyi Geride Bıraktı", *İktisat Dergisi*, Temmuz 1994, s. 66.

(24) İzzettin ÖNDER, Oktay TÜREL, Nazım EKİNCİ, Samet LEM, *Türkiye'de Kamu Maliyesi, Finansal ve Politikalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul, 1993, s. 72.

Sonuç olarak, globalleşme bir süreçtir. Bu süreç, önceki dönemlerde yaratılmış gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkeler ayırımını, sanayileşmiş ülkeler, sanayileşmekte olan ülkeler ayırımını, merkez ülkeler çevre ülkeler ayırımını anlamsızlaştırmıştır. Global değişim, emeğin işbölümünü dünya ölçeğinde değiştirmesi, coğrafi anlamda iktisadi faaliyetlerin yeniden organize edilmesi ile gündeme gelmiştir (25).

1.2.1. Globalleşmenin Dinamikleri

Modern bir terim olan globalleşme özellikle üç yeni yapısal özellik ile kendisini göstermektedir. Bu özelliklerden ilki, endüstriyel alandaki ticaretin önemli seviyede artmasıdır. Endüstrileşmiş ülkeler arasındaki geleneksel ticaret önceki dönemlerde klasik bir şekilde yapılmaktaydı, yani sanayi ürünleri satılıyor ve karşılığında hammadde alınıyordu. Günümüzde sanayileşmiş ülkeler kendi aralarında önemli boyutlarda çok farklılık gösteren, fakat temelde benzeri mallar ile ticaret yapmamaktadırlar. (26).

İkinci özellik, ekonomilerin üretimde daha derin işbirliği içinde olmaları, yani üretimde globalleşmenin gerçekleştirilmesidir. Çok uluslu işletmelerin yabancı bölgelerde yaptıkları yatırımların hızlı bir artış göstermesi sonrası dünya çapında entegre üretim sistemi oluşmuştur. (27).

(25) İsmail GÖKAL, "Globalleşme", *Dış Ticaret Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 7, Ekim 1997, s. 25.

(26) Yüksel BİRİNCİ, "Globalleşme ve İktisat Politikaları", *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Yıl: 34, Ekim 1997, s. 48.

(27) Hüseyin PAZARCI, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1990, s. 266.

Bir ürün veya o ürünün parçaları sadece bir ülkede değil, değişik ülkelerde üretilmektedir. Böylece, şirketler bir millette ait olmaktan çıkarak, ulusal kişiliklerinden uzaklaşmaktadır. Sonuçta; bir ülkenin geleceği belirsizliğe doğru itilmektedir. Günümüzde proses ve üretim teknolojileri bir ülkeden diğer ülkeye çok hızlı bir şekilde aktarılabilmektedir. Ayrıca, ekonomik gücün yabancı şirket yöneticilerinin eline geçmesi suretiyle, bu şirketler aldıkları kararlar vasıtasıyla ülke ekonomisinde etkili olmaktadır. Ulusal öncelikler ve işletme organizasyonundaki ulusal özellikler ikinci plana atılmaktadır. Çok uluslu şirketler yerleşim yerlerini başka bölgelere aktarmak ve uluslararası üretim sisteminin şeklini değiştirmek suretiyle vergilendirmeye karşı reaksiyon göstermektedir. İşletmelerin üretim yerlerini değiştirmeleri ise, iş yerlerinin ihracatı anlamına gelmektedir (28). Üretimin globalleşme ile birlikte gelişmiş ülkelerde iş sahalarının zarar görmesi durumunda toplumda korumacılık yönünde baskılar kuvvetlenmektedir. Ancak korumacılık yönünde alınacak tedbirler söz konusu ülkelerde globalleşmeyi daha da hızlandırmış olacaktır (29).

Diğer taraftan, üretimin globalleşmesi gelişmekte olan ülkeleri sadece emek-yoğun branşlarda, örneğin tekstil sanayinde, rekabet etmek

(28) İbrahim ERİŞ, "Avrupa ve Asya'daki Ekonomik Birleşmeler", **Hazine ve Dış Ticaret Dergisi**, Eylül 1993/3, s. 18.

(29) Cengiz BAHÇEKAPILI, a.g.e., s. 68.

durumunda bırakmamaktadır. Bu ülkeler aynı zamanda, bilgisayar gibi, yüksek teknolojik ürünlerin üretimi sahasında entegre edilebilmektedirler (30).

Yukarıda ifade edilenler bağlamında globalleşmenin üçüncü özelliği, bir kısım gelişmekte olan ülkelerin hızlı ekonomik büyümesidir. Piyasaların serbestleşmesi sonrasında gelişmekte olan ülkelere önemli boyutlarda özel sermaye akışı olmuştur. Söz konusu ülkelere giriş yapan sermaye bu ülkelerde üretim artışını finanse etmesinin yanında, gelişmiş olan ülkelerin mallarına olan talebi de canlı tutmuştur. Gelişmekte olan ülkelerdeki hızlı büyüme gelişmiş ülkelerin ticaret hadlerini iyileştirmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin 1994 yılında dünya ithalatında % 24 olan payının, 2010 yılında % 30'a çıkması beklenmektedir. Aynı dönem içerisinde bu ülkelerin dünya ihracatında % 17 olan payının % 22 seviyesine çıkacağı tahmin edilmektedir (31).

Globalleşmenin bu yeni yapısal özelliklerinin arka planında iki faktör grubu bulunmaktadır. Birinci grupta politik faktörleri sayabiliriz. Ticaret, hizmet ve sermaye hareketleri bölgesel ve dünya genelinde daha liberal duruma getirilerek, entegrasyonun genişlemesi sağlanmıştır (32).

Globalleşmenin hızlı bir şekilde yayılmasını sağlayan ikinci grupta teknolojik faktörler ön plana çıkmaktadır: Ulaşım ve iletişim faaliyetleri,

(30) İSTANBUL TİCARET ODASI (Hazırlayan: Prof. Dr. Nusret Erkin), **Bilgi Çağında Eğitim-Verimlilik-İstihdam**, ITO Yayınları, No: 1997/43, s. 17-18.

(31) Yüksel BİRİNCİ, a.g.e., s. 48.

(32) Yüksel BİRİNCİ, a.g.e., s. 48.

özellikle son yıllarda önemli oranlarda düşüş göstermektedir. Böylece işletmeler bölgesel olarak birbirinden farklı üretim aşamalarını etkin kontrol edebilmektedir. Farklı kıtalarda çalışan kişiler bile aynı zamanda, aynı projede, aynı anda çalışabilmektedir. Aynı zamanda teknik bilgi de daha kaliteli hale gelmiştir. Özellikle bilgi ve "know-how" günümüzde daha hızlı ve detaylı olarak yayılmaktadır. Bu süreç daha da hızlanacaktır (33).

Globalleşme olgusunu gündeme getiren dünyadaki gelişmelerin işletmeler üzerindeki etkilerini şu şekilde sıralamak mümkündür (34):

1) Uluslararası ticaretteki büyümenin yavaşlamasına karşılık uluslararası yatırımlardaki büyüme daha hızla artmaktadır. Geleneksel olarak yatırımlar ticareti izlerken, günümüzde ticaret yatırımları izler olmuştur. Dünya Ticaret Örgütü'nün yayınladığı rapora göre 1973-1995 döneminde doğrudan yabancı sermaye yatırımları 25 milyar dolardan 315 milyar dolara ulaşarak, 12 kat artarken, aynı dönemde dünya ticaret hacmi yalnızca 8.5 kat artmıştır.

2) İhracat öncelikli dönemden stratejik ortaklıklara doğru yönelme. klasik ekonomi teorisinde, yatırımların ticarete tabi olduğu düşünülürdü. Ancak 20 yüzyılda bu durum tamamıyla değişmiştir. Dolayısıyla yatırımların yönlendirildiği bir dünya ekonomisinde ihracata dayalı stratejinin modası geçmiş, ekonominin itici gücü yatırımlar olmuştur.

(33) Yüksel BİRİNCİ, a.g.e., s. 49

(34) Nurhan AYDIN, a.ge., s. 2; Oya AKGÖNENÇ, "Küreselleşme, Etkilenme ve Dış Politika Oluşumu", **Milli Kültürler ve Küreselleşme Kongresi (Tebliğler ve Tartışmalar)**, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya, 1998, s. 124.

3) Önceden Doğu Bloğunda olan ülkelerin şimdi dünya pazarlarında yer alması.

4) Devletlerin küçülmesi, özel kesimin büyümesi ve rekabetin yoğunlaşması(35).

5) Teknolojinin hızla ilerlemesi, bilginin ve ticaretin hızla yayılmasının kolaştırılması (36).

6) Seyahatlerin artması, bağlantılı olduğu sanayileri rekabete sokması.

7) Global şirketlerin yüksek miktarlardaki üretimlerinden kaynaklanan ölçek ekonomilerinin, global olmayanlara kıyasla ciddi boyutlarda maliyet avantajının sağlaması.

1.2.2. Globalleşmenin İktisadi Özellikleri

Globalleşmenin tarihsel sürecine bakıldığında yönlendirici ve sürükleyici iç dinamik olarak iktisadi olgunun olduğu görülmektedir. Tarihsel bir perspektif içerisinde finansal globalleşme ile ilgili gelişmeler değerlendirildiğinde dönüm noktası olarak 1973'deki Bretton Woods sisteminin çöküşü dikkati çekmektedir. Avrupa Birliği, ABD ve Japonya merkezli yeni kutuplaşmaların ortaya çıkması, uluslararası finans

(35) Drahan GHAI, "Yapısal Uyum, Küresel Bütçeleme ve Sosyal Demokrasi, (İçinde) **Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma** (Çeviren. İdil ESER), Renee PRENDERGEST, Frances STEWARY, Editörler), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995, s. 52.

(36) Hıfzı TOPUZ, **Enformasyon Süper Otoyolları Kurulacak**, İletişim dünyası, Nisan 1994, s. 3.

piyasalarında yaşanan köklü değişimlerin etkisiyle merkez bankalarını monopolcü güçlerinin zaafa uğraması, dünya para ve sermaye piyasalarında rekabet artışı gibi iktisadi unsurlar bu hususta belirleyici olmuştur (37).

Yine o dönemde iletişimde yaşanan devrim sayılabilecek nitelikte olan gelişmeler uluslararası ticaret ve rekabetin artması ve teknolojik gelişmedeki baş döndürücü sürat; ulusal ekonomilerin etkilerini azaltarak, uluslararası bütünleşmeyi ve global yapılanmayı ön plana çıkarmaktadır.

Finansal piyasalar 1970'li yılların sonunda sınırlayıcı düzenlemeleri aşındırmasıyla birlikte uluslararası piyasalarda büyük değişiklikler yaşanmıştır (38). Uluslararası işlemlerin çeşitliliğinde ve hacminde hızlı bir büyüme olmuştur. Finansal hizmetler en hızlı gelişen sektörlerden biri haline gelmiştir. İçe dönük yapıdan karşılıklı bağımlılık sürecine geçişin ön plana çıkmasıyla birlikte ulusal düzeyde geliştirilen ekonomik modellerin yerine bu bütünleşme hareketlerini de içeren çalışmalar, karşılıklı etkileşimleri kapsayan modeller fazla kabul görmüştür (39).

Globalleşmenin üç alanı vardır. Bunlardan ilki endüstriyel alandaki ticaretin önemli seviyede artmasıdır. İkincisi ekonomilerin üretimde daha derin işbirliğinde bulunmaları ve üçüncü özellik ise gelişmekte olan ülkelerin hızlı büyümeleridir. (40).

(37) A. Kadir KÖKOCAK, a.g.e., s. 25.

(38) Oğuz ESEN, "Finansal Piyasaların Küreselleşmesi ve Sermaye Kontrolleri", *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt. 8, Sayı 27, Kış 1997, s. 31-32.

(39) Rasih DEMİRCİ, "Küreselleşme ve İktisat", *Milli Kültürler ve Küreselleşme Kongresi (Tebliğler ve Tartışınalar)*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya, 1998, s. 173.

(40) Yüksel BİRİNCİ, a.g.e., s. 48-49.

1.2.2.1. Üretimde Globalleşme

Üretimde globalleşme, üretici firmaların uluslar aşırı yatırım maliyetleri ve iştirakler, fason imalat antlaşmaları ve başka yöntemlerle mal ve hizmet üretim faaliyetlerini kendi ülkeleri dışında yaymadır (41).

Geleceğin ekonomilerinde çok az mamulün belirgin maliyeti olacaktır. Global ağlar içerisinde mamuller birer uluslararası bileşimdir. Uluslararası mübadale konusu olan mallar nihai mallardan ziyade ihtisaslaşmış çözücü hizmetler (araştırma, ürün tasarımı, fabrikasyon) problem-teşhis hizmetleri, reklamcılık, müşteri danışmanlığı ve aracılık, bunların yanı sıra belirli rutin bazı hizmetler sayılabilir ve bütün bunlar değeri ortaya çıkaracak şekilde birleştirilir. Mesalâ, hassas buz ekipmanları İsveç'te tasarlanmakta, Kanada'dan finanse edilmekte ve sırasıyla Danimarka'da montajı yapılarak Kuzey Amerika ve Avrupa'da dağıtımı yapılmaktadır; aletlerin yapımında kullanılan molokülün yapısı Delaware'de araştırılıp patenti alınmakta ve Japonya'da imali yapılmaktadır. Reklam kampanyası İngiltere'de tasarlanmakta, filmler Kanada'da çekilmekte, İngiltere'de seslendirilmekte ve New York'ta tab edilmektedir.

Üretim örgütlenmesinin mekansal sınırlarını azaltan teknolojik gelişmeler iletişimi, bilgi saklamayı ve işletmeyi hızlandırıp kolaylaştıracağından, üretimi daha uzaktan ve daha süratli denetlemek,

(41) A. Kadir KÖKOCAK, a.g.e., s. 25.

yönetmek, sipariş alıp vermek mümkün hale gelmiştir. Bunun yanı sıra konteyner taşımacılığında ve hava taşımacılığındaki gelişmeler hem taşımayı kolaylaştırmış, hem de maliyetleri düşürmüştür.

Telekomünikasyon ve taşımacılıktaki yüksek performans sayesinde dünyanın küçülmesiyle birlikte, bir ülkedeki firma başka ülkelerdeki müşterilere en yüksek değerleri sağlamak için becerilerini başka ülkelerdeki insanların becerisiyle birleştirebilmektedir. Global ağın lifleri olan bilgisayarlar, faks makinaları, uydular, yüksek çözünürlü monitörler ve modemlerdir. Bunların hepsi de dünyanın lisansör ve satıcılarını birbirlerine bağlamaktadır.

Üretimin globalleşmesinin farklı şekilleri vardır. Bunlardan bazıları şunlardır (42):

1. İletişim ve taşımacılık kolaylığı sayesinde üretimin bazı birimlerinin başka ülkelerde gerçekleştirilmesi.

2. Yeni iletişim imkânlarından faydalanarak, işletmelerde dikey entegrasyonu azaltmak, fason imalat yaptırmak ve az stokla çalışmak suretiyle maliyetleri düşürmeye çalışmaktır.

3. Tüketim mallarında ürün farklılaştırması rekabetini şiddetlendirmektir.

(42) Halil SEYİDOĞLU, *Uluslararası İktisat, Teori ve Politika ve Uygulama*, Gizem Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 362.

4. Mikro elektronikteki gelişmenin açtığı otomasyon imkânlarından faydalanarak, ölçmeye dayanan işlerde insanın algı oranları yerine alet kullanmak suretiyle kalite standartlaştırmasında rekabet etmektir.

1.2.2.2. Ticarete Globalleşme

Ticaret olgusu globalleşmeyi sağlayacak belirleyici temel unsurlardan biridir. Ülkeler arası ekonomi teorisinde bazı iktisatçılar serbest ticaret rejiminin ülkelerin refah seviyesini en çok arttıran rejim olduğunu savunurlar (43). Bunlara göre, tam rekabet ve serbest ticaret rejimi dünya refahını en yüksek düzeye çıkarması bakımından en iyi politikalaradır. Serbest ticaret dünya refahını maksimize ettiğine göre dış ticaret kısıtlamalarının kaldırılması da, serbest ticaret yönünde bir adım olduğu için, dünya refahına katkıda bulunacaktır (44). Ticaretin bu özelliği kalkınma hevesinde olan ülkelerin iştahını kabartmıştır. Çok taraflı ticari ilişkilerin gelişmesi globalleşmeye hız kazandırdığı gibi, benzer özelliklere sahip, aynı coğrafi bölge içerisinde olan ülkeleri, güçlerini birleştirici yoğun bölgesel ilişkilere sevk etmektedir.

Günümüz dünyasında yaygınlık kazanan ekonomik bütünleşmeler, önce uluslararası ticaret alanında etkisini göstermeye başlamıştır. GATT sistemi içerisinde kodfiye edilen kurallar, uluslararası mal ticaretini bir disiplin altına almaya çalışmıştır (45). 1970 ve 1980'li yıllarda başlayan mali

(43) A. Kadir KÖKOCAK, a.g.e., s. 27.

(44) Halil SEYİDOĞLU, a.g.e., s. 362.

(45) Öznur YÜKSEL, *Uluslararası İşletme Yönetimi ve Türkiye Uygulamaları*, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ankara, 1997, s. 30.

ve diğ er hizmet piyasaları ile yatırımların entegrasyonu ise, yine GATT Uruguay Round'u çerçevesinde belirli kurallara bağlanmıştır. Bütün bu gelişmeler görünüşte bölgeselleşmeyi akla getirirse de neticede ve özünde globalleşmeyi besleyici ve arttırıcı bir özelliğe sahiptir. (46).

Gelişmiş ülkelerde bloklaşma sürecinin hızlanması, bloklar dışında kalan ülkelerin liberalleşme çabalarını zorlaştırmaktadır. Bu ülkelerin aktif bir dış ticaret ve sanayileşme politikası yürütmeleri halinde ancak bu zorunluğu aşmaları mümkün olacaktır. Ticareti liberalleştirmeyi öngören bu programa geçilmesi ve bu politikanın sürdürülmesi ancak çok iyi düşünüldüğü, iyice araştırıldığı takdirde anlam kazanır. Globalleşen bir dünyada ülkelerin otonom dış faktörlerin etkisinden arınmış iktisat politikaları yürütmeleri zorlaştığından alternatif politikaların ne olduğunun bilinmesi ve başka ülkelerin deneyimlerinden ders alınması şarttır.

Globalleşme akımını besleyen kaynaklar ticaret, seyahat ve iletişim teknolojisi alanında son yıllarda meydana gelen patlamadır. Dünya çapında liberalleşme, ideolojik blokların yıkılışı sayesinde kalıcı hale gelme umudu veren barış ve bir yığın kurumsal iyileşme dünya ticaretinde, ülkeler arası seyahatte ve iletişimde müthiş sıçramalara yol açmıştır (47).

(46) S. Rıdvan KARLUK, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası yayını, İstanbul, 1996, s. 27.

(47) Barrie AXFORD, *The Global System, Economics, Politics and Culture*, Polity Press, 1996, s. 96-97.

İletişim teknolojisinde meydana gelen karşılıklı etkileşimi sağlayan gelişmeler, dünyanın her yerinde evrensel standartta bir "üretim özlemi" yaratmıştır. Bu durum, bir taraftan milli gelirin ve toplumsal refahın hızla artırılmasını ve uluslararası standartlarda mal ve hizmet üretilmesini zorunlu kılarken, diğer taraftan uluslararası mal alış- verişine hız kazandırmaktadır.

Yaşanan iletişim teknolojisi sayesinde bütün dünya büyük bir "köy" haline gelmiştir. Genellikle Batı ülkelerinin hakimiyeti altında bulunan iletişim kuruluşları bu global köyü oluşturan dünya insanlarına sürekli olarak belirli bir hayak tarzını empoze etmeye başlamışlardır. Bu hayat tarzını belirleyen belirleyen tüketim unsurlarını da yine dünya insanın iletişim araçları hem tanıtmakta, hem de özendirilmektedir. Bu durum ülkeler arasındaki mal akımını hızlandırarak global bir ortam oluşturmaktadır.

Artan dünya hizmetleri, yaygınlaşan seyahat ve patlayan iletişim sayesinde insanlar gördükleri, duydukları ve başka ülkelerde denedikleri ürünleri istemeye başlamışlardır. Tüketicilerin ürün ve hizmet tercihlerinde alışılmış ulusal ve bölgesel farklar kaybolurken ortaya dünya standartları çıkmaktadır.

1.2.2.3. Finans Piyasında Globalleşme

Dünya iktisadi faaliyetlerinde, bir çok alanda yaşanan globalleşme olgusu finans piyasalarında da yaşanmaktadır (48). Bu alanda özellikle Bretton Woods sistemi ile başlayan ciddi ve kurumsal gelişmeler, finans

(48) A. Kadir ÖZKOÇAK, a.g.e., s. 28.

sektörünün dünya ölçeğinde ele alınmasını sağlayacak global bir boyut kazandırmıştır. IMF ve Dünya Bankası gibi kurumlar sektörün uluslararası platformda yaygınlaştırılmasını hedef alan fonksiyonlar üstlenmişlerdir (49).

Uluslararası finans piyasaları 1980'li yıllara gelindiğinde birçok bakımdan önemli bir değişim sürecine girmiştir. Finansal hizmetler en hızlı gelişen sektörlerden biri haline gelmiştir. Uluslararası işlemlerin çeşitliliğinde ve hacminde hızlı bir büyüme olmuştur. Global karakteri daha da belirginleşen sermaye piyasaları bir taraftan düzenlemelerden sıyrılırken, diğer taraftan da liberalleşme yönünde ciddi gelişmeler kaydetmiştir. Bu dönemde enflasyon oranlarında düşüşler yaşanmış, kâr marjları azalmış ve bankalar arası rekabet artmıştır.

1990'lı yıllara gelindiğinde ise finansal piyasaların global alanlarının daha da genişlediğini görmekteyiz. Demirperme ülkelerindeki ekonomik ve siyasal çöküntü, Doğu Avrupa ülkelerinin dışa açılması ve iki Almanya'nın birleşmesi, uluslararası finans piyasasına canlılık kazandırmıştır. Ülkelerin modern ve etkin bir ekonomik yapı doğrultusunda gelişme kaydettikleri ölçüde finansal yapılarında da global nitelikleri belirginlik kazanmıştır (50).

Finansal piyasalardaki artan yenileşme potansiyelinin göstergesi türev enstrümanlarının geniş ölçüde yaygınlaşmasıdır. Son yıllarda önem kazanan ve uluslararası portföyü ile globalleşmeye katkı sağlayan emeklilik

(49) A. Kadir ÖZKOÇAK, a.g.e., s. 28.

(50) Gülten KAZGAN, a.g.e., s. 92.

fonları ve bunların yanında yatırım fonları ve türleri finansal kurumlaşmanın yeni türleri arasında sayılabilir. Türetilen yeni enstrümanlar, finans piyasalarının artan yenileşme potansiyelinin bir göstergesidir (51).

1.3. BÖLGESELLEŞME

1950'li yıllarda altı Batı Avrupa ülkesi aralarında bir gümrük birliği kurmak üzere Roma Anlaşması'nı imzaladıklarında hiç kimse bundan ABD kadar memnun olmamıştı. Bir yandan Batı Bloku'nun temel direği olan Batı Avrupa, başta Fransa ve Almanya, hem savaş yaralarını saracak, hem de bir daha aralarında antlaşmazlık-çekişme sorunları yaratmayacaktı; böylece Sovyet tehditine karşı güçlü bir duvar oluşturulacaktı. Öte yandan savaş sonrasında çok uluslu şirketleriyle dünyaya yayılan ABD'nin ekonomik gücü Ortak Pazar alanında gümrük duvarlarını aşip güvenli bir pazara ulaşabilecekti. (52). Ancak, 1980'li yılların ortasına gelindiğinde, ABD-AB ve ABD-Japonya çekişmesi doruk noktasına varmıştı. 1980'li yılların ikinci yarısıyla 1990'lı yılların ikinci yarısı arasındaki on yıl, adeta iki farklı süreci iç içe geçirdi. Bir yandan ABD, AB'in yolunu izleyerek kendisi Kuzey Amerika'da Kanada'yla imzaladığı serbest ticaret antlaşmasıyla (NAFTA) bölgeselleşme sürecini başlattı; bir yandan da bölgesel blokların kendi içlerinde kapalı kalelere dönmemesi, bölgesel antlaşmalar çerçevesinde

(51) Yüksel BİRİNCİ, a.g.e., s. 51.

(52) Gülten KAZGAN, a.g.e., s. 92.

çözülemeyen sorunların uluslararası antlaşmalar çerçevesinde kendi isteğine uygun biçimde bir çözüme ulaşması için, GATT Uruguay Round görüşmelerini başlattı (53).

Bölgeselleşme, bölgesel bütünleşme veya diğer adıyla bölgesel entegrasyon, iktisadi, siyasi, askeri ve sosyal boyutlar içerebilir. Ekonomik ağırlıklı bölgesel entegrasyon hareketleri, türlerine göre, üye dört temel başlık altında toplanabilir. Serbest ticaret bölgelerinde, üye ülkeler kendi aralarındaki mal ve hizmet hareketlerindeki ticari ve diğer ulusal engelleri kaldırmayı amaçlar. Böylece üyeler, karşılıklı olarak birbirlerine, piyasalarına giriş önceliği tanırlarken, üye olmayan üçüncü ülkelere karşı, kendi diledikleri ticaret politikalarını, tarifelerini, kotalarını uygularlar. Serbest ticaret bölgesinden biraz daha ileri bir entegrasyon düzeyini temsil eden gümrük birliğinde, dışa karşı ortak bir gümrük tarifesi ve üye olmayan ülkelere uygulanacak ortak ticari kuralların kabulü söz konusudur. Ortak pazar aşamasında antlaşma tarafları arasında üretim faktörlerinin, sermaye emek ve teknolojisinin serbest dolaşımına izin verilir. Bir ekonomik birlikte ise, tüm üye ülkelerin iktisat politikalarını birleştirmeleri gerekmektedir. Bu tür bir antlaşma sonucunda mal ve faktörlerin serbest dolaşımının yanı sıra para, maliye ve sosyal politikaların tam bir uyum göstermesi şarttır (54).

(53) Emin ÇARIKÇI, "Milli Kültürler ve Küreselleşme", **Milli Kültürler ve Küreselleşme Kongresi (Tebliğler ve Tartışmalar)**, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya, 1998, s. 47.

(54) DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, **Küreselleşme, Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye (Değerlendirme Raporu)**, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, No: 2324, Özel İhtisas Komisyonu Yayınları, No: 439, Ankara, 1995, s. 57.

Pratikte, bölgesel bütünleşmeye geçilmesini kolaylaştırabilecek geçici veya kısmi bazı antlaşmalar vardır. Bunları mal antlaşmaları veya sektörel antlaşmalardır. Ülkeler arasında üye ülkelerce uygun görülecek belli ürün çeşitleri veya motorlu taşıt araçları gibi sektör bazında ticareti kolaylaştıran, ortak üretime imkân tanıyan antlaşmalara varılabilir. Kanada ve ABD arasında imzalanan otomobil sözleşmesinde ve ABD ile pek çok Latin Amerika ülkesi arasında imzalanan özel antlaşmalarda bu durum söz konusudur (55).

Bölgesel antlaşmaya taraf olan ülkeler, birbiriyle yaptıkları ihracatın önündeki engelleri azalttıkları ölçüde, iç fiyatları daha yüksek olan malları, üye ülkelerden ithal edecekleri daha ucuz mallarla ikame edebilirler. Böylece iç kaynaklar ihracata yönelik üretim için serbest kalabilir. İhracat olanaklarının artması ile de, diğer bölgelerle yapılan dış ticaretin de liberalleştirilmesiyle bölge dışı ticaretin artması beklenir. Anlaşması öncesinde ülkeler arasındaki entegrasyon ne kadar düşük, buna karşın birbirlerine uyguladıkları ticari engeller ne kadar çok ise, antlaşmanın ticareti arttırıcı etkisinin o kadar büyük olması beklenir.

Uluslararası ekonomi teorisinde bazı iktisatçılar, serbest ticaret rejiminin ülkelerin refah seviyesini en çok arttıran rejim olduğunu savunurlar. Onlara göre ekonomik birleşmeler, serbest ticaret rejimine geçiş için bir adım olarak

(55) Rasih DEMİRCİ, a.g.e., s. 176.

düşünülebilir ve bu ülkelerde yaşayan insanların refah seviyeleri artırabilir. Bu bakış açısı GATT'ın 24. maddesinin arkasında yatan temel görüştür (56).

Günümüzde bölgesel ekonomik birleşmeye giden ülkeler için temel amaç, ihracat pazarlarını garanti altında tutmaktır. Bu ülkeler ileride, ticarete getirilecek engeller ile pazarlarını kaybetmekten korkmaktadırlar. Ekonomik birleşmeye giden bazı gelişme yolundaki ülkelerin yöneticileri ise ülke içinde uygulanacak ekonomik politikalarda, ekonomik birleşme ile kârlılık sağlanabileceğini düşünmektedirler (57).

1.3.1. Başlıca Bölgesel Gruplar

Dünya, bir taraftan globalleşirken, diğer taraftan da bölgeselleşmektedir. Diğer bir deyişle, dünyayı oluşturan ülkeler arasında ekonomik, politik ve teknolojik bağların artması, aralarındaki işbirliği hareketlerini körüklemektedir. IMF, GATT ve WTO, Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler globalleşme; AB, NAFTA, EFTA bölgeselleşme çerçevesindeki bir işbirliğini simgeliyor ise de, bu kuruluşlara ve dünyanın geleceğine yön veren esas güç, ekonomisi güçlü devletlerin oluşturdukları "özel gruplar"dır. Bu özel gruplar, dünya ekonomisinde beş adettir. "Beşler Grubu" olarak bilenen G-5'in üyeleri, ABD, Japonya, Almanya, Fransa ve İngiltere'dir. "Yediler Grubu" (G-7), G-5 ve Kanada ve İtalya'dan meydana

(56) S. Rıdvan KARLUK, *Avrupa Birliği ve Türkiye...*, s. 20-21.

(57) S. Rıdvan KARLUK, *Küreselleşen Dünyada Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar ve Entegrasyonlar*, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 1995, s. 4.

gelir. Dünyanın en zengin 7 ülkesi, Grubun üyesidir. "Onlar Grubu" (G-10) G-7 ile Belçika, Hollanda ve İsveç'ten oluşur. Grup, IMF'ye borç vermeyi amaçlayan Borçlanma Anlaşması çerçevesinde oluşturulmuştur (58).

Gelişme yolundaki ülkeler de, uluslararası kuruluşlara üye olarak ve kendi aralarında çeşitli bölgesel kuruluşlar kurarak, güçlerini birleştirmeye çalışmaktadırlar. Uluslararası kuruluşlar içerisinde faaliyetlerini arttırmak için "Yetmişyediler Grubu" (G-77), "Yirmidörtler Grubu" (G-24) gibi "çalışma grupları" oluşturmuşlardır. "Yirmidörtler Grubu", uluslararası para sorunlarını incelemekte ve gelişme yolunda olan ülkelerin bu konulardaki görüşlerini ilgili yerlere bildirmektedir.

Yukarıda sayılan gruplar arasında ismi en çok geçen "Yediler Grubu"dur. "Yediler Grubu"nu oluşturan ülkeler, dünya GSMH'nın % 65'ni üretmektedirler. Dünya ticaretindeki payları ise % 52'dir. Yediler, genelde yılda bir defa Devlet Başkanları seviyesinde, yılda üç defa bakanlar seviyesinde ve daha sık aralıklarla da Maliye Bakanları ve hazine yetkilileri seviyesinde bir araya gelirler. Grup üyeleri birbirlerine danışmakta, çeşitli konularda müzakereler yürütmekte, dünya ekonomisinin geleceğini şekillendirerek, büyüme hızına, ticarete, mali akışlara yön vererek nitelikteki prensip kararları almaktadırlar. En önemli aktiviteleri, Devlet Başkanları seviyesindeki "Yediler Grubu Ekonomik Zirve Toplantıları"dır. "Yediler Grubu" ilk defa, Fransa Devlet Başkanı Varelly Giscard d'Estaing ile

(58) S. Rivan KARLUK, *Küreselleşen Dünyada...*a.g.e., s. 4,

Alman Başbakanı Helmut Schmidt'in önerisiyle 1975'te bir araya gelmişlerdir (59).

1.3.2. Bölgeselleşme - Globalleşme İkilemi

Dünya ekonomisinde 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra ortaya çıkan ve "globalleşme" ile "bölgeselleşme" (bloklaşma-kutuplaşma) birbirlerine alternatif kavramlar mıdır? Bölgeselleşme eğilimleri, dünya ekonomisindeki liberalleşme ve globalleşme hareketlerini hangi ölçüde etkilemektedir? Bölgeselleşmenin gelişmesi, globalleşmeyi ortadan kaldıracak mıdır? Bütün bunların cevabını net bir şekilde vermek oldukça zordur (60).

Bölgeselleşmenin gelişmesi durumunda, hizmet ticaretindeki, finansal piyasalardaki ve üretim alanlarındaki globalleşmenin nasıl etkileneceğini kesin olarak ortaya koymak çok güçtür. Uluslararası ilişkilerin hangi politik ve ekonomik baskılar altında kalacağı, gelişmiş ülkelerin gündemine hangi konuların gireceği, bu etkilenmeyi belirleyecektir. Buna göre, ya globalleşmeye karşı bölgeselleşme tezi, ya globalleşmeye rağmen bloklaşma veya globalleşme ve bölgeselleşme el ele tezlerinden biri başarıya ulaşacaktır. Bu şartlar altında blok içi, bloklar arası, bloklar ve blok ilişkileri ayrı ayrı irdelenmek gerekecektir. "Uruguay Turu"nun 1993 yılı sonunda başarı ile sonuçlanmış olması, globalleşme tezinin zaman içinde ağırlık kazanacağını göstermektedir (61).

(59) S. Rıdvan KARLUK, *Küreselleşen Dünyada...* a.g.e., s. 4.

(60) S. Rıdvan KARLUK, *Avrupa Topluluğu ve ...*, a.g.e., s. 21.

(61) DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, *Dünyada Küreselleşme...* a.g.e., s. 39.

"Uruguay Turu" görüşmeleri çerçevesinde ülkeler arasında tam bir uzlaşma sağlanmamasının bölgesel birleşme hareketlerini hızlandırdığı düşünülse bile, ilişki ters yönde de geçerlidir. Bölgesel birleşme sonucu ortaya çıkan kazançlar, GATT'ın çok taraflı sisteminin güçlenmesini sağladığı çıkarlara ters düşebilmektedir (62). Bölgeselleşen ülkelerde globalleşmeyi engelleyen ve bu olguyu geciktiren uygulamalara bu sebeple rağbet edilmektedir. "Yediler Grubu" ve OECD üyesi ülkeler, bölgesel ticaret anlaşmaları çerçevesinde varılmak istenen hedeflerin; çok taraflı bir temele dayalı, ileri ölçüde bir serbestleştirilmenin amaçlarıyla tamamen bağdaştığını ileri sürmektedirler.

1.4. BÖLGESEL EKONOMİK İŞBİRLİĞİ VE BİRLEŞME

1.4.1. Ekonomik İşbirliği ve Birleşmenin Tanımı

Ekonomik işbirliği terimi literatürde çeşitli ekonomik işbirliği türlerini kapsayan genel bir terim olarak tanımlanmaktadır. İktisatçılar, ekonomik işbirliği terimini değişik şekillerde tanımlamaktadırlar (63). Ekonomik bütünleşme genel şekliyle, mal ve hizmetlere serbest dolaşım sağlayarak bir ortak pazar yaratmaktır (64). Böylece ekonomik işbirliği ile daha geniş bir

(62) S. Rıdvan KARLUK, *Dünyada Ekonomisinde Uluslararası Ekonomik Kuruluş ve İşletmeler*, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1990, s. 148-150.

(63) Vedat DEMİREL, *Ekonomik Entegrasyon ve Politika Harmonizasyonu: Gümrük Birlikleri Teori ve Tatbikatı*, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Dairesi Başkanlığı yayınları, No: 1985/265, Ankara, 1985, s. 9.

(64) Erdoğan ALKIN, *Uluslararası Ekonomik İlişkiler*, İstanbul, 1978, s. 82.

pazara üretm yapmak ve büyük çapta üretimin sağladığı imkânlardan yararlanmak mümkün olmaktadır (65). Burada önemli olan işbirliği antlaşmaları ile ekonomik birleşmeler yönünde atılan adımları birbirinden ayırmaktır (66).

Patent hakları, standardizasyon, dünya fikri mülkiyet hakları, uluslararası haberleşme ve ulaştırma gibi teknik konularda, ülkeler arasında uygulanacak ilkeleri belirleyen işbirliği antlaşmaları da, uluslararası ticarete dolaylı etkileri olsa bile, ekonomik işbirliği olarak düşünülebilir (67).

1.4.2. Ekonomik İşbirliği ve Birleşme Çeşitleri

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte, dünyada çok sayıda ekonomik birleşme denemeleri görülmüştür. 20. yüzyılın son yarısında ülkeler arasında ekonomik dayanışma ve yakınlaşma giderek artmaya başlamış, çağımız artık bir ekonomik birleşmeler çağı olmuştur (68). Dünyanın gelişmiş ve gelişme yolunda olan bölgelerinde çeşitli ekonomik birleşmelerin görülmesi, bunlardan AB, EFTA gibi bazılarının da önemli bir başarıya ulaşmış olması, konunun önemini ortaya koymaktadır (69).

(65) Mehmet DENKER, Ayşegül ATABEY, "Gümrük Birliği ve Ekonomik Entegrasyon Kavramları Üzerine Bir Değerlendirme", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, Sayı: 1, 1998, s. 85-86.

(66) S. Rıdvan KARLUK, *Küreselleşme*, s. s. 5-13.

(67) Halil SEYİDOĞLU, "KEİB Hakkında Düşünceler", *Uluslararası Sempozyum*, Erzurum, Eylül 1991, s. 102.

(68) DEVLET PLANLAMA TEŞKİTALİ, *Dünyada Küreselleşme...* a.g.e., s. 33.

(69) S. Rıdvan KARLUK, *Avrupa Birliği ve...* a.g.e., s. 22.; Sami YAZICI, "Ekonomik Birleşmeler: Tarihsel Gelişim ve Etkileri", *Vergi Dünyası Dergisi*, Sayı 105, s. 13.

1.4.2.1. Ekonomik İşbirliği Anlaşmaları

Ekonomik işbirliği ve birleşme antlaşmaları, uluslararası ticarete yapısal bir değişik kazandırmaktan çok mevcut ticaret hacmini esas aldıkları için, zayıf ekonomik bütünleşme derecesini oluştururlar. Bu tür antlaşmalarda asıl amaç, taraflar arasındaki ticaret hacmini arttırmaktır. Diğer yandan, uluslararası ticarete ait çeşitli engelleri ortadan kaldırmak ve bu alandaki kontrolleri en aza indirmek amacı da taşımaktadır.

Bazı ticaret antlaşmaları teknik nitelikte olup, taraf ülkelerce uygulacak ilkeleri belirlerler. Örneğin, patent hakları, standardizasyon, uluslararası haberleşme, ulaştırma gibi ve bu anlamda bir ekonomik işbirliğidir.

Diğer bir grup ticaret antlaşmaları ise, uluslararası ticarete ortaya çıkan çeşitli engelleri azaltmak ve ortadan kaldırmak veya yeni ticaret engelleri konulmasını önleme amacına yöneliktir. Bunlar için GATT ve UNCTAD gibi uluslararası örgütler bünyesinde yapılan antlaşmalar örnek gösterilebilir.

Ekonomik bütünleşme antlaşmaları, tüm diğer uluslararası antlaşmalara belirli yükümlülükler doğurmakta ve devlet, egemenliğinin kullanılmasıyla bu antlaşma kapsamına yön verilmektedir (70). Kısaca, antlaşma devletin egemenlik haklarının kullanımına bir kısıtlama

(70) Alan M. RUGMAN, Richard Hodgetts, *International Business A Strategic Management Approach*, McGraw Hill, New York, 1995, s. 104-112.

getirmektedir. Ancak, uluslararası siyasi ve ekonomik ilişkilere girmesi devlet egemenliğini bir sonucu olduğundan, devlet bu tasarrufuyla kendi egemenliğini azaltmakta ve buna yön vermektedir. Devletlerin bu şekilde uluslararası yükümlülükler altına girmesi, egemenlik yetkisinin terki anlamında değerlendirilmemelidir. (71).

1.4.2.2. Serbest Ticaret Bölgesi

Serbest ticaret bölgesi, üyeleri arasında ticareti kısıtlayan veya engelleyen tarife ve kota gibi sınırlamaların ortadan kaldırıldığı ve üye ülkelerin birlikte dışında kalanlara karşı ortak bir tarife uygulama yükümlülüğü altında bulunmadıkları ekonomik birleşme türüdür (72). Bölgeye giren ülkelerin mal ve hizmetleri için yaratılan ortak piyasa, üretim faktörlerinin girişine açık değildir. Bu tür birleşmelerde ekonomi politikalarının ve kurumlarının ahenkleştirilmesi ve birliği de söz konusu değildir (73).

Serbest ticaret bölgesinde, bölge dışı ülkelere ortak bir gümrük tarifesinin uygulanmayışı, önemli sorunlara yol açar. Mesela üçüncü ülkeler, bölge ülkelerinden gümrük vergisi daha düşük olana ihracat yapar. Bölgeye giren mallar, daha sonra yüksek gümrük vergisi uygulayan ülkeye de rahatça geçebilir. Böylece ticaret, normal kanallarından sapmış olur. Buna engel olmak için, bölge içinde serbest dolaşımında bulunan malların ilk üretim

(71) Mehmet DENKER ve Ayşegül ATABEY, a.g.m., s. 91.

(72) Öznur YÜKSEL, *Uluslararası İşletme Yönetimi ve Türkiye Uygulamaları*, Gazi Üniversitesi İİBF, Ankara, 1997, s. 26.

(73) Ahmet ÇİMEN, *Gümrük Birliği ve Avrupa Topluluğu Türkiye İlişkileri*, Maliye Bakanlığı, Ankara, 1998, s. 15.

yerlerini belirten menşei bölgeleri düzenlenir. Bunun sonucunda, eğer bölge içinde düşük tarife uygulayan ülke üzerinden mal gelmiş ve bu mallar da düşük tarifeli üye ülkeye geçmiş ise, bu ithal mallarından yüksek gümrük vergisi tarifesine sahip olan ülke gümrük farkı alır. Dolayısıyla, ortak üye ülkeye daha düşük gümrük tarifesine sahip olan ülkenin çıkarları, bölge içinde korunmuş olur. (74).

Dünya ekonomisine serbest ticaret bölgelerine, 1960 yılında Latin Amerika ülkeleri arasında kurulan Latin Amerikan Serbest Ticaret Bölgesi LAFTA (1961'de adı ALADI olarak değiştirilmiştir), yine aynı yıl İngiltere'nin öncülüğünde Batı Avrupa'da gerçekleştirilen Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi EFTA, EFTA ile AET arasında 1972-1973 yılları arasında yaratılan Avrupa Ekonomik Alanı (EES) örnek olarak verilebilir (75).

1.4.2.3. Gümrük Birliği

Gümrük Birliği, serbest ticaret bölgelerine göre daha kapsamlı bir ekonomik işbirliği türüdür (76). Burada serbest ticaret bölgesindeki şartlara ek olarak birliğe üye ülkelerin serbest dış ticaret politikası izleme imkânları sınırlandırılmış olduğundan, gümrük birliği serbest ticaret bölgesine göre daha ileri bir ekonomik işbirliği derecesindedir (77).

(74) Özgür TONUŞ, "Ekonomik Birleşmeler Teorisi Kapsamında Gümrük Birliği ve Ekonomik Etkileri ve Türkiye", (**Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 1996, s. 11.

(75) Ramazan KILIÇ, "Ekonomik Entegrasyon Teorisi", **Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye Dergisi**, Temmuz-Ağustos 1996, s. 24.

(76) Mehmet DENKER ve Ayşegül ATABAY, a.g.m., s. 92.

(77) Öznur YÜKSEL, a.g.e., s. 26.

Gümrük birliğinde, üye ülkeler arasındaki tarife ve kota sınırlamaları kaldırılarak yalnızca mal ve hizmetler için ortak bir piyasa yaratılması öngörülmüştür. Bu sebeple, daha ileri bir yakınlaşmayı gerektiren üretim faktörlerinin ülkelerarası hareketliliği ile ekonomik politikaların birleştirilmesi, ekonomik işbirliğinin bu aşamasında söz konusu değildir (78).

Uluslararası alanda kurulan ilk gümrük birliği, 1834 yılında Prusya'da gerçekleştirilen Alman Gümrük Birliği'dir (79). Belçika, Hollanda ve Lüksemburg 1932 yılında Benelüks olarak bilinen bir bölgesel birliği oluşturmuşlar ve 5 Eylül 1944'de kendi aralarında gümrük birliği antlaşması ancak 1948 yılında yürürlüğe girebilmiştir. 1 Ekim 1960 tarihinde de Benelüks ülkeleri fiilen gümrük birliğini gerçekleştirmişlerdir. 1789 tarihli ABD Anayasası, 13 eyaletten ayrı gümrük tarifelerini ortadan kaldırarak ülke için bir gümrük birliği yaratmıştır. Tarihteki bu örneklere rağmen, gümrük birliklerinin en önemli ve güncel örneği AB'dir. Birliği kuran Roma Anlaşması'nın 9. maddesi, Birliğin bir gümrük temelinde dayandırılacağından ve bu birliğin tüm mallar üzerindeki ticareti kapsayacağını öngörmüştür (80).

(78) Ramazan KILIÇ, a.g.m., s. 69; Nahit TÖRE, "Ekonomik Bütünleşme Kuramı", **Avrupa Birliği El Kitabı**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Personel Müdürlüğü yayını, Rekmay Ltd. Şti. Matbaacılık, Ankara, 1995, s. 21.

(79) Ramazan KILIÇ, a.g.m., s. 69.

(80) Nahit TÖRE, "Avrupa Birliği'nde ve Türkiye-Avrupa İlişkilerinde Son Gelişmeler", **Gümrük Birliği Sürecinde Politikalar ve Uygulamalar**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Personel Müdürlüğü yayınları, Rekmay Ltd. Şti., Ankara, 1995, s. 10.

1.4.2.4. Ortak Pazar

Ekonomik işbirliğinin üçüncü aşaması, ortak pazardır (81). Gümrük birliğinin doğal sonucu olarak birliğe üye olan ülkeler arasındaki emek, sermaye ve müteşebbis gibi üretim faktörlerinin birlik içinde serbestçe hareket edebilmeleri sağlanmış ise, gümrük birliği için gerekli şartların varlığının devam etmesi durumunda, üye ülkeler arasında bir ortak kurulmuş demektir (82). Avrupa Birliği'nin bugünkü durumu ekonomik işbirliğinin bu aşamasına örnek olarak gösterilebilir. Bununla beraber Avrupa Birliği, giderek bir ekonomik birliğe yönelmektedir (83). Uygulamada ortak pazar terimi, ilk defa 1956 tarihli Spaak Raporu'nda yer almış ve Roma Antlaşması'nın yürürlüğe girmesi ile sıkça kullanılmaya başlanmıştır.

1.4.2.5. Ekonomik Birlik

Ekonomik işbirliğinin son aşaması ekonomik birliktir. Ekonomik birlik, üye ülke ekonomilerinin tam olarak birleştirilmesidir. Yukarıda belirtilen türlerdeki şartlara ek olarak, ekonomik, parasal ve sosyal politikalar ile kurumların da birleştirilmesini öngörür (84). Özellikle, tek bir para sistemi

(81) Ramazan KILIÇ, a.g.m., s. 70.

(82) Yalçın GÜBE, "Uluslararası Bütünleşme: Siyasal ve Ekonomik Değerlendirme", **Hazine ve Dış Ticaret Dergisi**, Haziran 1996/1, Sayı: 17, s. 61.

(83) S. Rıdvan KARLUK, "Ekonomik Birleşmeler Teorisi Yönünden Türkiye'nin AET Üyeliği ve Sanayileşme Sorunu (Doktora Tezi), Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Eskişehir, 1975, s. 8.

(84) Yalçın GÜBE, a.g.m., s. 62.

ve merkez bankası ile birleştirilmiş bir mali sistem ve ortak bir dış ticaret politikasını içerir. Bu anlamda, parasal birliği de kapsar. Ayrıca bütün bu ekonomik politikaları belirleyecek yetkili bir organın varlığı da, ekonomik birlik için gereklidir. Serbest ticaret bölgesi, gümrük birliği ve ortak pazar, esas olarak üyeleri arasındaki dış ticarete konan engelleri ortadan kaldırmayı hedeflerken, ekonomik birlik, ulusal üstü ekonomik politikaların birlikte alındığı ve her üye ülkede aynen uygulandığı bir ekonomik birleşme türüdür.

Günümüzde ekonomik birliğe örnek olarak gösterilebilecek bölgesel birleşmeler henüz yoktur. Bununla birlikte Avrupa Birliği, özellikle Maastricht Anlaşması'ndan sonra üyeleri arasında malların, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımını sağlaması, ekonomi, para ve maliye politikalarını ahenkleştirme konusundaki ilerlemeler ile, ekonomik birliğe doğru yönelen bir topluluk olarak görünmektedir (85). Uluslararası ekonomik birleşmelerden hangisi olursa olsun, birleşmenin başarılı olabilmesi için bazı temel şartlar gereklidir. Bunlar, taşıma giderleri sebebiyle aynı coğrafya bulunmak, ekonomik ve politik sistemlerde benzerlik, aynı askeri ittifaklara dahil olmak, ekonomik gelişme seviyesi bakımından üyeler arasında yakınlık ile tarihi, sosyal, kültürel ve dini açılardan aynı değerleri paylaşmaktır. Bu faktörler, uluslararası ekonomik birleşmelerin başarıya ulaşmasında çok önemlidir (86).

(85) Razaman Kılıç, a.g.m., s. 70.

(86) S. Rıdvan KARLUK, *Avrupa Birliği ve ...* a.g.e., s. 26.

1.4.3. Bölgesel Ekonomik Birleşmelerin Uygulamadaki Başarı

Durumu

1960'lı yıllarda kurulmaya başlanan ekonomik birleşmeler, Avrupa Birliği dışında dağılma durumuyla karşı karşıya kalmışlardır. Avrupa Toplulukları bu arada gelişerek gümrük birliğini gerçekleştirebilmişlerdir. 1960'lı yıllarda kurulan ekonomik birleşmelerin temel özellikleri, birleşmelerin Kuzey-Kuzey ve Güney-Güney tipi birleşmeler olmalarıdır. Avrupa Birliği de başlangıçta politik sebepler, ekonomik olanlardan daha önemli iken, EFTA ve Güney-Güney birleşmelerinde ekonomik faktörler daha ön planda idi. Gelişme yolunda olan ülkeler hızla kalkınmak istiyorlardı. Bu ülkeler, ekonomik birleşmeler ile gelişmiş ülkelere karşı pazarlık güçlerini artıracaklarını ve dış ticaret hadlerini kendileri lehine geliştirebileceğini düşünmüşlerdi.

1960'lı yıllarda ekonomik birleşmeler genelde başarısız olmuşlardır. Çünkü, aynı ekonomik yapıya ve benzer milli kaynaklara sahip olan gelişme yolunda olan ülkeler, birleşmelere gitmekte kazançlı çıkmamışlardır. Aynı malları üreten ülkeler benzer malları ithal etmek durumunda kalmışlar ve birleşme ile bölge içi ticareti geliştirememişlerdir. Benzer doğal kaynaklara sahip olan ülkeler sanayi-içi ticareti geliştirerek ekonomik birleşmelerden kazançlı çıkabilmişlerdir (87).

(87) S. Rıdvan KARLUK, *Küreselleşen Dünyada Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar ve Entegrasyonlar*, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 1995, s. 332.

Ekonomik birleşmeler 1980'li yıllarda tekrar önem kazanmaya başlamıştır. Gelişme, ilk defa Kuzey Amerika'da sağlanmıştır. Bu dönemde ABD, ekonomik birleşmelere sıcak bakmaya başlamıştır. 1988 yılında ABD-Kanada Serbest Ticaret Bölgesi kurulmuş, 1985 yılında ABD-Kanada ABD-İsrail Serbest Ticaret Antlaşması imzalanmıştır. 1992 yılında ABD-Kanada Serbest Ticaret Bölgesi, Meksika'yı da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. 1980'li yıllarda ekonomik birleşmelerin Kuzey-Güney birleşmeleri şeklinde olduğu görülmektedir. Bu ülkelerin gelişmiş olanları zaten düşük bulunmakta idi. Bu ülkelerdeki koruma oranları GATT Kenndy ve Tokyo Turu görüşmeleri sonunda% 6'ya kadar düşmüştü. Bu ülkelerin gümrük vergilerini sıfırlayarak bölge içi ticareti çok fazla arttırmaları beklenmemekte idi (88).

Ekonomik birleşmelerin etkileri konusunda yapılan çalışmalarda şu sonuçlara ulaşılmıştır. Avrupa Birliği için birleşmenin statik ve dinamik etkileri, Birliğin üye ülkeleri için yararlı olduğunu göstermiştir. Benzer sonuca, Güney ülkeleri arasında 1960'lı yıllarda gerçekleştirilen birleşmeler için ulaşmak mümkün olmamıştır.

1.4.4. Ekonomik İşbirliği ve Birleşmenin Üye Ükelere Etkileri

Ülkelerin son yıllarda birbirleriyle yoğun politik, ekonomik ve sosyal ilişkiler içinde işbirliğine girmeleri, karşılıklı ve tek yönlü bağımlılıklarını

(88) S. Rıdvan KARLUK, *Küreselleşen Dünyada...* a.g.e., s. 332.

arttırmıştır. Bu bağımlılığın yol açtığı maliyet ve avantajlar gelişmiş ülkeler arasında hemen hemen eşit şekilde dağılırken, gelişme yolunda olan ülkeler için durum biraz farklıdır. Çünkü, sağlanan avantajların ve katlanılan maliyetlerin yükü, adil olarak paylaşılmamaktadır. Ülkelerin birbirlerine olan bağımlılıklarının arttığı 20. yüzyılın ikinci yarısında, bir ülkenin diğer ülkelerdeki gelişmelerden soyutlanmış olarak etkin ve sağlıklı politikalar oluşturması mümkün değildir. Geleceğe yönelik ekonomi politikaları üretmek isteyen bir ülke, uluslararası etkileşim sürecinin yönünü incelemesi gerekir. Dünyanın karşı karşıya kaldığı, günden güne sınırlı genişleyen ve her ülkeyi etkileyen sorunların, tek bir ülke tarafından tek başına çözümlenemeyeceği artık anlaşılmıştır. Sorunları, her uluslararası veya bölgesel bir dayanışma havası içerisinde değerlendirmeye ve çözümlenmeye çalışan uluslararası ve bölgesel ekonomik ve mali kuruluşlar, iyi tanımak, bunların nasıl çalıştıklarını, hangi amaçlara nasıl hizmet verdiklerini iyi bilmek gerekir (89).

Bölgesel birleşmeye taraf olan ülkeler birbirlerine yaptıkları ihracata koydukları engelleri azalttıkları ölçüde, iç fiyatları daha yüksek olan malları, üye ülkelerden ithal edecekleri daha ucuz mallarla ifade edeceklerdir. Böylece iç kaynaklar ihracata yönelik üretim için serbest kalacak, ihracatın artması ile bölge içi ticaret gelişecektir. Zamanla, diğer bölgelerle yapılan dış ticaretin de liberalleşmesiyle bölge dışı ticaret artacaktır.

(89) S. Ridvan KARLUK, *Küreselleşen Dünyada ... a.g.e.*, s. 335.

Uzun dönemde, pazarların daha da genişlemesi ile üye ülkelerin rekabet gücü artabilir. Ekonomik işbirliği sonucu bir sanayi dalında ve firma bazında ortaya çıkan yapısal değişikliklerle birlikte ölçek ekonomileri belirir. Genişleme ile birlikte gelecek hakkındaki belirsizlikler azalacağından yeni yatırım projelerine imkân tanır. Ayrıca, gelişen sektörlerde firma sayısının çoğalmasına bağlı olarak rekabet gelişir (90).

Antlaşmaya taraf olan ülkeler yeni pazar yapısına ve bölgesel birleşmenin sonucu ortaya çıkan rekabet artışına uyum sağladıkça, sektörlerarası kaynak dağılımı yeniden düzenlenir. Bu geçiş döneminde üye ülkeler, üçüncü ülkeler ile grup dışındakilere uygulayacakları korumacı politikalarını arttırabilirler. Ayrıca bölgesel işbirliği sonucunda gümrük vergilerinin azalması, vb kaynaktan sağlanan vergi gelirlerinin düşmesine yol açar. Bunu gidermek için, üçüncü ülkelere uygulayacakları gelir yaratıcı politikaların şartları ağırlaştırılabilir.

Gelişme yolundaki ülkelerin kendi aralarında bölgesel antlaşmalar imzalayarak ekonomik işbirliği yönelmelerinin arkasında politik, stratejik ve ekonomik sebepler vardır. Bunlar (91);

1) Gelişme yolundaki ülkeler, biraraya gelerek toplu bir satın alma gücü oluşturmak, çok taraflı ticaret görüşmelerinde beraberce davranarak pazarlık güçlerini arttırmak, pazara giriş şartlarını lehlerine çevirmek arzusundadırlar.

(90) S. Rıdvan KARLUK, *Küreselleşen Dünyada ...*, a.g.e., s. 336.

(91) S. Rıdvan KARLUK, *Küreselleşen Dünyada ...* a.g.e, s. 337.

Tablo 1. Bölgesel Ekonomik İşbirliği ve Birleşme Örgütleri

SIRA	ADI	KURULUŞ TARİHİ	KURUCU ÜLKELER
1	Belçika-Lüksemburg Ekonomik İşbirliği	1921	Belçika, Lüksemburg
2	Benelüks Ekonomik İşbirliği	1958	Lüksemburg, Belçika, Hollanda
3	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu	1950	Fransa, F. Almanya, Belçika, İtalya, Lüksemburg, Hollanda
4	Avrupa Ekonomik Topluluğu	1958	Fransa, F. Almanya, Belçika, İtalya, Lüksemburg, Hollanda
5	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu	1958	Fransa, F. Almanya, Belçika, İtalya, Lüksemburg, Hollanda
6	Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi	1957	Fransa, F. Almanya, Belçika, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, İngiltere, İsveç, Danimarka, İsviçre, Portekiz
7	Nordik Konseyi ve Nordik Bakanlar Konseyi	1952	Danimarka, İzlanda, Norveç, İsveç
8	Avrupa Ekonomik Alanı	1972	Fransa, F. Almanya, Belçika, İtalya, Lüksemburg
9	Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi	1947	Bulgaristan, Sovyetler Birliği, Çekoslovakya, Macaristan, Polonya, Romanya, Arnavutluk
10	Ekonomik İşbirliği Örgütü	1964	Türkiye, İran, Pakistan
11	Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği	1994	Güney Kore, Çin, Tayvan, Hong Kong, Tayland, Singapur, Filipinler, Malezya, Endonazya, Bruno, Avustralya, Papua Yeni Gine, Yeni Zelanda, Şili, Meksika, ABD, Kanada

Tablo 1. Bölgesel Ekonomik İşbirliği ve Birleşme Örgütleri (Devamı)

SIRA	ADI	KURULUŞ TARİHİ	KURUCU ÜLKELER
12	Güney Doğu Asya Ulusları Birliği	1967	Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur, Tayland
13	Bangkok Antlaşması	1975	Hindistan, Güney Kore, Yaos, Filipinler, Sri Lanka, Tayland
14	Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi	1957	Arjantin, Brezilya, Şili, Uruguay, Meksika, Peru, Paraguay
15	Latin Amerika Entegrasyon Birliği	1980	Arjantin, Brezilya, Şili, Uruguay, Meksika, Peru, Paraguay
16	Andean Grup	1969	Bolivya, Kolombiya, Ekvator, Peru, Şili, Venezualla
17	Orta Amerika Ortak Pazarı	1952	Kosta Rika, El Salvador, Guatemala, Honduras, Nikaragua
18	Karaiblar Serbest Ticaret Bölgesi	1958	Antigua, Barbados, İngiliz Ginesi
19	Karaibler Ortak Pazarı	1973	Barbados, Guyana, Jamaika, Trinidad, Tbago
20	Latin Amerika Ekonomik Sistemi	1975	Arjantin, Barbados, Bolivya, Brezilya, Şili, Kolombiya, Kosta-Rika, Küba, Dominik Cumhuriyeti, Ekvator, El Salvador, Grenada, Guatemala, Guyana, Haiti, Honduras, Jamaika, Meksika, Nikaragua, Panama, Paraguay, Peru, Serinam, Jamaika, Tobogo, Uruguay, Venezualla
21	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi	1965	Kanada, ABD, Meksika

Tablo 1. Bölgesel Ekonomik İşbirliği ve Birleşme Örgütleri (Devamı)

SIRA	ADI	KURULUŞ TARİHİ	KURUCU ÜLKELER
22	Mercosur	1991	Arjantin, Brezilya, Paraguay, Uruguay
23	Batı Afrika Ekonomik Topluluğu	1959	Dohomey, Fildişi, Mali, Moritanya, Nijer, Senegal, Yukarı Volta
24	Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu	1975	Yeşil Burun, Gambiya, Gana, Gine, Nijerya, Togo, Benen, Burkina, Faso, Fildişi Kıyısı, Mali, Moritanya, Nijer, Senegal, Gine, Liberya, Sierra Leone
25	Orta Afrika Gümrük ve Ekonomik Birliği	1959	Kongo, Gabon, Orta Afrika C. Çad, Kamerun
26	Doğu Afrika Topluluğu	1967	Kenya, Uganda, Tanzanya
27	Doğu ve Güney Afrika Tercihli Ticaret Alanı	1981	Angola, Nomibya, Sudan, Burundi, Komor Adaları, Cibuti, Etyopya, Kenya, Lesotho, Malavi, Mauritius, Ruanda, Somali, Svaziland, Tanzanya, Uganda, Zambiya, Zimbabve
28	Arap Ortak Pazarı	1945	Ürdün, Kuveyt, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri, Mısır
29	Güney Afrika Kalkınma Koor. Komitesi	1986	Angola, Bostvana, Lesotho, Mlavi, Mozambik, Svaziland, Tanzanya, Zambiya, Zimbabve
30	Avusturalya Yeni Zelanda Yakın Ekonomik İlişkiler Ticaret Antlaşması	1922	Avusturalya, Yeni Zelanda
31	Karadeniz Ekonomik İşbirliği	1992	Arnavutluk, Moldova, Azerbeycan, Gürcistan, Ermenistan, Romanya, Rusya Fed. Türkiye, Ukrayna

2) Güvenlik ve stratejik altyapı yatırımları konularında karşılıklı çıkarlar doğrultusunda işbirliğinde bulunmayı hedeflemişlerdir.

3) Aralarındaki ticaretin gelişimi, ekonomik reformların hızlandırılmasını istemektedirler.

1.4.5. Bölgesel Ekonomik İşbirliği ve Birleşme Örgütleri

Günümüzde dünyanın çeşitli bölgelerinde bölgesel ekonomik işbirliği ve birleşme örnekleri oluşturulmaktadır. Halen yürürlükte olan ekonomik işbirliği ve birleşme örnekleri ile önceki yıllarda varlığı sona ermiş olan işbirliği ve birleşme örnekleri aşağıda açıklanmaktadır.

1.4.5.1. Belçika-Lüksemburg Ekonomik İşbirliği

1921 yılında Belçika ve Lüksemburg, aralarında 50 yıllık bir antlaşma yaparak, gümrük birliği kurmuşlardır. Daha sonra, bu gümrük birliği zımni olarak 10 yılda bir uzatılmaya başlanmıştır. Bu birliğin "Avrupa Parasal İşbirliği Fonu" ile ilişkisi de bulunmaktadır. En önemli özelliği, Belçika ile Lüksemburg arasında parasal birlik oluşturmasıdır. Mali işbirliğinin yanı sıra, altın ve döviz rezervleri birlikte tutulmakta ve bunlar ortak bir kuruluş olan "Institut Belgo-Luxembourgeois de Change" tarafından yönetilmektedir. 1940 yılından itibaren her iki ülkenin paraları arasında sabit bir döviz kuru bulunmaktadır (92).

(92) Kenan ÇELİK, "Ekonomik Entegrasyon Teorileri Açısından Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'nin Sosyo-Ekonomik Analizi", (Doktora Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 1992, s. 57.

1.4.5.2. Benelüks Ekonomik İşbirliği

Hollanda'nın başkenti La Haye'de 3 Şubat 1958'de Hüge Anlaşması ile Lüksemburg, Belçika ve Hollanda aralarında ekonomik bir birlik oluşturmuşlardır (93) Zaten, 1921 yılından beri, birlik içinde olan Belçika ve Lüksemburg böylece "Benelüks Ekonomik İşbirliği" içinde de birliklerini devam ettirmeye başlamışlardır. Üç ülkenin arasındaki ekonomik bütünleşme hareketi, aslında 5 Eylül 1944'te Londra'da imzalanan Gümrük Birliği Anlaşması ile başlamış ve 1 Ocak 1948'te Benelüks Gümrük Birliği'nin kurulmasından sonra, ekonomik birlik de 1958 yılından itibaren hayata geçirilmiştir. Benelüks Ekonomik Birliği'nde, Avrupa Birliği'nden farklı olarak, uluslararası bir yetkiyle donatılmış organlar bulunmamaktadır.

1.4.5.3. Avrupa Toplulukları

Avrupa Birliği kurmak düşüncesinin, genel olarak, çok daha eskilere dayanmakla birlikte, İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda güç ve ivme kazandığını söyleyebiliriz. Hızlı bir ekonomik kalkınma ile savaşın yıkıntılarında kısa sürede kurtulmak isteği, Avrupa ülkeleri arasında işbirliğini güçlendirmek yönünde itici bir etken olmuştur. Amerika Birleşik devletleri'nin, Marshall Planı çerçevesinde Avrupa'nın kalkınması için sağladığı yardımın ortak çıkarlar doğrultusunda etkin bir şekilde

(93) Yüksel ÜLKEN, *20. Yüzyılda Dünya Ekonomisi, Günümüzde İktisadi Sorunlar*, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 3114, İktisat Fakültesi Yayınları, No: 433, İstanbul (Basım Yılı Belirtilmemiş), s. 433.

(94) Haluk GÜNUĞUR, "Avrupa Birliği Bütünleşmesinin Tarihsel Gelişimi (Dünü, Bugünü, Yarını)", *Avrupa Birliği El Kitabı*, T. C. Merkez Bankası Personel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1996, s. 14.

kullanılması, Avrupa'da işbirliğinin ilk somut uygulaması olmuştur (94). Daha sonra sırasıyla, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerji Topluluğu kurulmuştur (95). Bunların ayrı olan organları, 8 Nisan 1965 tarihinde akdedilen "Füzyon" antlaşmasının 1967 Temmuz'unda yürürlüğe girmesi ile birleştirilmiş ve böylece oluşan örgüte "Avrupa Toplulukları" denmiştir.

1. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (ECSC)

İkinci Dünya Savaşı'nın hemen arkasından, 9 Mayıs 1950'de Fransa, Avrupa uluslarına savaş sanayisinin ana maddeleri olan kömür ve çeliğin üretim ve kullanımının uluslar üstü bir organın sorumluluğunda yönetilmesini isteyen bir çağrı yaptı. Fransa'nın bu çağrısına Federal Almanya, Belçika, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda olumlu karşılık verdiler (96). Bir yıl süren görüşmelerden sonra, 18 Nisan 1951'de Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu kuran antlaşma imzalandı (97). Bu, aynı zamanda, ilk Avrupa Topluluğu'nun doğuşu olmuştur (98).

2. Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (URATOM)

Paris Anlaşmasını imzalayan altı devlet, kömür ve çelikte giriştikleri deneyi, yaşantılarının diğer kesimlerine de yaymak için çabalarını

(95) S. Rıdvan KARLUK, *Avrupa Toplulukları ve Türkiye*, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1990, s. 2.

(96) Kenan ÇELİK, a.g.e., s. 58.

(97) S. Rıdvan KARLUK, *Avrupa Toplulukları....*, s. 2.

(98) Ali GÜREL, "Yeni Dünya Düzeninde Ekonomik Bloklar", *Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye Dergisi*, Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 1996, s. 59.

sürdürürler. Savunma ve dış politika üzerine hazırlanan tasarılar genel bir kabul görmeyince, çabalar ekonomik bütünleşme yönüne kaymıştır. Messina'da 1-2 Haziran 1955 tarihinde düzenlenen konferansta, iki yeni Avrupa Topluluğu'nun kurulması kararlaştırılmıştır. Uzun görüşmelerden ve teknik çalışmalardan sonra 25 Mart 1957'de Roma'da imzalanan antlaşmalar ile Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu kurulmuştur (99). Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nun amacı, atom enerjisinin barışçı amaçlarla kullanımını gerçekleştirmektir (100). Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun ise, altı üye devlet arasında kömür ve çelik sektöründe başlatılan bütünleşme hareketinin ekonominin diğer kesimlerine yayılmasıdır. Bu nedenle, Avrupa Ekonomik Topluluğu üç Avrupa Topluluğu'nun en geniş kapsamlısı olarak nitelendirilmektedir.

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun 1958 yılından itibaren başarılı gelişimi, Toplulukların birçok devletle ortaklık, ticaret ve yardım antlaşmaları imzalamasına yol açmıştır. Avrupa Topluluklarına, 10 Mayıs 1967'de İngiltere, İrlanda ve Danimarka üye olmak için başvurmuş ve 22 Ocak 1972'de Brüksel'de imzalanan katılma antlaşması 1 Ocak 1973'de birliğe girerek, Topluluğun üye sayısını 9'a çıkarmıştır. Daha sonra da, 1 Ocak 1981'de Yunanistan, 1 Ocak 1986'da İspanya ve Portekiz Topluluğe tam üye olmuşlardır.

Avrupa Toplulukları, 1991 yılında Hollanda'nın Maastricht şehrinde yapılmış olan Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi ile, iç bütünleşme

(99) İlhan TEKELİ ve Selim İLKİN, *Türkiye ve Avrupa Topluluğu (I): Ulus Devletleri Aşma Çabasındaki Avrupa'ya Türkiye'nin Yaklaşımı*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1993, s. 43.

(100) S. Rıdvan KARLUK, *Avrupa Toplulukları....*, s. 5.

yolunda tarihi bir dönüm noktasına geçmişlerdir. Maastricht Zirvesi'nin hazırlıkları 14-15 Aralık 1990 tarihlerinde Roma Zirvesi'nde belirlenmiştir. Bu Zirve'de Topluluk, Avrupa Birliği sürecinin daha da hızlandırılmasını sağlayacak kararlar almıştı. Bu kararlar uyarınca, "Ekonomik ve Parasal Birlik" ile "Politik Birlik" alanında düzenlenen iki hükümetlerarası konferans yoluyla Roma Anlaşması'nda değişiklikler yapılmıştı (101) ve 1992 yılı sonunda Tek Pazara daha bütünleşmiş bir şekilde ulaşılması amaçlanmıştır (102). Uluslararası alanda seslerini çok duyurmak arzusunda olan Avrupa Birliği üyeleri, ekonomik ve parasal birliğin yanı sıra, politik birlik hedefleri doğrultusunda ortak bir dış güvenlik politikası oluşturmaya yönelmiştir (103).

1.4.5.4. Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA)

Roma Antlaşması, 1957 yılında imzaladığı sırada, bütün Avrupa ülkelerinin bu antlaşmaya katılmaları çağrısında bulunulmuştur. Antlaşmaya İngiltere, eski kolonilerinden oluşan İngiliz Uluslar Topluluğu'ndaki ticaret ve tarım politikasındaki muhalefeti yüzünden, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na katılmayı benimsememiştir (104).

İngiltere ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'na girmeyen, Avusturya, İsveç, Danimarka, İsviçre ve Portekiz, 4 Ocak 1962 tarihinde, Stocholm'de

(101) Ömer BOZKURT, "Maastricht Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin Geleceği", **Avrupa Birliği El Kitabı**, T. C. Merkez Bankası Personel Müdürlüğü yayını, Ankara, 1996, s. 91.

(102) Ömer BOYKURT, a.g.m., s. 93.

(103) S. Rıdvan KARLUK, **Avrupa Toplulukları....**, s. 78.

(104) Serap DURUSOY, "Küreselleşmenin Oluşum Süreci ve Türkiye", **(Yüksek Lisans Tezi)**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 1995, s. 47.

Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi Antlaşmasını imzalamış(105) ve bu sözleşme 3 Mayıs 1960 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Finlandiya, Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi'ne 1961 yılında ortak üye, 1.1.1986 tarihinde tam üye olmuştur. İzlanda ise, 1 Mart 1970 tarihinde Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi'ne katılmasına karşılık, Danimarka ve İngiltere 1972 yılında, Portekiz ise 1983 yılında Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi'nden ayrılarak Avrupa Topluluğu'na katılmışlardır (106). Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi Antlaşması, Roma Antlaşması'nda olduğu gibi, sadece Avrupalı devletlere açıktır. Faröer Adaları, Grönland, Gibraltar ve Malta'ya karşı bu örgüt daha sonra açık tutulmuş ve sonları Avrupa kıtasında olmayan devletlere katılımın açılacağı kabul edilmiştir (107).

Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi, üyeleri arasında mali istikrarın sağlanması, hayat standartlarının yükseltilmesi, tam istihdamın sağlanması ve dünya ticaretinin genişletilmesine katkıda bulunmanın (108) yanı sıra, üyeler arasında ticarete rekabetin sağlanması ve ticari engellerin kaldırılması gibi temel amaçları da yerine getirmeye çalışmaktadır.

(105) İSTANBUL TİCARET ODASI, *Türkiye'nin Dış Ekonomik İlişkilerinde Yeni Ufuklar (Uluslararası Seminer, 24-25 Şubat 1992)*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, No: 1992/6, s. 103.

(106) Erol MANİSALI, *Avrupa Birliği'ne Alınmayan Türkiye'yi Gümrük Birliğinde Bekleyen Sorunlar*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1994, s. 12.

(107) İbrahim ERİŞ, "Avrupa ve Asya'daki Ekonomik Bütünleşmeler", *Hazine ve Dış Ticaret Dergisi*, Eylül 1992/2, Sayı 18, s. 13.

(108) İSTANBUL TİCARET ODASI, *Özlenen Eser Türkiye İçin Yeni Bir İmkan: Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 1992, s. 2.

1.4.5.5. Nordik Konseyi ve Nordik Bakanlar Konseyi (NC)

Batı Avrupa devletleri arasında 1950'li yıllarda ekonomik bütünleşme hareketleri konusunda yoğun girişimler devam ederken, Kuzey Avrupa devletleri arasında da bir gümrük birliği kurulması amacıyla birçok girişimlerde bulunulmuştur (109). Kuzey ülkelerinden Danimarka, İzlanda, Norveç ve İsveç tarafından 1952 yılında imzalanan Helsinki Antlaşması Nordik Konseyi adı altında uluslararası bir örgüt kurulmuştur.

Nordik Konseyi'nin amacı, üye devletlerin parlamentoları ve hükümetleri arasında ekonomik, teknik, sosyal ve kültürel konularda işbirliği yardımlaşmasını teşvik etmektir. Konseyin üç temel organı vardır. Finlandiya'nın, 1970 yılında SSCB'den çekinerek, üye devletler arasında oluşturulmaya çalışılan gümrük birliğine katılmayacağını açıklamasıyla, bu konudaki çabalar boşa çıkmıştır. Ayrıca Danimarka'nın Avrupa Topluluğu'na girmesiyle, bölgedeki diğer devletler arasındaki diğer işbirliği girişimlerinin de durdurulmasına neden olmuştur.

Nordik Konseyi'ne üye devletlerde, tarımsal ürünler dışında kalan alanlarda serbest bir dış ticaret rejimi uygulanmaktadır. Ortak bir işgücü planı oluşturulmuş, ticari ve sosyal alanlardaki mevzuatları birleştiren Konsey üyeleri, aynı zamanda Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi'nin de üyesidirler. Temel amacı, Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi'nde olduğu gibi,

(109) Kenan ÇELİK, a.g.e., s. 65.

Avrupa Ekonomik Alanı'nın gerçekleştirilmesi çerçevesinde Avrupa Birliği ile sıkı bir işbirliğinin sağlanmasıdır.

Nordik Konseyi, üye ülkelerin Dışişleri Bakanlıklarından oluşmaktadır. Konseyin aldığı kararların bağlayıcılık gücü bulunmamaktadır. Konsey, üye ülke hükümetlerine, amaçlarını gerçekleştirme doğrultusunda öneriler sunmakta ve bu ülkelerin ortak hareket etmesine yardımcı olmaktadır.

1.4.5.6. Avrupa Ekonomik Alanı (EEA)

Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi üyesi olan beş Avrupa devleti ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında 1972 yılında imzalanan serbest ticaret antlaşmaları (110) 1 Nisan 1973 tarihinde Norveç ve Finlandiya için de yürürlüğe girmiştir (111). Böylece, 1973 yılından 1984 yılına kadar geçen süre içinde, Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi ile Avrupa Topluluğu arasında, sınai mallarda dünyanın en büyük serbest ticaret bölgesi oluşturulmuş (112) ve 1984 yılında yaratılan "Avrupa Ekonomik Alanı"nda ticarete uygulanan tüm gümrük vergileri ve miktar kısıtlamaları kaldırılmıştır.

9 Nisan 1984 tarihinde Lüksemburg'ta her iki taraftan 18 bakanın katıldığı toplantıda, Lüksemburg'ta toplantıda, on yıl içerisinde Avrupa

(110) Kenan ÇELİK, a.g.e., s. 66.

(111) Erdoğan PEKCAN, *Avrupa Topluluğu ve Gümrük Birliği'ne Türkiye'nin Uyumu ve Sorunları*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, No: 1994/30, İstanbul, 1994, s. 29.

(112) Erdoğan PEKCAN, a.g.e., s. 29.

Ekonomik Topluluğu ile Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi arasındaki işbirliğinin daha geniş alanlara yayılmasını sağlayacak hedefler çizilmiştir (113). Toplantı sonunda yayınlanan Lüksemburg bildirisi ile, öncelikli işbirliği için uygun hukuki çerçevenin tesis edilmesi ve ticarete ilişkin engellerin kaldırılması suretiyle araştırma ve sanayi alanlarındaki işbirliğinin geliştirilmesi yoluyla Avrupa Ekonomik Alanı'nın kurulması vurgulanmıştır.

Avrupa Ekonomik Alanı, organik bir yapıya sahip değildir. Antlaşma yapılması için 1989 yılından itibaren sürdürülen çalışmaların ne zaman sonuçlanacağı henüz belli değildir. Avrupa Ekonomik Alanı ile ilgili bir organ ve kurucu antlaşma olmadığı için, Lugano Sözleşmesi'ne taraf olan ülkelerin egemenlik yetkilerinde bir kısıtlamadan da söz etmek, hiç değilse teorik olarak, mümkün değildir (114).

1.4.5.7. Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi (COMECON)

İkinci dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte ABD, Sovyetler Birliği, İngiltere ve Fransa arasında, 1947 yılının Mart ayında, Moskova'da bir dizi görüşmeler yapılmıştır (115). Sovyetler Birliği, ABD'nin Avrupa'nın Yeniden Yapılandırılması Programı'nı onaylamamış ve Marshall Yardımına karşı çıkmıştır.

(113) Erdoğan PEKCAN, a.g.e., s. 29.

(114) HAZINE VE DIŞ TİCARET MÜŞTEŞARLIKLARI, *Avrupa Topluluğu ve Türkiye*, Ankara, 1991, s. 96.

(115) Kenan ÇELİK, a.g.e., s. 87.

Bu nedenle, Sovyetler Birliği, Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün faaliyet alanları dışında kalmış ve Batı Avrupa devletlerinin ekonomik girişimlerine karşılık olarak, etkisi altına aldığı Doğu Avrupa ülkeleri arasında "Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi"nin kurulduğunu, 1949 yılının Ocak ayında Moskova'da yapılan ekonomik toplantı sonucunda bir denklerasyon ile duyurmuştur.

Bu örgütün kurucu üyeleri, Bulgaristan, Çekoslavakya, Macaristan, Polonya, Romanya ve Sovyetler Birliği'dir. Arnavutluk 1949 yılında, Doğu Almanya 1950 yılında bu örgüte katılmıştır. Çin Halk Cumhuriyeti 1956 yılında, Kuzey Kore 1957 yılında, Kuzey Vietnam 1958 yılında gözlemci üye olmuşlardır (116). Çin Halk Cumhuriyeti ile Sovyetler Birliği arasında çıkan uyuşmazlık sonucunda bu ülke, arkasından Kuzey Kore ve Kuzey Vietnam Örgüt'ten ayrılmışlardır (117).

Başlangıçta COMECON, Batı Avrupa'daki benzerleri gibi, üye devletlerin bağımsızlığına önem veriyordu. Daha sonra Nisan 1960 tarihinde yazılı bir antlaşma yürürlüğe konmuş ve 1962 yılında Sekreterlik ve Komiteleler kurulmuştur.

COMECON'un amacı, üye devletlerin planlı bir ekonomi anlayışı içinde kalkınmasını teşvik etmek, üye devletlerin refahlarında gelir artışı sağlamaktır. Üye devletler arasında işbirliği ve dayanışmayı güçlendirmek

(116) Öznur YÜKSEL, a.ge., s. 48-49.

(117) Nazif KUYUCUKLU, **Ekonomik Yardımlaşma Konseyi (COMECON)**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, No: 427, İstanbul, 1978, s. 22-23.

ve dünya barışının devamı için çaba harcamak da hedefler arasında yer almıştır.

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla birlikte 1990 yılında COMECON'un faaliyetlerine son verilmiş(118), eski Doğu Avrupa ülkeleri ile Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla ortaya çıkan Rusya Federasyonu ile Ukrayna, Batı ekonomik kuruluşlara katılmak için büyük çaba göstermeye başlamışlardır (119).

1.4.5.8. Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO)

Haziran 1964 tarihinde Türkiye, İran ve Pakistan arasında "Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği Örgütü" (RCD) (120) olarak faaliyete geçen örgütün adı, 27-29 Ocak 1985 tarihlerinde Tahran'da yapılan toplantıda "Ekonomik İşbirliği Örgütü"ne dönüştürülmüş ve yeni bir organizasyona gidilmiştir(121). Örgüt, 1990'lı yıllarda genişlemeye başlamış ve örgüte yedi Türk cumhuriyetinin yanı sıra Afganistan ile Hindistan katılmıştır (122).

Ekonomik işbirliği Örgütü üyesi olan devletler, başlangıçtaki temel amaç olan, üyeleri arasında mal ve hizmetlerin serbest dolaşımını bugüne

(118) Öznur YÜKSEL, a.g.e., s. 48.

(119) S. Rıdvan KARLUK, *Küreselleşen Dünyada....*, s. 56.

(120) Ahmet GÖKDERE, *Az gelişmiş Ülkeler Arasında İktisadi Birleşmeler*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1969, s. 223.

(121) Oğuz ÖNER, *Türkiye'yi Uluslararası Ekonomik Kurumlara Üye Yapan Antlaşmalar*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1974, s. 351.

(122) Ali H. DEMİRHAN, "İpek Yolu Üzerinde Ekonomik İşbirliği", *Avrupa Etüdüleri*, Cilt 2, İlkbahar 1995, s. 80.

kadar gerçekleştirememişlerdir. RCD çerçevesinde imzalanmış olan 12.3.1977 tarihli İzmir Antlaşması'nı tadil eden 18.6.1990 tarihli Protokol ile Ekonomik İşbirliği Örgütü resmen faaliyete geçmiş bulunmaktadır (123).

Ekonomik İşbirliği Örgütü, faaliyetlerini başta en yüksek organ olan Bakanlar Konseyi olmak üzere, Bölgesel Planlama Konseyi, temsilciler Konseyi, yedi adet teknik komite, örgüte bağlı uzman kuruluşlar ve sekreteryaya aracılığıyla yürütmektedir (124). Söz konusu teknik komiteler şunlardır; Ekonomik ve Teknik İşbirliği Komitesi, Ulaştırma Alanında İşbirliği Komitesi, Teknik ve Sınai İşbirliği Komitesi, Zirai İşbirliği Komitesi, Eğitim, Bilim ve Kültür İşbirliği Komitesi, Enerji Alanında İşbirliği Komitesi, Bayındırlık ve Altyapı Alanlarında İşbirliği Komitesi. İzmir Antlaşmasınının 3. maddesinde öngörülen "Üye Ülkelerarası Tercihli Ticaret Sistemi" kurulmasına ilişkin çalışmalar tamamlanmıştır (125).

"Üye Ülkelerarası Tercihli Ticaret Sistemi"ne ilişkin protokol ve ekindeki taviz listeleri, ortak gümrük tarifesi uygulamaktan ziyade, üye ülkeler arasında gümrük oranlarında tavizli bir uygulamaya yöneliktir. Bu nedenle, üyelerin egemenlik yetkilerini kısıtlamayacağını söylemek daha doğru olacaktır. Ayrıca, üye ülkelerin amaçları da bölgesel ticaretin ve teknik

(123) DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, *İslam Ülkeleri ve EKİT*, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Yayınları, No: 2380, Ankara, 1995, s. 9.

(124) Ali H. DEMİRHAN, a.g.m., s. 80.

(125) RESMİ GAZETE, 24.12.1992, Sayı 21445.

işbirliğinin arttırılmasına yöneliktir. Dolayısıyla tercihli ticaret sisteminin gelişmesi sonucunda da egemenlik yetkileri ile ilgili kısıtlamalar söz konusu olmayacaktır. Merkezi Tahran'da olan ve 1964 yılından beri faaliyet gösteren üye devletler arasında sıkı bir ekonomik işbirliğini amaçlayan Ekonomik İşbirliği Örgütü için, hedeflerinin çok gerisinde kaldığı söylenebilir.

1.4.5.9. Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC)

Japonya'nın öncülüğünde gelişen APEC, 2.2 milyarlık nüfusu ile dünyanın en büyük pazarını oluşturmaktadır (126). Üyeleri, Güney Kore, Çin, Tayvan, Hong Kong, Tayland, Singapur, Filipinler, Malezya, Endonezya, Bruno, Avusturalya, Papua Yeni Gine, Yeni Zelanda, Şili, Meksika, ABD ve Kanada'dır (127). 1995'de yapılan Osaka zirvesinde 1994 yılında imzalanan Bogor Deklarasyonu'nun daha da güçlendirilmesi hedeflenmiştir (128). 2010 yılına kadar kalkınmış ülkeleri, 2020 yılına kadar da bir serbest ticaret bölgesi oluşturulması hedeflenmektedir. Ancak bazı görüş ayrılıkları mevcuttur. Örneğin, tarım alanında Japonya, Çin, Tayvan ve Güney Kore tarım sektörlerinin koruma altına alınmasından yana iken, ABD, Kanada ve Avusturalya, tarım ticaretindeki engellerin kaldırılmasını istemektedirler (129). Vietnam, Rusya, Panama ve Kolombiya'nın birliğe üyeliği örgütün

(126) Erol MANİSALI, a.g.e., s. 14.

(127) Ziya ALTUNYILDIZ, "Globalleşen Dünyada Organizasyonların Önemi ve Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC)", *Dış Ticaret Dergisi*, Sayı 1, Nisan 1996, s. 15.

(128) Dilip K. DAS, *The Asia-Pacific Economy*, MacMillan Ltd., London, 1996, s. 63-64.

(129) TOBB, *İktisadi Rapor'96*, TOBB Yayınları, Genel Yayın, No: 318, Ankara, 1997, s. 4-5.

gündemindedir. APEC dünyada en hızlı büyüyen bir bölgesel bütünleşme olmaya adaydır (130).

1.4.5.10. Güney Doğu Asya Ulusları Birliği (ASEAN)

Bangkok'ta 8 Ağustos 1967 tarihinde imzalanan bir antlaşma ile Endonesya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland arasında kurulan Güney Doğu Asya Ulusları Birliği'ne, 1 Ocak 1984 tarihinde Brunei Sultanlığı da katılmıştır (131). Ayrıca, Yeni Gine'ye 1981 yılında gözlemci üye statüsü verilmiştir. Birliğin merkezi Jakarta'dır.

1975 yılına kadar önemli gelişme gösteremeyen Güney Doğu Asya Ulusları Birliği devletleri, ticaret kısıtlamalarının kaldırılmasına ve bir serbest bölge oluşturulmasına karra vermişler ve 24 Şubat 1976 tarihinde Bali'de Güney Doğu Asya Dostluk ve İşbirliği Antlaşmasını imzalamışlardır (132). Antlaşma ile tarımsal ve sanayi mal üretiminde birlik ulusların ihtiyaçlarını karşılayacak büyük ölçekli tesislerin kurulması, ticari engellerin bölge devletleri arasında kaldırılması, üçüncü ülkelere karşı ortak hareket edilmesi, ortak enerji politikalarının takip edilmesi ve uluslararası ekonomik konularda işbirliği sağlanması hedeflenmiştir (133).

(130) Cem ALPAR ve Cem ONGUN, **Dünya Ekonomisi ve Ulusların Ekonomik Bütünleşmeleri**, Evrim Yayınları, İstanbul, 1988, s. 223.

(131) Şennur ONUR, "Dünyadaki Bölgesel Entegrasyon Hareketleri ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi" (**Uzmanlık Tezi**), Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1995, s. 22.

(132) INSTITUTE OF SOUTHEAST ASIAN STUDIES, **ASEAN Co-Operation and India-ASEAN Trade**, ASEAN Economic Research Unit, Research Notes and Discussion Paper, No: 57, Singapore, 1985, s. 1.

(133) Öznur YÜKSEL, a.g.e., s. 47.

Güney Doğu Asya Ulusları Birliği üye hükümet başkanları gerektiğinde toplanmakta ve ASEAN'ın gidişatını yönlendirmektedirler.

Üye ülkelerin dışişleri bakanları yılda bir kez toplanmakta ve izlenecek politikaları saptamaktadırlar. Bakanlar toplantısı yapılırken, ihtiyaç olduğunda sürekli komiteler de toplanmaktadır.

Güney Doğu Asya Ulusları Birliği, üye devletlerin egemenlik yetkilerini kısıtlamayan hükümetlerarası bir organizasyondur. Birlik içinde, petrokimya, gümre, kağıt büyük ölçekli işletmelerin kurulması amaçlanmış olmasına rağmen, şimdiye kadar ciddi bir gelişme sağlanamamıştır.

1.4.5.11. Bangkok Antlaşması (BA)

Hindistan, Güney Kore, Yaos, Filipinler, Sri Lanka ve Tayland arasında 31 Temmuz 1975 tarihinde imzalanan Bangkok Antlaşması'na daha sonra Bengaldeş de katılmıştır (134). Antlaşma üyeleri arasında % 10'dan başlayarak, % 80'lere varan tercihli tarife indirimleri yapılması hedeflenmektedir. Bölgedeki bütün gelişmekte olan ülkelere açık olan Antlaşma'ya rağmen, önemli bir gelişme kaydedilememiştir (135).

Antlaşma'ya göre, yılda bir kere toplanan daimi bir Komite bulunmaktadır. Amacı, ESCAP (Economic and Social Commission for Asia and Pasific) ülkelerinde, aralarındaki tarife ve tarife dışı engelleri kaldırarak,

(134) Kenan ÇELİK, a.g.e., s. 80.

(135) S. Ridvan KARLUK, **Uluslararası Bütünleşmeler.....**, S. 1.

ticareti serbestleştirmek ve bu yolla genişleyen ticaretin etkisiyle kalkınmalarına yardımcı olmaktır.

1.4.5.12. Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (LAFTA)

Latin Amerika ülkeleri arasında bölgesel işbirliğinin sağlanması amacıyla dönük çok sayıda girişim, 1950'li yıllarda ortaya atılmış, fakat hiçbirinden somut sonuç alınamamıştır. 1957 yılında Boenos Aires'te Amerikan Devletler Örgütü Ekonomik Konferansı düzenlenmiş ve bu Konferans'ta Latin Amerika ülkeleri arasında işbirliğinin artırılmasına karar verilmiştir (136). Bölge ülkelerinden Arjantin, Brezilya, Şili ve Uruguay'ın hazırladığı serbest ticaret bölgesi kurulmasına ilişkin taslak, Eylül 1959 tarihinde Montevideo Antlaşması, Uruguay'ın başkenti Montevideo'de Arjantin, Brezilya, Şili, Uruguay, Meksika, Paraguay ve Peru tarafından imzalanarak Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi kurulmuştur (137). Montevideo Antlaşması, 2 Haziran 1961 tarihinde yürürlüğe girmiştir (138) Kolombiya ve Ekvator 1961'de, Venezüella 1966'da ve Bolivya 1967'de Bölge'ye katılmışlardır. Eylül 1966 tarihinde Meksiko City'de çok taraflı birlik antlaşması imzalanmıştır (139).

(136) Kenan ÇELİK, a.g.e., s. 80.

(137) Syney PELL, **A Latin American Common Market**, Oxford University Press, London, 1967, s. 36.

(138) Mino MARITANO, **A Latin America Economic Common: Histories, Policies, and Problems**, University of Notre Dame Press, London, 1970, s. 108.

(139) S. Rıdvan KARLUK, **Uluslararası Bütünleşmeler....**, s. 359.

LAFTA Antlaşması, üyeleri arasında ticarete konan engellerin en fazla 12 yıl içerisinde kaldırılmasını öngörmüştür. Fakat 1960'lı yılların ortalarına gelindiğinde bazı ürünlerde daha çok liberasyona gidilmesinin mümkün olmadığı görülmüştür. Kuruluşundan itibaren geçen 20 yıl içerisinde LAFTA, EFTA gibi başarıya ulaşamamış, iç ticarete tam bir liberaleşmeyi sağlayamamıştır.

1.4.5.13. Latin Amerika Entegrasyon Birliği (LAIA-ALADI)

Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi'nin belirlenen hedeflerine ulaşmasında göstermiş olduğu yetersizlik dolayısıyla Haziran 1980 tarihinde Acapulco (Meksika) şehrinde yapılan Bakanlar Toplantısında, Serbest Ticaret Bölgesi'ne yeni bir yapı verilmesi kararlaştırılmıştır. Ağustos 1980 tarihinde Montevideo'da imzalanan Antlaşma ile LAFTA'nın yerine Latin Amerika Entegrasyon Birliği kurulmuştur. Antlaşma, taraflarca onaylandıktan sonra ancak Mart 1981 tarihinde yürürlüğe girebilmiştir. Yeni antlaşma, LAFTA Antlaşması'na göre üyelerine karşılıklı ticaret, tarife ve teknolojik antlaşma yapabilmeleri konusunda daha fazla hareket serbestisi tanımıştır (140).

Yeni örgütün kısa dönemdeki amacı, üye ülkeler arasında tercihli bir ekonomik bölge yaratmaktır. Uzun dönemli amacı ise, Latin Amerika ortak

(140) DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, **Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler**, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, No: 2375, Özel İhtisas Komisyonu Yayınları, No: 440, Ankara, 1995, s. 81.

pazarını kurmaktır. Brezilya, Mayıs 1993 tarihinde Latin Amerika Entegrasyon Birliği'nden çekilmiştir.

1.4.5.14. Andean Grup (AG)

Andean Grup, Mayıs 1969 tarihinde imzalanan Kasım 1969'da yürürlüğe giren Cartagena Antlaşması ile kurulmuştur (141). Üyeleri, LAFTA'nın nisbetinden birbirine daha çok benzeyen ülkeleri olan Bolivya, Kolombiya, Ekvator, Peru ve Şili'dir. Venezualla 1973'te katılmış, Şili ise 1976'da ayrılmıştır. Grubun temel amacı, LAFTA'nın büyük ülkeleri olan Arjantin, Brezilya ve Meksika'ya karşı daha güçlü olabilmektir (142). Ayrıca, sanayide verimliliğin sağlanması, pazarın genişlemesi dolayısıyla ortaya çıkacak ölçek ekonomilerinden ve ülke kaynaklarından maksimum faydalanma, ekonomik bütünleşmeden doğacak kazançlardan üyelerin adil bir şekilde yararlanması da amaçlanmıştır.

1.4.5.15. Orta Amerika Ortak Pazarı (CACM)

1952 yılında, Birleşmiş Milletler Latin Amerika Ekonomik Komisyonu'na bağlı olarak bir Orta Amerika Ekonomik İşbirliği Komitesi kurulmuştur. Bu komitenin çalışmaları sonucunda, Haziran 1958 tarihinde Tegucigalpa'da Kosta Rika, El Salvador, Guatemala, Honduras ve Nikaragua arasında Serbest Ticaret İçin Çoktarafli Antlaşma ile Orta Amerika

(141) DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, *Dünyada Küreselleşme....*, s. 83.

(142) Öznur YÜKSEL, a.g.e., s. 46.

Ekonomik Entegrasyon Antlaşması imzalanmıştır (143). Antlaşmanın temel amacı, üye ülkelere tedricen ticarete liberalleşme sağlamaktır. 1958 tarihinde Antlaşma daha genişletilerek Aralık 1960 tarihinde Orta Amerika Entegrasyonu Genel Antlaşması'na dönüştürülmüştür. Managua'da imzalanan bu Antlaşmaya El Salvador, Honduras ve Nikaragua taraf olmuştur. Orta Amerika Ortak Pazarı, gelişme yolunda olan ülkeler arasında oluşturulan en eski bölgesel bloklaşmalardan biridir. CACM üyesi ülkeler, tüm bölge içi ticareti serbestleştirme ve bir gümrük birliği oluşturma hususunda antlaşmışlardır.

1.4.5.16. Karibler Serbest Ticaret Bölgesi (CARIFTA)

Atlas Okyanus'undaki Batı Hind Adaları olarak bilinen Karibler Bölgesi'ndeki adalarda 1950'li yıllarda İngiliz sömürgeleri bulunmakta idi. 1958 yılında bu bölgedeki adalar birleşerek bir federasyon oluşturmuştur (144). Federasyon içindeki daha büyük adalar olan Jamaika ile Trinidad ve Tobago daha küçüklere mali destek yapmak istememişler ve bölge içinde emeğin serbest dolaşımına karşı çıkmışlardır. 1966-1967 yılları arasında Jamaika, Trinidad ve Babsados bağımsızlıklarını kazanmışlardır.

Aralık 1965 tarihinde Antigua, Barbados ve İngiliz Ginesi arasında Karibler Serbest Ticaret Bölgesi kurulmuştur. CARIFTA, Eylül 1966 tarihinden itibaren üye ülkeler arasında sınırlı bir serbest ticaret bölgesi

(143) DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, *Dünyada Küreselleşme....*, s. 8.

(144) Kenan ÇELİK, a.g.e., s. 72.

yaratılması amaçlanmıştır. Gine, Aralık 1966 tarihinde CARIFTA Antlaşması'nı onaylamıştır. Yeni Antlaşma, Antigua ve Barbuda, Barbados, Guana ile Trinidad ve Tabaco arasında Nisan 1968'de imzalanmış ve Mayıs 1968'de yürürlüğe girmiştir (145). Dominica, Grenada, Saint Kitts ve Nevis, Saint Lucia, Saint Vincent ve Belize Temmuz 1968'de Antlaşmayı imzalamışlardır. Jamaika ve Montserrat bir ay sonra Bölge'ye katılmıştır.

1.4.5.17. Karaibler Ortak Pazar (CARICOM)

CARIFTA, Temmuz 1973 tarihinde imzalanan ve gümrük birliği niteliği ağır basan Chaguaramas Antlaşması ile Karaibler Ortak Pazarı'na dönüşmüştür (146). Antlaşma, Ağustos 1973 tarihli itibariyle Barbados, Guyana, Jamaika ile Trinidad ve Tabago için yürürlüğe girmiştir (147). Mayıs 1974 tarihinde ise, geriye kalan altı az gelişmiş üye ülke için (Grenada, Dominica, Saint Vincent, Saint Lucia, Belize ve Montserrat) geçerlilik kazanmıştır. Antigua ve Saint Kittes-Nevis, Anguilla ile birlikte 1974'de, Bahama ise 1983'de CARICOM'a katılmıştır.

CARICOM içinde ticaret, antlaşmaların yürürlüğe girmesiyle istisnalar dışında liberalize edilmiş, miktar kısıtlamaları ve diğer tarife dışı engeller de kaldırılmıştır. Ağustos 1973 tarihinde, üçüncü ülkelere karşı bir ortak tarife uygulamaya başlanmıştır. Ocak 1973 tarihinde de Karaib Yatırım

(145) Marc WILLIAMS, "Third World Cooperation": **The Group of 77**, Unctad Pinter Publishers, London, 1991, s. 92.

(146) Mino WILLIAMS, a.g.e., s. 138.

(147) DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, **Dünyaya Küreseleşme....**, s. 80.

Fonu, sinai kalkınmayı teşvik etmek amacıyla faaliyete geçirilmiştir. CARICOM bir orak pazar oluşturmak, eğitim, sağlık ulaştırma, araştırma alanlarında işbirliğini geliştirmek, ticareti güçlendirmek istemiştir.

1.4.5.18. Latin Amerika Ekonomik Sistemi (SELA)

Latin Amerika Ekonomik Sistemi, Panama'da Ekim 1975 tarihinde imzalanan bir antlaşma ile kurulmuş ve Antlaşma, Haziran 1976'da yürürlüğe girmiştir (148). Latin Amerika Ekonomik Sistemi, Latin Amerika Ekonomik Koordinasyon Komisyonu'nun yerine geçmiştir. Sistemin temel amacı, bölge ülkeleri arasında sıkı bir işbirliğini gerçekleştirmektir.

Latin Amerika kökenli çokuluslu şirketlerin yaratılması, bölgesel ihracatın teşviki, mal fiyatlarının düşmesinin engellenmesi, üyeler arasında bilimsel ve teknolojik işbirliğinin artırılması diğer amaçları arasında yer almıştır. 26 üyesi bulunmaktadır. Bunlar; Arjantin, Barbados, Bolivya, Brezilya, Şili, Kolombiya, Kosta-Rika, Küba, Dominik Cumhuriyeti, Ekvator, El Salvador, Grenada, Guatemala, Guayana, Haiti, Honduras, Jamaika, Meksika, Nikaragua, Panama, Paraguay, Peru, Serinam, Jamaika ve Tobago, Uruguay ve Venezualla'dır. Sayılan ülkelerin temsilcilerinden oluşan Latin Amerika Konseyi, izlenecek genel politikaları belirlemekte fakat üye ülkeleri bağlayacak nitelikte karar almamaktadır. Konseye bağlı olarak çalışan gübre, turizm, teknolojik enformasyon, el sanatları gibi çok sayıda komiteler bulunmaktadır.

(148) Kenan ÇELİK, a.g.e., s. 73.

1.4.5.19. Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA)

ABD, Kanada ve Meksika, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi'ni gerçekleştirmeden önce, ticari ilişkilerini ikili antlaşmalarla sürdürmüşlerdir. NAFTA'nın temelleri, 1965 yılında Kanada ile ABD arasında varılan Auto Pact Antlaşması ile atılmıştır (149). Bu tarihten sonra ABD-Kanada ticari ilişkileri hızla artmıştır. Diğer taraftan Meksika da ABD ile sıkı ekonomik ilişkiler sürecine girmiştir. Meksika'nın 1986'da GATT'a üye olmasıyla taraflar arasındaki ilişkiler gelişmeye başlamıştır. 1987 yılında yatırımların ve ticaretin serbestleştirilmesi amacıyla başlayan görüşmeler, Ekim 1989'da tamamlanmıştır. Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi, Ağustos 1993 tarihinde ABD, Kanada ve Meksika arasında imzalanmıştır (150). NAFTA, üye ülkeler arasında tüm ticareti ve yatırımları sınırlayıcı engellerin GATT kuralları çerçevesinde ve belli bir geçiş süreci içinde kaldırılarak bölgede bir serbest ticaret alanı oluşturulmasını öngörmektedir (151). Antlaşma, taraf ülkelerin onaylanmasından sonra, Ocak 1994 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

NAFTA'nın temel özelliği, serbest ticaret antlaşmasına dayanan bir bölgesel ekonomik birleşmedir. Üye ülkeler bölge dışı ekonomik ilişkilerde esnek hareket etme imkânına sahiptirler. Bölge içinde mamul madde

(149) Şennur ONUR, a.ge.m., s. 22.

(150) T. David MASON VE Abdul M. TURAY, **Japan, NAFTA and Europe Trilateral Cooperation or Confrontation?**, MacMillan Press Ltd., London, 1994, s. 1.

(151) TOBB, a.g.e., s. 3-4.

ticaretindeki her türlü ticari kısıtlamaların kaldırılması kabul edilmiştir. GATT'ın globalleşme sürecine karşılık NAFTA, Kuzey Amerika kıtasında bölgesel bir birleşmeye giderek dünyadaki bölgeselleşme hareketine ivme kazandırmıştır (152).

NAFTA Antlaşmasındaki işbirliği alanları şunlardır: Enerji, otomobiller, tekstil ve giyim, tarım, finansal hizmetler, ulaşım, haberleşme, yatırımlar, fikri mülkiyet hakları, çevre, işçilere ilişkin düzenlemeler. NAFTA'nın en büyük özelliği, değişik gelişme seviyesindeki ekonomilerden oluşmasıdır.

1.4.5.20. MERCOSUR

MERCOSUR, 23 Mart 1991'de Arjantin, Brezilya, Paraguay ve Uruguay tarafından imzalanan Asuncion Antlaşması ile temeli atılmış ekonomik işbirliği örgütüdür. Antlaşma, 1 Ocak 1995 tarihinde Gümrük Birliği olarak yürürlüğe girmiştir.

1995 yılı içerisinde Gümrük Birliği birtakım eksiklikleriyle birlikte uygulanmaya ve üye ülkelerin siyasi çevrelerince ve iş çevrelerince benimsenmeye başlanmıştır. Kuruluşunun hukuki şahsiyeti, Dünya Ticaret Örgütü ve AB tarafından tanınmıştır. Bu çerçevede, AB ile MERCOSUR arasında Aralık 1995 tarihinde Bölgelerarası İşbirliği Çerçeve Antlaşması imzalanmıştır.

(152) TOBB, a.g.e., s. 4-5.

Uygulamamanın ilk dönemlerinde, Birliğin siyasi ve ekonomik yapısını sağlamlaştırması sürecinin planlandığı gibi yürütülmesinin yanı sıra, ortak dış gümrük tarifelerinin uygulanması çalışmaları ilerlemiş, ortaya çıkan pratik güçlükler aşılmış, bölge içinde üye ülkeler arasında ticaretin liberasyonu yönünde önemli adımlar atılmıştır (153).

1.4.5.21. Batı Afrika Ekonomik Topluluğu (CEAO)

Haziran 1959 tarihinde Batı Afrika'da eskiden Fransız sömürgesi olan yedi ülke (Dahomey, Fildişi, Mali, Moritanya, Nijer, Senegal, Yukarı Volta şimdiki Burkina Faso) bağımsızlıktan önce aralarında mevcut olan ekonomik ilişkileri devam ettirmek amacıyla bir gümrük birliği kurmaya karar vermişlerdir (154). Fakat bu ülkeler arasında kısa zamanda antlaşmazlık çıkmış ve sadece Senegal ve Moritanya antlaşmaya varabilmişlerdir. Mart 1956 tarihinde Batı Afrika Devletleri Gümrük Birliği antlaşması imza edilmiş ve Aralık 1956 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Fakat bu girişim başarıya ulaşamamıştır.

Daha sonra bu defa Fildişi Kıyısı, Mali, Moritanya, Nijer, Senegal, Benin ve Yakıra Volta Haziran 1972 tarihinde Bamako'da bir antlaşma imzalayarak Batı Afrika Ekonomik Topluluğu'nu kurmuşlardır (155). Antlaşma, Ocak 1974 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Başlangıçta,

(153) TOBB, a.g.e., s. 5.

(154) DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, *Dünyada Küreselleşme....*, s. 77.

(155) Kenan ÇELİK, a.g.e., s. 75.

Topluluğun Fransızca konuşmayan Batı Afrika ülkelerine de açılması düşünülmüş, fakat 1975'de Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu'nun kurulması ile bu genişleme gerçekleşmemiştir.

Topluluğun amacı, üyeleri arasında bölgesel ekonomik işbirliği gerçekleştirmek ve ekonomik bütünlüşmeyi sağlamaktır. Ocak 1976 tarihinde bir kalkınma fonu kurulmuştur. CEAO, üçüncü ülkelere karşı ortak tarife uygulayarak kendi aralarındaki tarife sistemi yerini tek bir vergi uygulamasına bırakacak, yatırımlara ilişkin mevzuat uyumlaştırılacaktır.

1.4.5.22. Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS)

Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu, Mayıs 1975 tarihinde Lagois Antlaşması ile Mano Nehri Birliği (MRU) ve CEAO ülkeleri arasında kurulmuştur. Mano Nehri Birliği, Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu'nun bir alt grubunu oluşturmaktadır (156). 1977 yılında, ortak dış tarife uygulamaya konulmuştur. 1981 yılında ortak sanayi projelerin oluşturulması ve geliştirilmesi amacıyla bir ortak sanayi geliştirme birimi kurulmuş, ancak bu konuda fazla bir gelişme sağlanamamıştır. Antlaşma, 1977 yürürlüğe girmiştir. ECOWAS aynı zamanda Batı Afrika'da yer alan iki alt bölgesel grubu da kapsamaktadır. Bunlar Batı Afrika Ekonomik Topluluğu ve Mano Nehri Birliği'dir. Batı Afrika Devletleri Ekonomik

(156) Kenan ÇELİK, a.g.e., s. 76.

Topluluğu'na üye olan ÷lke sayısı 16'dır (157). Bu ÷lkeler şunlardır: Yeşil Burun, Gambiya, Gana, Gine-Bissau, Nijerya, Togo, Benen, Burkina Faso, Fildişi Kıyısı, Mali, Moritanya, Nijer, Senegal, Gine, Liberya ve Sierra Leone.

Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu, 16 ÷lke arasında tek pazarın oluşturulması hedefiyle kurulmuştur. Temel amaç, tüm ekonomik faaliyet alanlarında gelişmeyi ve işbirliğini artırmaktır. Bu çerçevede, Antlaşma'nın yürürlüğe girmesinden itibaren 15 yıl içinde gümrük birliğinin kurulması öngörülmüştür.

1.4.5.23. Orta Afrika Gümrük ve Ekonomik Birliği (UDAEAC)

1959 yılında, Fransa'nın Ekvator bölgesinde yer alan kolonileri arasında Ekvatorial Gümrük Birliği adı altında bir birlik kurulmuştur. 1960 yılında bölgedeki dört koloni bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Bunlar, Kongo, Gabon, Orta Afrika Cumhuriyeti ve Çad'dır. 1961'de Kamerun birliğe ortak üye olarak katılmıştır. Birlik, 1962 yılından itibaren üçüncü ÷lkelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulamaya başlamıştır. 1964 yılında üye ÷lkeler altyapı ve sanayileşme konularında aralarındaki işbirliğinin artırılmasına karar vermişlerdir. Aralık 1964 tarihinde Brazaville'de bir antlaşma imzalayarak Orta Afrika Gümrük ve Ekonomik Birliği'ni kurmuşlardır. Antlaşma, Ocak 1966 tarihinde yürürlüğe girmiş(158), yatırımlarda işbirliği

(157) DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, *Dünyada Küreselleşme....*, s. 76.

(158) DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, *Dünyada Küreselleşme....*, s. 79.

yapılmasını ve tek bir vergi sistemi uygulanmasını amaçlamıştır. Afrika'da gerçekleştirilen ekonomik entegrasyonların içinde en eski olanıdır.

1.4.5.24. Doğu Afrika Topluluğu (EAC)

Doğu Afrika Topluluğu, Kampala'da Haziran 1967'de imzalanarak kurulmuştur. Antlaşma, 1 Aralık 1967'de yürürlüğe girmiştir (159). Kurucuları Kenya, Uganda ve Tanzanya'dır. Antlaşma, bir gümrük birliğinin gerçekleştirilmesini öngörmüştü. Topluluğun merkezi Arusha şehrinde idi. Haziran 1977 tarihinde üyeleri arasında baş gösteren politik gerginlik sebebiyle faaliyetlerine son verilmiştir.

1.4.5.24. Doğu ve Güney Afrika Tercihli Ticaret Alanı (PTA)

Doğu ve Güney Asya Tercihli Ticaret Alanı, 19 üyeli Doğu ve Güney Afrika ülkelerini kapsayan ve Batı Afrika'daki ECOWAS'a benzer bir ekonomik bloktur. 1981 yılında kurulmuştur (160). PTA; Angola, Namibya, Sudan, Burundi, Komor Adaları, Cibuti, Etyopya, Kenya, Lesotho, Malavi, Mauritius, Ruanda, Somali, Svaziland, Tanzanya, Uganda, Zambiya, Zimbabve'den oluşan bir birliktir. PTA'nın amaçları, üretim yapısını değiştirmek amacıyla bölgede ticari ve ekonomik işbirliğini arttırmak, Birlik içi ticareti teşvik etmek, sanayiye geliştirmek, tarım alanında işbirliği yapmak, üyeleri arasında bir ortak pazar geliştirmek ve ticaretin

(159) Kenan ÇELİK, a.ge., s. 77.

(160) DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, *Dünyada Küreselleşme....*, s. 79.

finansmanını kolaylaştıracak bir Ticaret Kalkınma Bankası kurmaktır. Heterojen bir yapısı olan bloktaki ülkelerin birbiriyle olan ticareti oldukça düşüktür.

1.4.5.26. Arap Ortak Pazarı (ACM)

1945 yılında Arap Birliği Örgütü kurulduktan sonra bir Arap Ortak Pazarı yaratılması konusunda çok sayıda teşebbüs yapılmıştır. Haziran 1962 tarihinde Arap Birliği Örgütü'ne mensup ülkeler arasında bir "Ekonomik Birlik" antlaşması imzalanmıştır (161). Bu antlaşma, 1964 yılında Ürdün, Kuveyt, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri ve Mısır tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Bu ülkeler daha sonra Ağustos 1964 tarihinde, 1965 yılı başından geçerli olacak bir Arap Ortak Pazarı kurulması için ayrı bir antlaşma imzalamışlardır. Kuveyt Paramentosu, Temmuz 1965 tarihinde Antlaşmanın uygulanmasına karşı çıkmıştır. Bugüne kadar Pazar içinde hammaddeler ile tarımsal ürünlere uygulanan tarifeler ve miktar kısıtlamaları kaldırılmıştır. Üye ülkeleri arasındaki ticarete imalat sanayi ürünlerinden alınan gümrük vergileri, 1973 yılında kaldırılmış ve üçüncü ülkelere karşı ortak bir tarife uygulanmaya başlanmıştır. 1977 yılında Libya Pazar'a katılmış, Mısır'ın ise üyeliği askıya alınmıştır. Moritanya, Arap Ortak Pazarı'na 1980 yılında tam üye olmuştur.

(161) Kenan ÇELİK, a.g.e., s. 77.

1.4.5.27. Güney Afrika Kalkınma Koordinasyon Konferansı (SADCC)

Afrika kıtasının güneyinde yer alan Angola, Bostvana, Lesotho, Mlavi, Mozambik, Svaziland, Tanzanya, Zambiya ve Zimbabve arasında, bölgesinin ekonomik kalkınmasını sağlamak ve Konferansa üye ülkelerin Güney Afrika Cumhuriyeti'ne bağımlılıklarını azaltmak amacıyla kurulmuştur. Güney Afrika Kalkınma Koordinasyon Konferansı, Afrika kıtasında yer alan diğer ekonomik birleşmeler gibi bölge ülkeleri arasında entegrasyonu öngörmektedir (162).

Konferans, üyelerinin ekonomik kalkınmalarını sağlamayı ve Güney Afrika'nın ekonomik bakılarından kurtulmayı amaçlamaktadır. 1986 yılında Nordik Konseyi ile ortak bir politik deklarasyon yayınlayarak, her iki gruba mensup ülkeler arasında daha fazla ekonomik ve kültürel işbirliği yapılmasını öngörmüştür.

1.4.5.28. Avusturalya Yeni Zelanda Yakın Ekonomik İlişkiler Ticaret Antlaşması (ANZCERTA)

Avusturalya ile Yeni Zelanda arasındaki ticari ilişkilere yönelik olarak, bu iki ülke arasında 1922, 1933 ve 1965 yıllarında üç ticaret antlaşması imzalanmıştır (163). Bu antlaşmaların temel amacı, malların serbest dolaşımının sağlanmasıdır. Avusturalya Yeni Zelanda Yakın Ekonomik

(162) Kenan ÇELİK, a.g.e., s. 78.

(163) S. Rıdvan KARLUK, *Uluslararası Bütünleşmeler....*, s.

İlişkiler ticaret Antlaşması ile, taraflar arasında bir serbest ticaret bölgesi oluşturulmuştur. Antlaşma, 1988 yılında gözden geçirilerek, malların serbest dolaşımının gerçekleşeceği tarih öne alınmış, antlaşma, hizmetleri kapsayacak şekilde genişletilmiş, iki taraf arasında ticarete ilişkin pek çok alanda işbirliği güçlendirilmiştir. Bunlara, gümrük ve karantina prosedürü, teknik kurallar, yasalar da dahildir. İki ülke arasındaki ticari sınırlamaların tümü, öngörülen tarihten 5 yıl önce, Temmuz 1990 tarihinden itibaren tamamen kaldırılmıştır.

1.4.5.29. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi (KEİB)

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi, uluslararası bütünleşmeye yönelik politik ve ekonomik alanda yeniden yapılanma sürecinin bir ürünüdür. 1980'li yılların sonunda Doğu Avrupa'da, ekonomik boyutta serbest piyasa ekonomisine ve çoğulcu demokrasiye geçiş sürecinin yarattığı ortamda gelişen Karadeniz Ekonomik İşbirliği fikri, öncülüğünü Türkiye'nin yaptığı bölgesel ekonomik işbirliği girişimidir (164). 1988 yılı içinde ve sonrasında Sovyetler Birliği'nde açıklık ve yeniden yapılanma politikaları çerçevesinde başlatılan liberal reform hareketleri Doğu Avrupa Ülkelerini etkileyecek, bu ülkelerin politik, askeri ve ekonomik yapılarında farklı düzeylerde de olsa değişikliklere neden olmuştur (165).

(164) Selim İNAÇLI, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi (KEİB) ve Ekonomik Etkileri", (Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 1992, s. 30-31.

(165) Osman Zeki ORHAN, *Bir Entegrasyon Örneği Olarak KEİB*, İstanbul Ticaret Odası, Rapor, Şubat 1992, s. 10.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği, çağımızın ve bölgenin ihtiyaçlarına vevap veren, katılan devletlerin aralarındaki mevcut ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi esasına dayanan (166), coğrafi yakınlık, tarihsel bağlar, ekonomik tamamlayıcılık özelliklerini dikkate alan, somut projelere dönük, esnek ve pragmatik özel sektör ağırlıklı, kendine özgü bir ekonomik işbirliği modelidir (167). Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi, 1992 yılında imzalanan protokol ile kurulmuştur.

(166) DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, **Türkiye-Karadeniz Ekonomik İşbirliği İlişkileri**, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Yayın No: 2379, Özel İhtisas Komisyonu Yayın No: 443, Ankara, 1995, s. 1.

167) Hakan EKEN, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği", **Politika Dergisi**, Aralık 1993, Sayı 2, S. 25.

İkinci Bölüm

KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ BÖLGESİ (KEİB)

2.1. KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ BÖLGESİ PROJESİ'SİNİN ORTAYA ÇIKMASINI HAZIRLAYAN GELİŞMELER

Eski çağlardan beri Karadeniz, çeşitli medeniyetlerin beşiği olmuş, Asya ile Avrupa arasında değişik uyruklu, farklı mesleklere sahip, değişik kültürlerden ve dinlerden gelen insanların birbirleriyle kaynaştığı önemli bir yol kavşağı konumunu muhafaza etmiştir. Ancak bu, hiçbir zaman kolay bir süreç olmamış, sulh ve huzur dönemlerini uzun çatışma ve savaşlar izlemiştir (1). Bu durumda bile, bölgedeki ülkeler arasında barış köprüleri

(1) Cemalettin AYDIN, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesi, **Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye Dergisi**, Mayıs-Haziran 1996, Sayı 23, s. 124.

kurma çabaları eksik olmamıştır. Ancak yine de, sadece 20. yüzyılın son on yılında, soğuk savaş atmosferinin, kuşkunun ve güvensizliğin ortadan kalkmasından sonra, Karadeniz ülkelerinin bu yönde cesur adımlar atmaları mümkün olabilmiş ve her alanda globalleşmeye gidilen çağımızda, coğrafi yakınlık ve ortak tarihe sahip olmanın bölgede refahı artırmak için ne şekilde kullanılabileceğini kararlaştırmak üzere biraraya gelebilmişlerdir (2).

1980'li yıllar dünyada büyük değişmelere sahne olmuştur. Doğu Bloku ülkelerinde, 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren gittikçe yoğunlaşan halk hareketleri, 1989 yılından itibaren sistemin çökmesiyle, politik ve ekonomik alanda büyük değişikliklere yol açmıştır. Bu değişim, genelde ülke halklarının katılımıyla gerçekleştirilmiş ve uzun süreli iç savaşa yol açmamıştır (3).

Doğu Bloku ülkelerinde uygulanan politik ve ekonomik sistemin değişmeye başlamasıyla birlikte, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan iki kutuplu dünya düzeni yıkılmış, dünyada globalleşme ve çok amaçlı bölgesel karakterli uluslararası bütünleşme yönünde yeniden yapılanma süreci başlamıştır. Bu yapılanma sürecinde politik bloklaşmanın yerini giderek ekonomik bloklaşma almaktadır (4).

(2) Cemalettin AYDIN, a.g.m., s. 124.

(3) (TÜSİAD) Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği, **Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi (KEİB): Ekonomik Bir Değerlendirme**, TÜSİAD Yayınları, No: 93, İstanbul, 1993, s. 131.

(4) Tuba ONGUN, **Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi, Gümrük Birliği, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi ve Doğu Karadeniz Ekonomisi**, Türk-İs El Kitabı, Ankara, 1997, s. 117.

Bu yeniden yapılanmanın büyük ölçüde, dünyada son yıllarda yaşanan iki önemli değişim tarafından şekillendiği söylenebilir. Bunlardan birincisi, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkelerinin ekonomik alanda piyasa ekonomisini, politik alanda çoğulcu demokrasiyi tercih etmeleri, diğeri ise gelişmiş ülkelerin bilgi toplumuna geçmeleriyle insan unsurunun ve özellikle nitelikli işgücünün ön plana çıkmasıdır (5).

Bu hızlı gelişimi yakalamaya çalışan gelişmekte olan ülkelerin en büyük endişesi ticari bloklaşmanın dışında kalmak olmuştur. Aslında ticari bloklaşmaların GATT'ın yerini alarak serbest ticaretin kurallarını değiştireceğini iddia eden iktisatçılar da olmasına rağmen, bu blokların dışında kalınması durumunda gelişmekte olan ülkelerin konumları daha da marjinalleşecektir.

Çağımızda giderek yoğunlaşan ekonomik ilişkiler, ülkeler arasında ekonomik bağımlılığa yol açmaktadır. Bu bağımlılık içerisinde, ülkeler ekonomik bütünleşmeye giderek önemli bir güç oluşturabilmektedirler (6). Bu bölgede ekonomik grupların oluşumu diğer bölgelerdeki yeni ekonomik grupların oluşumunu uyararak ekonomik bütünleşme eğilimlerini hızlandırmaktadır (7).

(5) Hüsnü ERKAN, *Piyasa Ekonomisinin Bilimsel Temelleri*, Sosyal Piyasa Ekonomisi Yayın Serisi, İzmir, 1991, s. 17.

(6) Ercan ÖZER, "The Black Sea Economic Co-Operation and the EU", *Perceptions: Journal of International Affairs*, Volume 1, Number 3, 1996, s. 73-74.

(7) C. BALKIR ve M. DEMİRCİ, *Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Topluluğu*. Filiz Kitabevi, İstanbul, 1989, s. 2-3.

2.2. KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ BÖLGESİ'NİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi (KEİB) Projesi fikri, 1980'li yılların sonunda Doğu Avrupa ülkeleri ve Sovyetler Birliği'ndeki değişim sürecinin hızlandığı bir dönemde doğmuştur. Sovyetler Birliği'nde 1985 yılından itibaren uygulanmaya konulan "Perestroika" ve "Glasnost" politikaları ekonominin çıkmaza girmesini önleyemediği gibi, yapısal uyumsuzluk nedeniyle yeni sorunlar ortaya çıkarmıştır. 1989 yılında çok ciddi bir üretim darboğazı ve enflasyon tehditi altında olan Sovyetler Birliği ekonomisinin bu çıkmazdan kurtulabilmesi için önemli dış ekonomik yardıma ihtiyaç duyulmuştur (8).

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi, dünyada globalleşme ve bölgesel düzeyde uluslararası bütünleşme yönünde siyasal ve ekonomik alanda yeniden yapılanma sürecinin bir ürünüdür (9). 1980'li yılların sonunda Doğu Avrupa'da, ekonomik boyutta serbest piyasa ekonomisine ve siyasal boyutta çoğulcu demokrasiye geçiş sürecinin yarattığı ortamda, konumu ve zamanlamasını bulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği fikri, öncülüğünü Türkiye'nin yaptığı bir bölgesel bir işbirliği örgütüdür (10).

(8) TÜSİAD, a.g.e., s. 19

(9) Hasan KÖNİ, "Ekonomik Dış Politika", *Avrasya Dosyası*, Cilt 2, Sayı 2, Yaz 1995, s. 190.

(10) DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, *Türkiye - Karadeniz Ekonomik İşbirliği İlişkileri*, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT YayınYayınları, No: 2379, ÖİK Yayınları, No: 443, Ankara, 1995, s. 1.

9 Ocak 1990 tarihinde Sovyetler Birliği Türkiye Büyükelçisi Çerçiçev'in de katıldığı bir panelde Karadeniz Ekonomik İşbirliği projesi fikri ilk olarak Şükrü Elekdağ tarafından ortaya atılmıştır (11). Ardından Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın da proje fikrine destek vermesi ile, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi Projesi" gündemi işgal etmeye başlamıştır (12).

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi ile ilgili ilk toplantı, 19-21 Aralık 1990 tarihlerinde Ankara'da yapılmıştır. Taraflar, Türkiye tarafından hazırlanan ve önerilen işbirliğinin temel kurallarını kapsayan taslak üzerinde çalışmışlar ve sonuç bildirgesinde "Karadeniz Ekonomik İşbirliği"nin kurulduğunu resmen açıklamışlardır (13). 22-24 Nisan 1991 tarihlerinde Sofya'daki uzman düzeyinde toplantılar yapılmış ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin amaçları ve prensipleri üzerinde anlaşmaya varılmıştır. 11-12 Temmuz 1991'de Moskova'daki toplantıda Karadeniz Ekonomik İşbirliği Antlaşması, metin üzerindeki çalışmalar sonuçlandırılarak imzaya hazır hale getirilmiştir (14). 3 Şubat 1992'de de

-
- (11) Kenan ÇELİK, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği ve Karadeniz Bölgesi", **Doğu Karadeniz Turizmi Konferans-Workshop, 22-25 Haziran 1992**, Turizm Bakanlığı Turizm Eğitimi Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1992, s. 5.
- (12) Emine UŞAKLIGİL, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Türkiye'nin İtici Gücüne Muhtaç Örgüt", **YeniYüzyıl Gazetesi**, 7 Haziran 1998.
- (13) Haluk AKDOĞAN, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesi'nin Bir Gümrük Birliği Olarak Değerlendirilmesi", **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 10, 1992, s. 85-106.
- (14) Rasih DEMİRÇİ, "Milletlerarası İşbirliği ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi", **Karınca Dergisi**, Mart 1992, s. 663.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği ile ilgili temel belge, Türkiye'de Dışişleri Bakanlığı düzeyinde parafe edilmiştir (15).

Türkiye'nin öncülüğünde başlayan çalışmalar, 25 Temmuz 1992 tarihinde İstanbul'da düzenlenen bir zirve toplantısında Karadeniz Ekonomik İşbirliği Deklerasyonu'nun imzalanması ile sonuçlandırılmış ve örgüt bu tarihte resmen işlerlik kazanmıştır (16). Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nde bu tarihte Türkiye'nin yanı sıra Arnavutluk, Azerbeycan, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Romanya, Rusya, Ukrayna ve Yunanistan kurucu üye olarak yer almışlardır. Polonya, Tunus, İsrail, Mısır, Slovak Cumhuriyetleri ile son olarak İtalya ve Avusturya'ya gözlemci ülke statüsü tanınmıştır (17).

Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin kuruluş döneminde gerçekleştirilen bazı faaliyetler şöylece özetlenebilir (18):

Özel sektörler arası işbirliği alanında "Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK)" tarafından 30-31 tarihlerinde İstanbul'da bir toplantı düzenlenmiştir. Bu toplantıda taraf ülkeler arasında, özel sektörler arası bir mekanizmanın kurulması ve İstanbul'da bir sekreteryaya oluşturulması kararlaştırılmıştır.

(15) Cemalettin AYDIN, a.g.e., s. 129.

16) Şennur ONUR, "Dünyadaki Bölgesel Entegrasyon Hareketleri ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", (Uzmanlık Tezi), Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1995, s. 27.

(17) S. Rıdvan KARLUK, 'Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bünyesinde Yer Alan Ülkelerde Yeniden Yapılanma Politikalarının Türk Ekonomisine Etkileri ve Bölge İçinde Ekonomik İşbirliği Alanları', III. İktisat Kongresi Tebliğleri, Cilt: I, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Ankara, 1992.

(18) DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, Türkiye-Karadeniz Ekonomik....., s. 4-11.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği ile ilgili örgütsel konuların ele alındığı uzmanlar toplantılarından birincisi 23-24 Eylül 1992'de, ikincisi de 23-24 Şubat 1993 tarihlerinde İstanbul'da yapılmıştır. Bu toplantılarda, Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin iç tüzüğü ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Uluslararası Sekreteryası'nın çalışma yöntemlerine ilişkin konular ele alınmıştır.

İstatistiki veri ve ekonomik bilgi değişimi alanında Türkiye Devlet İstatistik Enstitüsü öncülüğünde, 1-2 Ekim 1992 tarihlerinde Ankara'da üye ülkelerin uzmanlarını biraraya getiren bir toplantı düzenlenmiştir. Bu toplantıda, bölge çapında istatistiki metodların tanım ve tasniflerinin bir örnek hale getirilmesi, istatistiki veri ve ekonomik bilgi değişimine girilmesi, teknik yardım programı oluşturulması ve uluslararası alanda Karadeniz Ekonomik İşbirliği başlığı altında temsil olanağının araştırılmasına karar verilmiştir.

Bankacılık alanında, bölgede ticaret ve yatırımlarını finanse edecek bir "Karadeniz Dış Ticaret ve Yatırım Bankası" kurulması konusunda T.C. Merkez Bankası, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı ve Eximbank tarafından ortaklaşa yapılan çalışmalar sonucunda, taraf ülkelere ayrıntılı bir antlaşma taslağı sunulmuştur. 15-16 Ekim 1992 tarihlerinde İstanbul'da yapılan Bankacılık ve Finans Çalışma Grubu Toplantısı'nda söz konusu taslak ele alınmış, Banka sermayesine iştirak oranları ve banka işlemlerinde ulusal paraların da kullanılması hususlarındaki bazı temel konular dışında taslak üzerinde görüş birliğine varılmıştır. Bankanın adı ise "Karadeniz Ticaret ve Kalkınma Bankası" olarak değiştirilmiştir.

İlk altı aylık dönem içinde, Karadeniz Ekonomik İşbirliği çerçevesinde yürütülmekte olan faaliyetlerin değerlendirilmesi, çalışma ve uzman gruplarında alınan faaliyetlerin onaylanması amacıyla, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Dışişleri Bakanları Birinci Toplantısı 10 Aralık 1992 günü Antalya'da toplanmıştır. Bakanlar Kurulu Toplantısı sonunda, daha önce yapılmış olan çalışma grupları toplantılarının kararları onaylanmış ve Türkiye'nin ilk altı aylık dönem için başkanlığı sürdürmesi kararlaştırılmıştır. Toplantıda, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Uluslararası Daimi Sekreteryası kurulmasına dair alınan ilke kararı, Karadeniz Ekonomik İşbirliği'ne kalıcı bir nitelik kazandırması bakımından önem taşımıştır. Bu sekreteryanın çalışma yöntemlerine ilişkin temel öğeleri kapsayan belge, 23-24 Şubat 1993 tarihlerinde İstanbul'da yapılan Örgütsel Konular Çalışma Grubu Toplantısı'nda ele alınmış ve metin üzerinde mutabakat sağlanmıştır (19).

İkinci altı aylık dönemde yapılan ilk toplantı, 15-16 tarihlerinde Bükreş'te gerçekleştirilen Karadeniz Ekonomik İşbirliği Ulaşım ve İletişim Çalışma Grubu toplantısı olmuştur. Anılan toplantıda, ulaşım ve iletişimin Karadeniz Ekonomik İşbirliği için olan önemi vurgulanmış, ülkelerin mevcut sistemleri ve altyapı tesislerinin durumu hakkında bilgi verilmiştir.

23-24 Şubat 1993 tarihleri arasında İstanbul'da gerçekleştirilen Örgütsel Konular Çalışma Grubu Toplantısı'nda, Karadeniz Ekonomik İşbirliği

(19) BLACK SEA ECONOMIC COOPERATION INTERNATIONAL SECRETARIAT, *Black Sea Economic Cooperation Handbook of Documents*, İstanbul, 1994.

dönem başkanlığının dönüşüm yöntemi ve alt organların başkanlığı konularında anlaşmaya varılmıştır.

30-31 Mart 1993 tarihlerinde Atina'da yapılan İstatistiki Veri ve Ekonomik Bilgi Değişimi Çalışma Grubu Toplantısı'nda üye ülkeler arasında sağlıklı ve hızlı bilgi akışının sağlanması amacıyla uluslararası standartlarda karşılaştırılabilir bilgi sağlanmasının orta vadedeki hedefi oluşturduğu, kısa vadedeki hedefin ise hızlı bir şekilde alt sistemlerin kurularak karar alıcılara bilgi akışının sağlanması olduğunda görüş birliğine varılmıştır.

Banka ve Finans Çalışma Grubu'nun 8-9 Nisan 1993 tarihlerinde Atina'da yapılan toplantısında, üzerinde büyük ölçüde anlaşma sağlanan Karadeniz Ticaret ve Kalkınma Bankası Kuruluş Antlaşması taslak metninde yer alan banka sermayesi, üyelik, idari statüsü, banka sermayesine katılım ve bankanın merkezi konularında görüş alışverişinde bulunulmuştur.

KEİ üye ülkeleri arasındaki ticari ilişkilerinin geliştirilmesi amacıyla üye ülkeler işadamlarının birbirlerinin ülkelerine yapacakları seyahatlerde sağlanabilecek kolaylıklar konusunda 14-15 Nisan 1993 tarihlerinde Ankara'da gerçekleştirilen Vize Ad Hac Çalışma Grubu Toplantısı, Karadeniz Ekonomik İşbirliği ülkelerinin birbirlerine uygulamakta oldukları vize rejimleri hakkında karşılıklı bilgilendirmeye imkân tanımıştır.

10-12 Mayıs 1993 tarihleri arasında Selanik'te yapılan Tarım ve Tarımsal Sanayi Grubu Çalışma Toplantısı'nda hayvancılık, veterinerlik, balıkçılık ve su ürünleri, tarım endüstrisi, tarımsal araştırmalar, ekilebilir toprak kazanımı gibi alanlarda karşılıklı bilgi değişimi gerçekleştirilmiş ve bu alanlardan tarım, hayvancılık ile balık ve su ürünlerinde birer çalışma grubu kurulması için tavsiye kararı alınmıştır.

20-27 Mayıs 1993 tarihlerinde Kiev'de yapılan Ticari ve Sinai İşbirliği Çalışma Grubu Toplantısı sonunda Karadeniz Ekonomik İşbirliği havzasında serbest bölgeler oluşturulmasına olanak tanıyacak çok taraflı anlaşmaların imzalanabilmesi için gerekli ortak ticaret rejimlerinin yaratılması (20), bölge içi ticaretin geliştirilmesi ve ticaretin daha da serbestleştirilmesi amacıyla üye ülkelerin dış ticaret kurallarının uyumlaştırılması; yatırımların karşılıklı korunmasına ve bölge ülkelerinden yapılacak ihracatan vergi alınmamasına yönelik çok taraflı anlaşmalar için gerekli yasal zeminin hazırlanması, daha sonra tanımlanacak bazı tüketim mallarının ithalinde uygulanacak tercihli bir sistemin ihdası gibi konularda çalışmalar yapılması kararlaştırılmıştır (21).

Ulaşım ve İleşim Çalışma Grubu'nun ikinci toplantısı, 1-2 Haziran 1993 tarihlerinde Atina'da yapılmıştır. Bu toplantıda bölge ülkeleri arasındaki sınır geçişlerinde yaşanan güçlükler dikat çekilmiştir.

(20) Ayşe YENER, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin Olumlu ve Olumsuz Yönleri", *Avrasya Etüdleri Dergisi*, Cilt 3, Sayı 3, Sonbahar 1995, s. 24.

(21) DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, *Türkiye-Karadeniz Ekonomik....*, s. 4.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği faaliyetleri çerçevesinde ikinci altı aylık dönemde yapılan çalışmaları değerlendirmek ve çalışma grubu toplantılarında alınan kararları onaylamak amacıyla, KEİ Dışişleri Bakanları İkinci Toplantısı 17 Haziran 1993 tarihinde İstanbul'da yapılmıştır. Türkiye'nin öncülüğünde Bulgaristan ve Yunanistan'ın dışındaki Karadeniz Ekonomik İşbirliği ülkeleri Parlamento Başkanlarının katılımıyla 26 Şubat 1993 tarihinde İstanbul'da yapılan toplantıda Karadeniz Ekonomik İşbirliği Parlamenter Asamblesi (KEİPA) kurulmuştur. KEİPA'nın 1. Genel Kurulu, 16-18 Haziran 1993 tarihlerinde İstanbul'da toplanmıştır.

Bulgaristan ve Yunanistan'ın dışındaki KEİ üyesi ülkeler ile Beyaz Rusya Kültür Bakanlarının 6 Mart 1993 tarihinde İstanbul'da bir araya gelerek "Kültür, Eğitim, Bilim ve Enformasyon Alanlarında İşbirliğine İlişkin Karadeniz Sözleşmesi"ni imzalamaları da Karadeniz Bölgesi'ndeki işbirliğinin kültür boyutunu oluşturmuştur.

14-15 Ekim 1993 tarihlerinde Ankara'da yapılan Banka ve Finans Çalışma Grubu toplantısında Karadeniz Ekonomik İşbirliği Ticaret ve Kalkınma Bankası'nın kurulmasına ilişkin anlaşma metni tamamlanmıştır.

26-27 Ekim 1993'de Ankara'da Örgütsel Konular Vize Ad Hac Çalışma Grubu Toplantı'nda Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin hükümet dışı kuruluşlarla ilişkilerinin kriter ve yöntemleri belirlenmiş, KEİ Uluslararası Sekreteryası'nda çalışacakların görevleri, hakları, yükümlülükleri, işe alınmalarına ilişkin esaslar saptanmıştır.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin öncelikli işbirliği alanlarından birini oluşturan çevre korunmasına ilişkin çalışma grubu da ilk toplantısını 3-4 Kasım 1993'de Varna'da yapmış ve KEİ bölgesinde çevrenin korunmasıyla ilgili bazı tavsiye kararları almıştır.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Üçüncü Zirve Toplantısı 25 Ekim 1996 tarihinde Mokova'da yapılmıştır. Dördüncü Zirve Toplantısı 5 Haziran 1996 tarihinde Yalta'da yapılarak, KEİ'nin tam bir bölgesel ekonomik örgüte dönüştürülmesinin ifadesi olarak Karadeniz Ekonomik İşbirliği Şartı imzalanmıştır. Ayrıca Avrupa Birliği ile ilişkilere özel bir önem atfedilmiş, KEİ serbest ticaret alanının tedricen kurulmasına ve bu doğrultuda aşamalı bir süreç öngören bir eylem planının hazırlanmasına ilişkin siyasi irade teyid edilmiş ve nihai hedefin Avrupa-KEİ ekonomik alanının kurulması olduğu belirtilmiştir.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün son dönemde gerçekleştirdiği toplantıları ise şu şekilde özetlemek mümkündür:

Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin öncülüğünde Romanya Ticaret ve Sanayi Odası evsahipliğiyle 25-28 Nisan 1996 tarihlerinde Bükreş'te ilk kez Karadeniz Ekonomik İşbirliği İş Konferansı düzenlenmiştir. Konferansın amacı, Karadeniz Ekonomik İşbirliği ülkeleri arasında yeni iş imkânları oluşturmak, bu ülkelerin ekonomik potansiyelini dünya iş çevrelerine daha iyi tanıtmak, bu suretle bölgeye daha fazla uluslararası sermayeyi çekmek ve bölgenin dünya ekonomisi ile bütünleşmesini kolaylaştırmaktır.

9-11 Aralık 1996 tarihlerinde Atina'da Karadeniz Ekonomik İşbirliği Akademik Çevreler Konferansı düzenlenmiştir.

28-30 Nisan 1997 tarihlerinde Karadeniz Ekonomik İşbirliği İş Konseyi ile Karadeniz Ekonomik İşbirliği Konseyi tarafından "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesinde Yeni Fırsatlar Konferansı" İstanbul'da düzenlenmiştir. Böylece Karadeniz Ekonomik İşbirliği bölgesinde iş ve yatırım imkânları tartışılmıştır.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Uluslararası Sekreteryası, 7 Şubat 1997 tarihinde İstanbul İstinye'de kendisine tahsis edilen tarihi Müşir Fuat Paşa yalısına taşınmıştır.

7 Şubat 1997 tarihinde İstanbul'da Karadeniz Ekonomik İşbirliği'ye üye ülkelerin ekonomiden sorumlu bakanlarının da katılımıyla Karadeniz Ekonomik İşbirliği Ülkeleri Dışışleri Toplantısı gerçekleştirilmiştir.

Serbest Ticaret Alanı kurulması amacına yönelik adımların atılabilmesi için 23 Nisan 1997 tarihinde Brüksel'de bir toplantı yapılmıştır.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Parlamenterler Asamblesi (KEİPA) 11. Genel Kurul Toplantısı 23-25 Haziran 1998 tarihlerinde Bükreş'te yapılmıştır.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin kurumsallaşmasına ilişkin adımlar, Örgüt'ün kurulduğu andan başlayarak sürülmüştür. Bu amaçla Dışışleri Bakanları Dokuzuncu Toplantısı Türkiye'nin başkanlığında 30 Nisan 1997 tarihinde İstanbul'da yapılmıştır.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği'yi kurumsallaştıran antlaşma, 5 Haziran 1998 günü Yalta'da imzalanmıştır. "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Şartı", Yalta'da 11 ülkenin devlet ve hükümet başkanlarının katıldığı bir toplantıda imzalanmıştır. Karadeniz Ekonomik İşbirliği, bu antlaşma ile birlikte kurumsallaşmış bir örgüte dönüşmüştür (22).

2.3. KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ BÖLGESİ'NİN AMACI

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi ile, üye ülkelerin coğrafi yakınlıklarından ve ekonomilerinin birbirini tamamlayıcı özelliklerinden yararlanılarak, aralarındaki ekonomik, ticari, bilimsel ve teknolojik işbirliğini geliştirmeleri ve Karadeniz havzasının bir barış, istikrar ve refah bölgesine dönüştürülmesi amaçlanmaktadır (23). Bu temel amaç doğrultusunda, kısa dönemde bölge ülkeleriyle işbirliği için uygun ortamın oluşturulması, mal ve hizmet ticaretinin arttırılması öngörülmüş, uzun dönemde kişilerin, malların, sermayenin ve hizmetlerin daha serbest dolaşımı hedeflenmiştir (24).

(22) Mensur AKGÜN, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin Şansı", *Yeniyüzyıl Gazetesi*, 7 Haziran 1998.

(23) Bülent ŞAHİNALP, "Türkiye-Rusya Federasyonu Ekonomik ve Ticari İlişkileri", *Dış Ticaret Dergisi*, Yıl 2, Sayı 5, Nisan 1997, s. 11; Kenan ÇELİK, "Ekonomik Entegrasyon Teorileri Açısından Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'nin Sosyo-Ekonomik Analizi", (Doktora Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 1992, s. 82-83.

(24) DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, *Türkiye-Karadeniz Ekonomik.....*, s. 1; Yusuf Ziya İRBEÇ, "Karadeniz Bölgesinde Ekonomik İşbirliği Perspektifleri", *Doğu Karadeniz Turizmi Konferans-Workshop*, Turizm Bakanlığı Turizm Eğitimi Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1992, s. 188.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi, zamanımızın ve bölgenin ihtiyaçlarına cevap veren, katılan devletlerin arasındaki mevcut ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi esasına dayanan, coğrafi yakınlık, tarihsel bağlar, ekonomik tamamlayıcılık özelliklerini dikkate alan, somut projelere dönük, esnek, pragmatik, işlevsel ve çağdaş, özel sektör ağırlıklı kendine özgü bir modeldir (25).

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi Projesi'nin amaçları ana hatlarıyla şöylece özetlenebilir (26):

1) Üye ülke halkları arasında yeni bir barış ve güvenlik dönemi oluşturularak dostluk ve komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi, Karadeniz'in barış, istikrar ve refah denizi olması,

2) Üye ülkelerce, ekonomik, teknolojik ve sosyal gelişmeyi desteklemek ve özel teşebbüsü teşvik etmek için kendi aralarında ve diğer ilgili ülkelerce hem ikili, hem de çok taraflı işbirliğinin daha da geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesinin sağlanması (27).

3) Üye ülkeler arasında ticari, sinai işbirliğini de içermek üzere ekonomik, bilimsel, teknolojik ve çevre konularından bütün olanaklardan ve fırsatlardan yararlanmak,

(25) Nicolae MICU, "Black Sea Economic Co-Operation (BSEC) As A Confidence-Building Measure", *Perceptions: Journal of International Affairs*, Volume 1, Number 4, 1996, s. 68-69.

(26) TÜRKİYE SANAYİCİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ, a.g.e., s. 27.

(27) Nataliya MHITARYAN, "Ukranya-Türkiye İlişkileri, *Avrasya Etüdleri*, Cilt 3, Sayı 2, Yaz 1996, s. 6-7.

4) İkili müzakereler yoluyla, işadamlarının birbirlerinin ülkelerine giriş, kalış ve buralarda serbest dolaşmalarını, firma ve işletmeleri arasında doğrudan ilişki kurulmasını kolaylaştırmak,

5) Küçük ve orta ölçekli işletmelere destek sağlamak,

6) Mal ve hizmetlerin karşılıklı ticaretinin artırılmasına katkıda bulunarak ve üçüncü ülkelere yönelik yükümlülüklerin ihlal edilmemesi kaydıyla, her türlü engelin aşamalı olarak kaldırılması ya da azaltılması çabalarını sürdürürerek, bu yöndeki gelişmenin uygun koşullarını temin etmek,

7) Yakın gelecekte çifte vergilendirmenin önlenmesi ile yatırımların korunması ve teşvik edilmesi konularındaki anlaşmaların sonuçlandırılarak yürürlüğe konulmasıyla yatırım, sermaye hareketi ve sınai işbirliğinin değişik şekillerine ilişkin uygun koşullar temin etmek,

8) Uluslararası kurallar ve uygulamalara uygun olarak, üye ülkelerin katılımcı firma ve işletmelerine imkân yaratılması amacıyla üye ülkelerde düzenlenen uluslararası ihalelere ilişkin bilgi değişimini teşvik etmek,

9) Serbest bölgelerde işbirliğini desteklemektir.

Üye ülkeler, Karadeniz Bölgesi'nde ortak çıkarlar doğrultusunda belirli projeleri uygulamak amacıyla, hükümetler ve hükümet dışı kuruluşlar düzeyinde uygun kredi ve mali sözleşmelerin sonuçlandırılmasını teşvik edecek ve kaynakların harekete geçirilmesi yollarını arayacaklardır.

2.4. KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ BÖLGESİ'NE ÜYE OLAN ÜLKELER AÇISINDAN EKONOMİK İŞBİRLİĞİNİN YARARLARI

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi gibi gelişmekte olan ülkelerin oluşturduğu ekonomik işbirliklerinde yararın daha çok dinamik etkileri sonucunda ortaya çıkacağı varsayımı altında, yararları üç grup altında toplamak mümkündür. Bunlar aşağıdaki gibi sıralanabilir (28):

2.4.1. Ekonomik Kalkınmanın Hızlandırılması ve Piyasa Ekonomisine Geçiş

Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabaları ya ithal ikamesine dayalı iç piyasaya yönelik sanayileşme, ya da ihracata dayalı dış piyasaya yönelik sanayileşme stratejilerine dayanmaktadır. İçe yönelik sanayileşme politikaları sonucu yurtiçi sanayilerin gümrük duvarları ile sürekli korunması hem maliyetlerin yükselmesine hem de kaynakların etkin dağılımının bozulmasına yol açmaktadır. Dış piyasalara yönelik sanayileşme politikaları ise genellikle az sayıda geleneksel ürünlerde uzmanlaşmayı neredeyse zorunlu kılmaktadır. Bu ürünlerin dış talep esnekliğinin düşük olması ve gelişmiş ülkelerin uyguladığı yeni korumacılık politikaları nedeniyle ihracat yeterince gelişmemektedir. Dolayısıyla iki politikanın uygulanmasında da sorunlar ortaya çıkmaktadır.

(28) TÜSİAD, a.g.e., s. 35-38.

Gelişmekte olan ülkeler arasında oluşturulacak bir ekonomik birlik üye ülkeler arasında hem rekabet hem de tamamlayıcılık faktörlerine önem vereceğinden, bazı sanayi dallarının korunmasına bazılarının ise uluslararası rekabet gücü kazanmasına yol açar. Bu açıdan gelişmekte olan ülkeler arasında kurulacak bir ekonomik bütünleşmenin; iç ve dış piyasaya yönelik sanayileşme stratejilerinin amaçlarını uyumlaştıran bir işleve sahip olduğu söylenebilir. Aynı durum Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi üyesi ülkeler için de geçerlidir (29). Bu ülkeler bölgesel ihtisaslaşmanın özelliklerine sahip bir sanayileşme politikası uygulayarak uluslararası rekabet güçlerini arttırabilirler (30). Bu nedenle eski ve yeni kurulacak sanayilerde ihtisaslaşmayı sağlayabilmek için çeşitli korumacı ve teşvik edici önlemler kullanılacaktır.

Türkiye ve Yunanistan dışındaki Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne üye ülkelerin piyasa ekonomilerine geçmeleri için öncelikle ekonomik sistem politikasının oluşturulması gerekmektedir. Bu yapılmadığında ekonomik sistemin etkinliği sağlanamayacaktır. Ekonomik sistem politikasının oluşturulması ise; mülkiyet sistemi, enformasyon ve koordinasyon sistemi; örgütlenme ve organizasyon yapısı, motivasyon ve kontrol sistemi, ekonominin dışa açılması ve gelişmişlik düzeyi gibi unsurlara bağlıdır.

(29) İdris ENGIN, "Siyasi Coğrafyada Denizlerin Önemi ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi (KEİB), *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Aralık 1993, s. 120-121.

(30) E. AKTEPE, "Karadeniz Bölgesinde Ne Tür Bir Ekonomik İşbirliği Yapılabilir?", *Doğu Bloku Ülkelerindeki Gelişmeler ve Türkiye Ekonomisine Etkileri Uluslararası Sempozyumu*, T. C. Kültür Bakanlığı-Atatürk Üniversitesi -Türk-Sovyet İş Konseyi yayını, Erzurum, 1991, s. 119-120.

2.4..2. Güvenli ve Geniş Piyasaların Oluşması:

Rekabetin Artması, Teknolojik Değişim, Dışsal Ekonomiler

Ekonomik işbirliğinin sağladığı yararlarından birisi de bütünleşme öncesi ulusal piyasaya yönelik üretim yapan ülkelerin işbirliği sonucunda daha geniş piyasaya üretim yapma imkânına kavuşmasıdır. Bu durum üretim maliyetinin azalması ve kaynakların etkin kullanımına yol açması nedeniyle oldukça önemlidir. Öte yandan arz ve talep açısından küçük piyasalarda görülen sınırlayıcı koşullar, piyasa hacminin genişlemesiyle görece olarak azalacak ve böylece geniş ve güvenli bir piyasaya kavuşulacaktır (31).

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi, daha başlangıçta diğer işbirliği ve bütünleşme girişimlerinden değişik bir görünüm arz etmektedir (32). Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne üye olan eski COMECON Ülkelerinde ve SSCB altındaki ülkelerde Sovyet Bloku için bir merkezden planlanarak üretim yapıyordu. Şimdi ise bu ülkeler arasındaki bağlantılar bozulmaya ve ekonomik açıdan bağımlı yapı çözülmeye başlamıştır. Yeni yapının Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi çerçevesinde gerçekleşmesi bu birliğin uzun ömürlü olmasını sağlayacaktır.

(31) Kenan ÇELİK, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi ve Doğu Karadeniz Ekonomisi", **Gümrük Birliği, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi ve Doğu Karadeniz Ekonomisi**, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayını, Ankara, 1997, s. 84.

(32) M. Tuba ONGUN, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi", **Gümrük Birliği, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi ve Doğu Karadeniz Ekonomisi**, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayını, Ankara, 1997, s. 119.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi, yaklaşık 325 milyon nüfusuyla içerisindeki tüketime hasret, lüks mal peşinde değil, uygun fiyata kaliteli mal talep eden ülkelerin bulunduğu bin pazardır (33). Öte yandan üye ülkelerde ileriye yönelik potansiyel olarak büyük projelerin devreye sokulmasına hem de küçük ve orta ölçekli girişimler için de önemli fırsatlar yaratabilecek her düzeyde girişimciye ihtiyaç duyulmaktadır. Fakat Türkiye ve Yunanistan haricinde Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi ülkelerinde devletin tüm ekonomik alanlardaki monopolü kırılırken, bu monopolün özel sektör tekeline dönüşmesi tehlikesi vardır. Bu nedenle işbirliğinin rekabeti arttırıcı etkiyi yaratabilmesi için, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne üye ülkelerde tekelleşmeyi önleyici yasaların bir an önce uygulamaya girmesi gerekmektedir.

2.4.3. Pazarlık Gücündeki Artış

Ekonomik işbirliği sonucunda, ölçek ekonomileri, dışsal ekonomiler, kaynakların etkin ve yeniden dağılımı, rekabetin artması, piyasa riskinin azalması, AR-GE harcamalarının artması gibi dinamik faktörler verimlilik artışına yol açmaktadır. Bu ise Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi ülkelerinin dünya ekonomisinde ve bölgedeki diğer ekonomik bloklara karşısında pazarlık gücünü arttıracaktır.

(33) H. İbrahim KALFAOĞLU, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği", **Gümrük Birliği, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi ve Doğu Karadeniz Ekonomisi**, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayını, Ankara, 1997, s. 159.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi, Türkiye için de Avrupa Birliği (AB) ile olan ilişkilerinde alternatif olmaktan çok, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyeliğini destekleyici ve tamamlayıcı bir ekonomik bütünleşme olarak görülmelidir (34). Çünkü her iki ilişki de birbirinden farklı ekonomik imkânlar sağlayabilecektir (35). Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi ile ilişkilerinde ise rekabet terbiyesi ancak üçüncü ülkelerle Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi pazarlarında rekabet dolayısıyla sözkonusu olabilecektir.

2.5. KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ BÖLGESİ'NİN KURUMSAL YAPISI

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi, 25 Haziran 1992 Zirve Deklerasyonu'nun imzalanmasından sonra geçen süre içerisinde yapılanmasını büyük ölçüde tamamlamıştır. Üyeleri arasında ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesini amaçlayan çok taraflı ve çok sektörlü bir işbirliği modeli oluşturan Karadeniz Ekonomik İşbirliği (37) böylece parlamento desteği, özel sektör kurumlaşması, bankası çalışma grupları, usülleri ve yöntemleri ile somut projeleri sonuçlandırabilecek temel unsurlara kavuşmuş bulunmaktadır. Karadeniz Ekonomik İşbirliği

(34) Tuğrul ÇUBUKÇU, "Gümrük Birliği - Karadeniz Ekonomik İşbirliği İlişkileri ve Doğu Karadeniz Ekonomisine Etkileri", **Gümrük Birliği, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi ve Doğu Karadeniz Ekonomisi**, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayını, Ankara, 1997, s. 143.

(35) ANKARA'DAKİ KARADENİZ İL İDERNEKLERİ, **Kuzey Anadolu Projesi ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesi**, Ajasmat Matbaacılık, Ankara, 1995, s. 44.

(36) Nataliya MHITARYAN, a.g.m., s. 6.

Örgütü'nün kurumsal yapısını oluşturan organların başında Dışişleri Bakanları toplantısı gelmektedir (38).

2.5.1. Dışişleri Bakanları Toplantısı

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün en yüksek karar alma organıdır. En az altı ayda bir kez toplanmaktadır. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün işleyişinden, alt organlarının kurulması çalışmalarının yönlendirilmesi ve kararların değerlendirilmesinden, gözlemci statüsü tanınması ile ilgili kararların alınmasından, iç tüzüğün kabul ve değiştirilmesinden sorumludur (39). Aksine karar alınmadıkça oturumları kapalıdır. Dışişleri Bakanları Toplantısı Başkanı, dönem başkanlığını üstlenmiş olan ülkenin Dışişleri Bakanıdır. Dönem başkanlığı ülke isimlerinin İngiliz alfabesi sırasına göre altı ayda bir değişir. Dışişleri Bakanları Toplantısı öncesinde gerekli hazırlıkları yapmak üzere Yüksek Düzeyli Memurlar Toplantısı yapılır.

Şimdiye kadar yapılan Dışişleri Bakanları Toplantılarının birincisinde Karadeniz Ekonomik İşbirliği belgelerinin resmi dilinin İngilizce ve Rusça olmasına ve dönem başkanlığının alfabetik sıraya göre 6 ay süresince olmasına karar verilmiştir. İkinci bakanlar kurulu toplantısında, İstanbul'da Karadeniz Ekonomik İşbirliği Parlamenterler Asamblesi (KEİPA)'nın

(38) Özden KARCI VE Ercan DURDULAR, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği", *Bilgi Dergisi*, Sayı 7, Aralık 1993, s. 13-17.

(39) Kamil CURA, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği", *Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, Yıl 1998, Sayı 1, s. 121.

kurulmasına; üçüncüsünde, KEİPA bünyesinde bir de uluslararası 'sekreteryaya' kurulmasına; dördüncüsünde Selanik'te Karadeniz Ticaret ve Kalkınma Bankası'nın (KTKB) kurulmasında karar verilmiştir.

2.5.2. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü Parlamenterler Asamblesi (KEİPA)

26 Şubat 1993 tarihinde Bulgaristan ve Yunanistan dışındaki Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü üyesi ülkelerin katılımıyla kurulmuştur. Daha sonra 1995 yılında Yunanistan, 1997 yılında Bulgaristan da KEİPA'ya üye olmuşlardır. Amaçları aşağıdaki gibi özetlenebilir (40):

1) Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü üyesi ülkelerin devlet ya da hükümet başkanları ile dışişleri bakanları toplantılarında alınan kararların uygulanabilmesi için gerekli yasal düzenlemelerin yapılmasını sağlamak,

2) Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'ne üye ülkelerin tarihten gelen ortak değerlerinden yararlanılarak bu işbirliğinin ülke, hedef ve amaçlarını üye ülkelerin parlamenterleri aracılığı ile benimsetmek,

3) Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü bünyesinde ticari, sosyal, kültürel ve siyasal işbirliği faaliyetlerine yasal dayanaklar sağlamak ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün amaçlarının gerçekleştirilmesine katkıda bulunmak,

(40) Cemalletin AYDIN, a.g.e., s. 132

4) Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'ne üye ülkelerin ulusal parlamentolarına, bu ülkelerdeki parlamenter demokrasinin geliştirilmesine yönelik yardımda bulunmak (41),

5) Uluslararası ve bölgesel diğer kuruluşlar ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü ülkeleri arasındaki işbirliğini geliştirmek.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü Parlamenterler Asamblesi'nin organları şunlardır:

a) KEİPA Genel Kurulu

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü Parlamenterler Asamblesi'nin (KEİPA) en yüksek karar alma organıdır. Üye ülkelerin nüfusları esas alınarak hesaplanan sandalye sayısına göre belirlenen 70 temsilciden oluşur. Türkiye Grubu 9 üyeden oluşmaktadır. Asambleyi oluşturan diğer üye ülkelere ayrılan sandalye sayıları sırasıyla Arnavutluk (4), Azerbeycan (5), Bulgaristan (5), Ermenistan (4), Gürcistan (5), Moldova (4), Romanya (7), Rusya Federasyonu (12) Ukrayna (9) ve Yunanistan (6)'dır. Asamble Başkanlığı, bir yıllık dönemler halinde, üye ülkelerin Parlamento Başkanları tarafından rotasyon usulüyle yürütülür. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü Parlamenterler Asamblesi Genel Kurulu, yılda bir defadan az olmamak üzere toplanır (42).

(41) DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, **Küreselleşme, Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye (Değerlendirme Raporu)**, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Yayınları, No: 2374, ÖİK Yayınları, No: 439, Ankara, 1995, s. 147.

(42) (DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, **Türkiye-Karadeniz Ekonomik....**, s. 13.

b) Daimi Komite

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü Parlamento Asamblesi'ne üye ülkelerin delegasyon başkanlarından oluşur. Daimi komiteye Asamble Başkanı başkanlık eder. Bu komite, Asamble'nin verdiği yetkiler çerçevesinde Asamble kararlarının uygulanmasını izler ve komisyonların faaliyetlerinin koordinasyonunu sağlar. Asamble toplantılarının gündemini, takvimini ve yerini belirler. Bütçeyi kabul edip, genel kurulun onayına sunar. Fonları idare eder, diğer uluslararası kuruluşlarla işbirliği sağlar (43).

c) Alt Organlar

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü Parlamenterler Asamblesi'nin üç ihtisas komisyonu vardır. Bunlar (44);

- Ekonomi, Ticaret, Teknoloji ve Çevre Komisyonu,
- Hukuki ve Siyasi İşler Komisyonu,
- Kültür, Eğitim ve Sosyal İşler Komisyonu.

Komisyonlar, ihtisas konularına göre alt komisyonlar kurabilmektedir.

d) Büro

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü Parlamenterler Asamblesi bünyesinde, bir başkan, dört başkan yardımcısı ve mali işlerden sorumlu bir görevlinin yer aldığı bir büro bulunmaktadır.

(43) DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, *Türkiye-Karadeniz Ekonomik...*, s. 14-15.

(44) DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, *Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) Hakkında Not* (Yayınlanmamış Rapor), Ankara, 1998, s. 3.

e) KEİPA Uluslararası Sekreteryası

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü Parlamenterler Asamblesi'nin sekreteryası hizmetlerini 'Uluslararası Sekreteryası' yürütür. Sekreteryanın başında bir 'Genel Sekreter' vardır ve bu 'Genel Sekreter' uluslararası memur statüsünde olup, Asamble Başkanlık Divanı'nın önerisi ve Daimi Komite'nin onayı ile üç yıllık bir görev süresi için atanır. Genel Sekreter, Başkanlık Divanı'na karşı sorumludur. Başkanlık Divanı'nca ayrıca bir idari ve mali, diğeri teknik işlerden sorumlu olmak üzere iki genel sekreter yardımcısı atanır. Bunlar da uluslararası memur statüsünde olup, en fazla üç yıllık bir görev süresi için atanırlar. Her komisyon da uluslararası memur statüsünde bir sorumlusu ve bunun bir yardımcısı bulunur. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü Parlamenterler Asamblesi Uluslararası Sekreteryası'nın merkezi İstanbul'dadır.

f) Üyelik

KEİPA'nın üye ülkeleri Arnavutluk, Azerbeycan, Gürcistan, Moldova, Ermenistan, Romanya, Rusya Federasyonu, Türkiye ve Ukrayna'dır. Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin kurucu üyeleri olarak Bulgaristan ve Yunanistan da üyelik için başvurabileceklerdir. KEİPA, Genel Kurul'a daimi komitenin önerisi ve asamblenin onayı ile diğeri ülkelerin üyeliğine ve diğeri ülkelerin yanısıra, uluslararası örgütler ile hükümet dışı örgütlerin gözlemci üyeliğine açıktır.

2.5.3. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Konseyi (KEİK)

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Zirve Deklarasyonu amaçları doğrultusunda oluşturan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Konseyi, KİE'ne katılan devletlerin iş çevrelerini temsil etmektedir (45). 31 Ağustos 1992 tarihinde İstanbul'da yapılan toplantıda, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi ülkeleri özel sektörleri arasında bir mekanizmanın oluşturulması ve bu mekanizmanın merkezinin İstanbul'da olması kararlaştırılmıştır. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Konseyi, iş konseyi sistemi üzerinde, onbir taraf ülke arasında ticari ve sınai işbirliğini geliştirme amacına yönelik olarak çalışmaktadır. Bu yapılırken, bir taraftan özel sektörün turizm, mali ve doğal kaynakların değerlendirilerek, imalat sanayi gibi alanlardaki yatırım projeleri biraraya getirilmekte ve bunların gerçekleştirilmesine katkı yapmak üzere finansman olanakları irdelenmektedir. Diğer yandan, bu projelerin başarı ile gerçekleştirilmesi için gerekli olan enerji, ulaşım ve iletişim gibi altyapı alanlarındaki yatırımların yapılabilmesi için tüm üye ülkeler kamu kuruluşlarına yardımcı olunmakta, onların işini kolaylaştırmak üzere envanter çalışmaları yapılmaktadır. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Konseyi bu çalışmalarında, başta Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası olmak üzere, uluslararası finansman kuruluşları ile yakın işbirliği olanaklarını araştırmaktadır. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Konseyi'nin başkanlığını, KEİ dönem başkanlığını üstlenmiş olan ülkenin

(45) Kamil CURA, a.g.m., s. 124.

temsilcisi yürütmektedir. Başkan, Yönetim Kurulu'nun kararlarının uygulanmasını gözetir ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin amaçlarına uygun olarak KEİK politikalarının koordinasyonunu sağlar.

Halen aktif bir şekilde, kamuya ve özel teşebbüse ait yatırım projelerinin belirlenmesine çalışan Konsey, katılan devletlerde kurulmuş olan iki taraflı iş konseyleri kanalıyla yararlı bir temas ve ilişkiler ağı geliştirme çabası içindedir.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Konseyi, Arnavutluk Ticaret ve Sanayi Odası, Azerbeycan Devlet Dış İlişkiler Komitesi, Bulgaristan - Türkiye İş Konseyi, Gürcistan Devlet Dış Ekonomik İşbirliği Komitesi, Yunanistan - Türkiye Ekonomik İşbirliği Konseyi, Moldova Ticaret ve Tabii Kaynaklar Başkanlığı, Romanya Elektrik Kurumu, Rusya Federasyonu Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu ve Ukrayna Sanayi ve Ticaret Odası ile yakın temas ve ilişki içinde çalışmaktadır.

2.5.3.1. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Konseyi'nin Organları

a) KEİK Yönetim Kurulu

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi üye ülkelerince atanan onbir temsilciden oluşur. Altı ayda en az bir kez toplanan Yönetim Kurulu, yeni üye kabulü, gözlemcilik statüsü tanınması, yeni ait organlar kurulması, iç tüzüğün kabulü ve değişimiyle ilgili konuları ele alır (46).

(46) DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, *Türkiye - Karadeniz Ekonomik...*, s. 15-17.

b) Alt Organlar

Enerji, ulaşım, iletişim, ticaret ve sanayi, bankacılık, finans ve sigortacılık, adil ticaret uygulamaları, ticaret mevzuatın uyumlaştırılması, turizm, çevre, tarım, madencilik, eğitim, piyasa ile ilgili değişimi ve teknoloji alanlarında faaliyet gösterecek olan çalışma gruplarının sayısı Yönetim Kurulu'nun kararına bağlı olarak değişebilir. Çalışma gruplar, ilgili oldukları alanlarda işbirliği programları ve projeleri geliştirirler (47).

c) KEİK Sekreteryası

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Konseyi Sekreteryası İstanbul'dadır. Başınca uluslararası memur statüsünde üç yıl süre için bir 'Genel Sekreter' bulunur. Genel Sekreter, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Konseyi dönem başkanına karşı sorumludur. Genel Sekreterin altında iki yıl süre için atanan Genel Sekreter yardımcıları görevlidir. Bunların dışında uluslararası sekreteryası, icra sekreteri, bilgisayar operatörü, sayman, bilgisayar analisti, halkla ilişkiler ve organizasyon danışmanı ve yardımcı hizmetlilerinden oluşmaktadır. Sekreteryası, yönetim kurulunun tevdi ettiği görevleri yerine getirir.

2.5.4. KEİ İstatistik Veri ve Ekonomik Bilgi Değişimi Koordinasyon Merkezi

Karadeniz Ekonomik İşbirliği çevresinde oluşturulmuş bulunan İstatistik Veri ve Ekonomik Bilgi Değişimi Çalışma Grubu'nun 1-2 Ekim

(47) DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, Türkiye - Karadeniz Ekonomik..., s. 15-17.

1992 tarihinde yapılan toplantısında alınan tavsiye kararı ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Dışişleri Bakanları'nın 10 Aralık 1992 tarihinde Antalya'da yapılan Birinci Toplantısı'nda onaylanan kararı uyarınca, üye ülkeler arasında istatistik veri ve ekonomik bilgi değişimini sağlamak ve bu yöndeki veri akımının merkezini oluşturmak üzere Türkiye Devlet İstatistik Enstitüsü bünyesinde bir birim kurulmuştur. Yedi istatistikçi ve ekonomistin görev yaptığı bu birimin lojistik ve mali desteği Türkiye Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından karşılanmaktadır. Merkezin programı, üye ülkeler hakkında istatistiki veri toplamak, istatistiki veriler için ortak bir "database" oluşturmak, istatistiki verilerin uyumlaştırılması için toplantılar, eğitim programları düzenlemek gibi faaliyetleri içermektedir (48).

2.5.5. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Ticaret ve Kalkınma Bankası

Karadeniz Ekonomik İşbirliği üyesi olan ülkeler arasında ticaret ve yatırım projelerine finansman sağlamak üzere oluşturulacak olan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Ticaret ve Kalkınma Bankası'nın kuruluş anlaşması, 15-16 Ekim 1992'da İstanbul'da, 8-9 Nisan 1993'de Atina'da, 8-11 Haziran 1993 tarihlerinde Varna'da ve 14-15 Ekim 1993 tarihlerinde Sinaya'da yapılan Banka ve Finansman Çalışma Grubu toplantılarıyla tamamlanmıştır. Bankanın merkezi Selanik'tedir (49).

(48) Cemalettin AYDIN, a.g.m., s. 134.

(49) DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, **KEİB Hakkında Rapor....**, s. 6.

Bankanın kuruluş prosedürüne ilişkin imza safhası tamamlanmış ve Ukrayna dışındaki diğer ülkelerce onaylanmıştır. Bankanın başkanı 4 yıllık bir süre için atanmaktadır. Kayıtlı sermayesi 1 Milyar SDR, taahhüt edilmiş sermayesi 300 Milyon SDR, ödenmiş sermayesi 100 Milyon SDR'dir. Türkiye, Rusya ve Yunanistan banka sermayesinde % 16.5'lik, Bulgaristan, Romanya ve Ukrayna % 13.5'lik, Arnavutluk, Ermenistan, Azerbeycan, Gürcistan ve Moldova % 2'lik paya sahip bulunmaktadır. İleride ülkeler eşit paylara sahip olabilecektir. Sermayenin yarısı geçerli döviz, yarısı da ulusal paralar cinsinden ödenecektir. Banka kuruluş antlaşması 25.7.1996 tarihinde TBMM'ce onaylanmış ve 31.7.1996 tarih ve 22713 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Konuyla ilgili Bakanlar, onay işlemleri Türkiye ile birlikte 7 ülke tarafından tamamlanmış, böylece ödenmiş sermaye ile ilgili taahhüt edilen hisse oranı % 80'i aşmıştır. Bankanın faaliyete geçebilmesi için bu miktarın asgari % 51 olması ve en az altı üye ülkenin ödemedede bulunması gerekmektedir. Halen Türkiye, Rusya Federasyonu, Yunanistan paylarının tamamını, Romanya'da yarısını ödemiş bulunmaktadır.

Bankanın Organları

a) Gubernurler Heyeti

Banka'nın en yetkili organıdır. Katılan devletlerin tayin ettikleri birer guvernörden oluşmaktadır. Katılan devletler ayrıca birer de guvernör vekili atarlar. Bu guvernörler, Merkez Bankası başkanı veya Hazineden bir yetkili olabilmektedir. Ama her ülkenin seçilmiş temsilcilerinden olması

gerekmektedir. Onun altında ise direktörler bulunmaktadır. Katılan devletler ayrıca birer de guvernör vekili atarmaktadırlar. Guvernörler Kurulu belirlenmiş olan yetkilerinin dışındaki yetkileri Yönetim Kurulu'na devredebilir. Bu Guvernörler Kurulu, Banka'nın genel politikasının belirlenmesi konusunda senede bir veya iki kez toplanmaktadır. Onun altındaki direktörler ise Başkan ve Başkan Yardımcısı tarafından daha sonra seçilebilecektir.

b) Yönetim Kurulu

Katılan devletlerce tayin edilen birer direktör bu kurulda yer alır. Kurul üyelerinin sayısı Guvernörler Heyeti'nce belirlenir.

c) Yöneticiler (Başkan ve Başkan Yardımcıları)

Başkan 4 yıllık bir süre için atanır. Başkan, Yönetim Kurulu Başkanlığını da yürütür, ancak oy kullanamaz. Başkan yardımcıları, Banka'nın önerisi üzerine Yönetim Kurulu'na atanır. Görev süresi de yönetim kurulunca belirlenir. Başkan yardımcılığına Türkiye'nin ve başkan yardımcılığına Bulgaristan'ın göstereceği adayın veya adayların seçilmesi ilke olarak kabul edilmiştir.

d) Üyelik

Banka'nın üyeleri, Karadeniz Ekonomik İşbirliği temsilcileri ile uluslararası banka ve finansman kuruluşlarından oluşmaktadır.

2.6. KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ BÖLGESİ'NDE TURİZM SEKTÖRÜ

Ülke ekonomilerine olan olumlu etkileri dolayısıyla Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi ülkeleri arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinde turizmin büyük önemi bulunmaktadır (50). Turizm, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'nde kendini geliştirebilecek yeterli potansiyele sahip olan faaliyet alanlarından biridir (51). Bu potansiyel, bölgenin önemli turizm odak noktalarından olan Türkiye ve Yunanistan'ın yanı sıra, Romanya, Bulgaristan ve Eski SSCB üyelerinin Karadeniz kıyılarında ve iç bölgelerde gerçekleştirdikleri turizm merkezleri ile tarih, kültür ve doğal zenginliklerinden kaynaklanmaktadır.

Dünyada turizm giderek çeşitlendirilmekte ve zenginleşmektedir. Turizmde tüketim kalıpları değişmekte, yeni tip doğaya dönük turistler, geleneksel güneş, kum ve güneş üçgeninin yanı sıra iyi fakat mutlaka lüks olmayan hizmet temiz çevre ve doğaya dönük değişik turistik faaliyetler talep etmektedir. Karadeniz Bölgesi, her zaman birarada bulunmayan bu olanakları ayrı ayrı veya birarada sunabilecek özelliklere sahiptir.

Türkiye ile Karadeniz Ekonomik İşbirliği ülkeleri arasında (Ermenistan ve Ukrayna hariç) 1963 tarihli "Uluslararası Turizm ve Seyahat Konulu

(50) Mustafa GÜR, "Ülkemiz Turizminin Çeşitlendirilmesi ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği", *Doğu Karadeniz Turizm Konferans-Workshop*, Turizm Bakanlığı Turizm Eğitimi Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1992, s. 182.

(51) Kenan ÇELİK, a.g.t., s. 100.

Birleşmiş Milletler Roma Konferansı Tavsiye Kararı" ve Dünya Turizm Örgütü ilkelerine uygun olarak kararlaştırılmış olan 1980 tarihli "Manila Deklarasyonu" ile 1982 tarihli "Acapulco Belgesi" esas alınarak ikili turizm antlaşmaları yapılmış ve yürürlüğe konulmuştur.

Azak Denizi'nde Avusturya firmaları tarafından başlatılan yat turizmi faaliyetleri, Türkiye'nin Karadeniz Bölgesi ile ilgili gelişim planları Bulgaristan'ın Ren/Tuna kanalının açılmasından sonra daha da önem verdiği yat limanları projeleri Ukrayna'dan bu kapsamda alınan işbirliği istekleri Romanya'nın sahip olduğu kapasite ile Kafkasların çekiciliği gibi pek çok bilinen unsurlar birlikte değerlendirilmeye hazır olarak beklenmektedir. Arnavutluk kıyıları da marınalar ve yat turizmi için belirli olanaklara sahiptir. Yunanistan da turizm olanakları açısından bölgenin zengin ülkeleri arasındadır (52).

Turistik tesis olarak Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesinde 2.5 milyon dolayında yatak kapasitesi olduğu tahmin edilmektedir. Bu kapasite mevcut haliyle 12-15 Milyar dolarlık potansiyel bir turizm geliri anlamını taşımaktadır. Büyüyen dünya turizmi ile birlikte Karadeniz Ekonomik İşbirliği' Bölgesi'ne yönelik turizm hareketi de canlılık kazanmakta ve yöre Batı Avrupa yanında ABD ve Japonya pazarındaki tur programlarda da yer almaktadır.

(52) DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, Türkiye -Karadeniz Ekonomik..., s. 66.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne üye onbir ülkenin, bu bölgesel örgüt içerisinde pek çok işbirliği alanları yer almaktadır. Ancak, bölgenin konumu, dünya turizminin son yıllardaki yönelimi dikkate alındığında, turizmin Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'nin en önde gelen sektörlerinden biri olduğu görülmektedir. Zira, globalleşen dünyada turizm artık deniz-kum-güneşin yanı sıra bozulmamış doğal alanlara, güzelliklere, tarihi değerlere yönelmektedir. Bütün bu unsurlar, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi ülkelerinde fazlasıyla bulunan değerlerdir. Öte yandan sıcak denizlere gitme imkânından yoksun olan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne üye bazı ülkelerin vatandaşları da Türkiye ve Yunanistan gibi ülkelerin bu alandaki avantajlarından zaten yararlanmaya başlamışlardır. Kısacası, turizm Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'nin en fazla gelecek vaad eden sektörlerinden biri durumundadır.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi kapsamında Turizm Çalışma Grubu Toplantıları, KEİB'in turizm ile ilgili ihtisas toplantılarıdır. Şimdiye kadar üç kez Turizm Çalışma Grubu toplantısı yapılmıştır. Bu toplantılardan ilki, 11-15 Kasım 1996 tarihlerinde Antalya'da gerçekleştirilmiştir (53). Türkiye Turizm Bakanlığı'nın başkanlığında gerçekleştirilen toplantıda, KEİB turizm sektörlerinin geliştirilmesine yönelik birtakım kararlar alınmıştır. Turizm Çalışma toplantılarından ikincisi, 20-21 Kasım 1997 tarihlerinde Bucharest'de yapılmıştır. Bu toplantı,

(43) Derman KÜÇÜKALTAN, "Turizm Sektörüne Yansımaları Açısından Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi (KEİB) Projesi", *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Yıl 34, Ağustos 1997, s. 22.

Romanya Turizm Bakanlığı'nca gerçekleştirilmiştir. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi Turizm alışma Grubu Toplantılarından öncüsü ise, 23-24 Temmuz 1998'de Bulgaristan'ın başkenti Sofya'da yapılmıştır. Toplantıda Bulgaristan Cumhuriyeti Ticaret ve Turizm Bakanlığı evsahipliği yapmıştır.

Üçüncü Bölüm

KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ BÖLGESİNE ÜYE OLAN ÜLKELERDE TURİZM VE TÜRKİYE İLE İŞBİRLİĞİ İMKÂN LARI

3.1. KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ BÖLGESİ ÜYESİ OLAN ÜLKELERDE BAZI SOSYAL VE EKONOMİK GÖSTERGELER

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi üyesi olan ülkelerin turizm arz ve talebi ile ilgili incelemelere geçmeden önce, turizm talebi ile ilgili birtakım ipuçları vermesi bakımından ilgili bazı sosyal ve ekonomik göstergelerin incelenmesinde yarar görülmektedir. Bu sosyal ve ekonomik göstergeler, nüfus, GSMH ve kişi başına düşen milli gelirden oluşmaktadır. Yapılan araştırmalar, nüfus, GSMH ve kişi başına düşen milli gelir ile turizm hareketlerine katılma oranları arasında ilişkinin bulunduğunu ortaya koymaktadır (1).

(1) Adem ŞAHİN, *İktisadi Kalkınmadaki Önemi Bakımından Türkiye'de Turizm Sektöründeki Gelişmelerin Değerlendirilmesi*, Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Yayını, Genel Yayın No: 149, AR-GE 61, Ankara, 1990, s.

Tablo 2. Karadenniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi Üyesi Olan Ülkelerde Bazı Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1995)

ÜLKELER	NÜFUS	GSMH (\$)	KİŞİ BAŞINA DÜŞEN MİLLİ GELİR (\$)
Arnavutluk	3.249.000	2.2 Milyar	670
Azerbeycan	7.677.000	3.6 "	480
Bulgaristan	8.613.000	11.2 "	1.330
Ermenistan	3.464.000	2.7 "	730
Gürcistan	5.220.000	2.4 "	440
Moldova	4.464.000	10.4 "	2.310
Romanya	21.657.000	33.5 "	1.480
Rusya Federasyonu	148.178.000	796.0 "	5.300
Türkiye	62.117.000	165.5	2.759
Ukrayna	50.864.000	84.0	1.630
Yunanistan	10.539.000	101.7	9.500

KAYNAK: *Encyclopedia of the Nations: Europe*, Worldmark Press,Ltd., Ohio, 1998'den derlenmiştir.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi üyesi ülkelerin nüfus sayıları incelendiğinde, en fazla nüfusa Rusya Federasyonu'nun sahip olduğu gözlenmektedir. Tablo 2'de yer alan veriler incelendiğinde nüfus sayısı bakımından ikinci sırada Türkiye'nin 62.117.000'lik nüfusuyla bulunduğu saptanmıştır. Ukrayna 50.864.000, Romanya 21.657.000, Yunanistan 10.539.000, Bulgaristan 8.613.000, Azerbeycan 7.677.000, Gürcistan 5.220.000, Moldova 4.464.000, Arnavutluk 3.249.000'dir.

Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) rakamları incelendiğinde Rusya

Federasyonu'nun 1995 yılındaki GSMH'nin 796.0 milyar ABD doları olduğu anlaşılmaktadır. GSMH bakımından Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi 'ne üye olan ülkeler arasında Türkiye ikinci sırada gelmektedir (165.5 milyar ABD doları). Yunanistan 101.7 milyar ABD doları, Ukrayna 84.0 milyar ABD doları, Romanya 33.0 milyar ABD doları, Bulgaristan 11.2 milyar ABD doları, Moldova 10.4 milyar ABD doları, Azerbeycan 3.6 milyar ABD doları, Ermenistan 2.7 milyar ABD doları, Gürcistan 2.4 ABD milyar doları ve Arnavutluk 2.2 milyar ABD dolarıdır.

Kişi başına düşen milli gelir bakımından ise en yüksek rakama Yunanistan sahiptir (9.500 ABD doları). Rusya Federasyonu 5.300 ABD doları, Türkiye 2.759 ABD doları, Moldova 2.310 ABD doları, Ukrayna 1.630 ABD doları, Romanya 1.480 ABD doları, Bulgaristan 1.330 ABD doları, Ermenistan 730 ABD doları, Arnavutluk 670 ABD doları, Azerbeycan 480 ABD doları ve Gürcistan 440 ABD dolarıdır.

Kişi başına düşen milli gelir üzerinde yapılan inceleme neticesinde turizm talebi üzerindeki etkisi bakımından en iyi durumda olan ülkenin Yunanistan olduğu görülmektedir. Rusya Federasyonu, Moldova, Türkiye ve Ukrayna gibi ülkelerin turizm talebi bakımından dikkate değer kişi başına düşen milli gelir rakamlarına sahiptir.

3.2. KARADENİZ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ BÖLGESİ'NDE TURİZM ARZI VE TALEBİ

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne üye olan ülkelerde konaklama sektörünün özellikleri çalışmanın bu kısmında araştırılacaktır. İncelemeye geçmeden önce Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne üye ülkelerin

tümünde dünyada geçerli olan standartlara uygun istatistiklerin derlenemediğini belirtmek gerekmektedir. Bunun nedenleri arasında en başta, özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarına kavuşan ülkelerin henüz yönetim sistemlerini tam olarak oluşturamamaları gelmektedir. Aynı durumun her düzeyden istatistiğin derlenmesi alanında da geçerli olduğu da gözlenmektedir. Bu nedenle, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi üyesi olan ülkelerin tümüne ait standart istatistiklerin elde edilememesi dolayısıyla, mevcut verilerden yararlanılmıştır. Yararlanılan istatistiklerin kaynağı ise, Dünya Turizm Örgütü istatistikleridir. Dünya Turizm Örgütü, turizm ile ilgili alanlarda her yıl düzenli olarak standartlaştırılmış istatistikleri derlenmekte ve yayınlamaktadır. Bu çalışmada, veri kaynağı olarak Dünya Turizm Örgütü'nün derlediği istatistikler dikkate alınacaktır. Dünya genelinde bütün ülkeler için standartlara uygun istatistikleri derlemenin ve yayınlamanın önemli güçlükler taşıdığı için, Dünya Turizm Örgütü ancak iki yıl aralıklarla istatistikleri yayınlayabilmektedir. Böylelikle de, bu çalışmada elde edilen son istatistikler dikkate alınmaya çalışılmıştır.

3.2.1. Yatak ve Oda Sayıları

Tablo 3, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne üye olan ülkelerdeki yatak sayısının 1991 - 1996 yılları arasındaki değişimini göstermektedir. Tablodan da görüleceği üzere, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'nde en fazla yatak potansiyeli Yunanistan'a aittir. Yunanistan'ın 1991 yılındaki yatak sayısı 549.297 iken, bu sayı 1996'da 548.785 olduğu gözlenmektedir. Yatak

sayısı bakımından ikinci sırada Rusya Federasyonu gelmektedir. Rusya Federasyonu'nun 1991 yılında 434.019 adet turizmin hizmetine sunduğu yatağı mevcut iken, aynı sayının 1996 yılında 410.059'a düştüğü görülmektedir. Rusya Federasyonu'nda son yıllarda yaşanan ekonomik sorunların konaklama işletmelerini de etkilediği görülmektedir. Türkiye, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi üyeleri içerisinde üçüncü en fazla yatağa sahip olan ülkedir. Romanya'nın 1996 yılındaki yatak sayısı 198.529, Bulgaristan'ın 103.619, Arnavutluk'un 7.752, Azerbeycan 4.000 ve Moldavya'nın da 5.298 adet yatağı bulunmaktadır.

Tablo 3. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne Üye Olan Ülkelerde Yatak Sayısı

ÜLKELER	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Arnavutluk	3.439	3.439	3.186	2.896	3.780	7.752
Azerbeycan	4.900	4.900	4.300	3.900	4.000	4.000
Bulgaristan	99.925	109.571	118.363	109.126	114.164	103.619
Ermenistan	-	-	-	-	-	-
Gürcistan	-	-	-	-	-	-
Moldova	5.056	5.198	5.198	5.298	5.298	5.298
Romanya	173.850	174.633	171.814	170.121	171.497	198.529
Rusya Fed.	434.019	485.331	487.733	449.072	-	410.059
Türkiye	123.188	135.561	144.008	152.933	161.498	294.590
Ukrayna	-	-	-	-	-	-
Yunanistan	459.297	475.799	486.439	508.505	535.810	548.785

KAYNAK: Dünya Turizm Örgütü, *Compendium of Tourism Statistics (1991-1995)*, 17. Baskı, Madrid, 1997; Dünya Turizm Örgütü, *Tourism Market Trends: Europe*, WTO Yayınları, Madrid, 1998.

Görüldüğü üzere, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne üye olan ülkelerde turizm sektörünün hizmetine sunulan yatak sayısı birbirinden oldukça farklı olan sayılardadır. Bu durumun en önemli nedeni, henüz bazı ülkelerde turizmin dikkate değer bir sektör haline ulaşamamasıdır.

Tablo 4, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne üye olan ülkelerdeki turizm sektörünün hizmetine sunulan oda sayısını göstermektedir. Oda sayısı istatistiklerinde de Yunanistan öndedir. Yunanistan'ın 1996 yılında sahip olduğu turizm belgeli oda sayısı 289.446'dır. Rusya Federasyonu 207.362, Türkiye 143.134, Romanya 94.962, Bulgaristan 51.810, Arnavutluk

Tablo 4. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne Üye Olan Ülkelerde Oda Sayısı

ÜLKELER	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Arnavutluk	1.948	1946	1.800	1.576	2.039	4.001
Azerbeycan	2.490	2.490	2.190	1.990	2.000	2.000
Bulgaristan	-	-	-	-	-	51.810
Ermenistan	-	-	-	-	-	-
Gürcistan	-	-	-	-	-	-
Moldova	2.305	2.531	2.531	2.593	2.593	2.593
Romanya	84.596	85.736	84.525	84.475	81.642	94.962
Rusya Fed.	207.971	227.691	250.201	221.311	-	207.362
Türkiye	94.383	104.085	111.751	125.820	-	143.134
Ukrayna	-	-	-	-	-	-
Yunanistan	243.950	252.562	257.383	269.858	283.444	289.446

KAYNAK: Dünya Turizm Örgütü, *Compendium of Tourism Statistics (1991-1995)*, 17. Baskı, Madrid, 1997; Dünya Turizm Örgütü, *Tourism Market Trends: Europe*, WTO Yayınları, Madrid, 1998.

4.001, Moldavya 2.593 ve Azerbeycan 2.000 adet turizm işletme belgeli odaya sahiptir.

Hem yatak ve hem de oda sayıları bakımından Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne üyesi olan ülkelerin önemli sayılabilecek miktarlara sahip olduğu anlaşılmaktadır. Yunanistan, Rusya Federasyonu, Türkiye, Romanya ve Bulgaristan önemli sayılarda turizm işletme belgeli yatak ve odaya sahip olduğu görülmektedir.

3.2.2. KEİB Üye Ülkelere Gelen Turist Sayısı

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi üyesi ülkelere yönelik turizm hareketlerinin incelenmesi ile bölgeye yönelik talebe ilişkin bazı bulgulara ulaşılması amaçlanmaktadır. Talebin yıllar içerisindeki gelişimi ve değişimi, hangi ülkelere turist geldiği, geliş amaçları vb. özellikler bu bölümde incelenecek konular arasında yer almaktadır.

Tablo 5, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi üyesi olan ülkelere yönelik turizm hareketlerinin 1991-1997 arasındaki değişimini göstermektedir.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne üye olan ülkeler arasında 1997 yılı rakamlarıyla en fazla turist Rusya Federasyonu'na gelmektedir. Rusya Federasyonu'na gelen 15.350.000 turisti, Yunanistan 10.246.000 ile ikinci sırada izlemektedir. Türkiye 7.966.000, Romanya 2.741.000, Bulgaristan 2.684.000, Ukrayna 818.000, Azerbeycan 146.000, Gürcistan 124.000, Arnavutluk 50.033 ve Moldova 33.000 turisti çekmektedir.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne üye olan ülkelere gelen turist sayılarının 1991-1997 arasındaki değişimi incelendiğinde, en yüksek artışın Rusya Federasyonu'nda yaşandığı görülmektedir. Rusya Federasyonu'na 1994 yılında 5.823.000 turist gelirken, 1997 yılında 15.350.000 turist gelmiştir. Öte yandan Moldova'ya gelen turistlerin sayısı 1991 yılında 257.000 iken, 1997 yılında 33.000'e düşmüştür. Yunanistan'a gelen turistlerin sayısı 1991 yılında 8.036.000 iken, 1997'de 10.246.000 olmuştur. Türkiye'ye olan talep 1991 yılında 5.158.000 olarak gerçekleşirken, 1997'de 7.966.000 olmuştur.

Tablo 5. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne Üye Olan Ülkelerde Konaklama Yapan Turist Sayıları

ÜLKELER	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Arnavutluk	13.000	28.000	45.000	28.000	40.000	56.000	50.000
Azerbeycan	123.000	-	298.000	321.000	149.000	145.000	146.000
Bulgaristan	-	-	-	3.896.000	3.466.000	2.795.000	2.684.000
Ermenistan	-	-	-	-	-	-	-
Gürcistan	-	-	-	-	85.000	117.000	124.000
Moldova	257.000	226.000	56.000	21.000	32.000	33.000	33.000
Romanya	3.000.000	3.798.000	2.911.000	2.796.000	2.608.000	2.834.000	2.741.000
Rusya Fed.	-	-	-	5.823.000	9.262.000	14.587.000	15.350.000
Türkiye	5.158.000	6.549.000	5.904.000	6.034.000	7.083.000	7.083.000	7.966.000
Ukrayna	-	-	-	772.000	794.000	814.000	818.000
Yunanistan	8.036.000	9.331.000	9.413.000	10.713.000	10.130.000	9.233.000	10.246.000

KAYNAK: Dünya Turizm Örgütü, *Compendium of Tourism Statistics (1991-1995)*, 17. Baskı, Madrid, 1997; Dünya Turizm Örgütü, *Tourism Market Trends: Europe*, WTO Yayınları, Madrid, 1998.

Romanya'ya gelen turistlerin sayısında da 1991-1997 yılları arasında düşme gözlenmiştir.

Tablo 6, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne üye olan ülkelere gelen günöbirlikçilerle ilgili istatistikleri göstermektedir. Günöbirlikçi istatistikleri ile ilgili olarak Dünya Turizm Örgütü'nce bütün KEİB üyesi ölkeler için istatistik derlenemediği için, mevcut veriler üzerinden değerlendirme yapılacaktır. Buna göre en fazla günöbirlikçinin gittiği öлке, Romanya'dır. Romanya'ya 2.822.000 kişi günöbirlik olarak gelmektedir. Türkiye'ye gelen günöbirlikçilerin sayısı da 644.000'dir. Azerbeycan'a ise 25.000 kişi günöbirlik olarak gitmektedir. Arnavutluk'a giden günöbirlikçilerin sayısı ise 7.000 iken, Moldova'ya 1.000 kişi günöbirlik olarak gitmektedir.

3.2.3 KEİB Üyesi Olan Ölkelere Gelen Turistlerin Seyahat Amaçları

Tablo 7, 8 ve 9, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne gelen turistlerin 1995 yılındaki seyahat amaçlarını göstermektedir. Tablolardan yedincisi, tatil amaçlı seyahat edenlerin ölkelere göre dağılımını içermektedir. Buna göre, tatil amaçlı turistlerin en fazla tercih ettikleri ölkeler arasında en önde Yunanistan gelmektedir. Yunanistan'a gelen 8.891.000 tatil amaçlı turiste karşılık, Türkiye'ye 6.594.000 kişi tatil yapmak amacıyla gelmektedirler. Bulgaristan'a 2.721.000, Romanya'ya 2.608.000, Arnavutluk'a 16.000 kişi tatil yapmak amacıyla gelmektedir. Yıllar itibariyle değişimde Türkiye'ye gelen tatil amaçlı turistlerin sayısında yaklaşık % 100'e yakın artış gözlenmektedir. Diğer ölkelerde değişimin çok belirgin olmadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 8, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne üye olan ülkelere iş amacıyla seyahat eden yabancıları göstermektedir. Tabloda yer alan verilere göre, iş amaçlı seyahatlerin en fazla Türkiye'ye yönelik yapıldığı görülmektedir. Türkiye'ye 1991 yılında seyahat eden yabancıların 1.357.000'si iş amaçlı iken, 1995'de bu rakam 585.000'e düşmüştür. Ancak Yunanistan'a 1991'de gelen yabancıların 744.000'i iş amacıyla gelirlerken, 1995'de bu rakam 964.000'e çıkmıştır. Bulgaristan'a seyahat eden yabancıların 340.000'i 1991 yılında iş amaçlı seyahat ettiğini beyan ederken, 1995'de 192.000'e düşmüştür. Rusya Federasyonu'nun 1995 yılına ilişkin iş

Tablo 6. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne Üye Olan Ükelere Gelen Günöbirlikçiler

ÜLKELER	1991	1992	1993	1994	1995
Arnavutluk	7.000	11.000	10.000	6.000	7.000
Azerbeycan	105.000	-	284.000	547.000	25.000
Bulgaristan	-	-	-	-	-
Ermenistan	-	-	-	-	-
Gürcistan	-	-	-	-	-
Moldova	100.000	67.000	52.000	5.000	1.000
Romanya	2.343.000	2.468.000	2.861.000	3.087.000	2.822.000
Rusya Fed.	-	-	-	-	-
Türkiye	380.000	527.000	597.000	637.000	644.000
Ukrayna	-	-	-	-	-
Yunanistan	-	-	-	-	-

KAYNAK: Dünya Turizm Örgütü, *Compendium of Tourism Statistics (1991-1995)*, 17. Baskı, Madrid, 1997.

Tablo 7. KEİB Üyesi Ülkelere Tatil Amacıyla Seyahat Eden Yabancıların Yıllara Göre Dağılımı

ÜLKELER	1991	1992	1993	1994	1995
Arnavutluk	9.000	18.000	13.000	13.000	16.000
Azerbeycan	-	-	-	-	-
Bulgaristan	1.265.000	872.000	2.335.000	2.623.000	2.721.000
Ermenistan	-	-	-	-	-
Gürcistan	-	-	-	-	-
Moldova	272.000	265.000	81.000	8.000	4.000
Romanya	2.825.000	3.602.000	2.742.000	2.642.000	2.608.000
Rusya Fed.	-	997.000	1.581.000	920.000	-
Türkiye	3.668.000	5.635.000	5.092.000	5.588.000	6.594.000
Ukrayna	-	-	-	-	-
Yunanistan	6.865.000	8.097.000	8.228.000	9.380.000	8.891.000

KAYNAK: Dünya Turizm Örgütü, *Compendium of Tourism Statistics (1991-1995)*, 17. Baskı, Madrid, 1997.

amaçlı seyahat istatistikleri elde edilemesine karşılık, bu ülkeye 1994'de seyahat edenlerin 1.348.000 olduğu görülmektedir. Genel itibariyle bakıldığında Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi ülkelerine seyahat eden iş amaçlı yabancıların 1991-1995 arasında düşme gösterdiği saptanmıştır. Yalnızca Arnavutluk'a iş amacıyla seyahat edenlerin sayısı 10.000'den 26.000'e çıkmıştır. KEİB üyesi ülkeler arasında yer alan Ermenistan, Gürcistan ve Ukrayna'ya ilişkin istatistik bu konuda elde edilememiştir.

Tablo 8'e genel olarak bakıldığında, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne yönelik turizm hareketleri içerisinde iş amaçlı olanların önemli

Tablo 8. KEİB Üyesi Ülkelere İş Amacıyla Seyahat Eden Yabancıların Yıllara Göre Dağılımı

ÜLKELER	1991	1992	1993	1994	1995
Arnavutluk	10.000	17.000	36.000	18.000	26.000
Azerbeycan	78.000	-	640.000	1.200.000	32.000
Bulgaristan	340.000	136.000	178.000	179.000	192.000
Ermenistan	-	-	-	-	-
Gürcistan	-	-	-	-	-
Moldova	69.000	16.000	18.000	12.000	24.000
Romanya	175.000	196.000	169.000	154.000	150.000
Rusya Fed.	-	1.317.000	2.221.000	1.348.000	-
Türkiye	1.357.000	668.000	540.000	449.000	585.000
Ukrayna	-	-	-	-	-
Yunanistan	744.000	878.000	892.000	1.017.000	964.000

KAYNAK: Dünya Turizm Örgütü, *Compendium of Tourism Statistics (1991-1995)*, 17. Baskı, Madrid, 1997.

yer tuttuğu ve tutmaya devam edeceğini görülmektedir. Bunun nedenleri arasında, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi üye ülkelerin gelişmekte olan ülkeler kategorisine girmesi başta gelmektedir. Öte yandan eski Sovyetler Birliği'nden ayrılan ülkelerin işadamlarına yeni iş alanları yaratması da iş amaçlı seyahatleri arttıran nedenler arasında sayılabilir.

Tablo 9, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi üye ülkelere yönelik tatil ve iş amaçları dışında kalan seyahatlere ilişkin verileri içermektedir. Tatil ve iş amacıyla seyahat edenler haricindeki amaçlarla seyahat edenlerin yoğunluklu olarak tercih ettikleri ülke, Bulgaristan'dır. Bulgaristan'a 1991

yılında 5.213.000 kişi başka amaçlarla seyahat ederken, 1995'de bu sayı 5.092.000 olmuştur. Romanya'ya da 1991 yılında 2.360.000 kişi başka amaçlarla seyahat ederlerken, bu rakam 1995'de 2.687.000'e ulaşmıştır. Rusya Federasyonu'na ilişkin olarak ise 1992, 1993 ve 1994 yıllarına ilişkin veriler elde edilebilmiştir. Bu üç yıldaki veriler, Rusya Federasyonu'na da önemli sayıda başka amaçlarla seyahatlerin yapıldığını göstermektedir. Rusya Federasyonu'na 1992'de 695.000, 1993'de 2.094.000 ve 1994 yılında da 2.375.000 kişi başka amaçlarla seyahat etmişlerdir. Yunanistan da başka amaçlarla seyahatlerde tercih edilen KEİB ülkeler arasındadır. Yunanistan'a

Tablo 9. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne Üye Olan Ülkelere Tatil ve İş Amaçları Dışındaki Amaçlarla Seyahat Eden Yabancılar

ÜLKELER	1991	1992	1993	1994	1995
Arnavutluk	1.000	4.000	6.000	3.000	5.000
Azerbeycan	716.000	-	418.000	1.323.000	71.000
Bulgaristan	5.213.000	5.116.000	5.789.000	7.266.000	5.092.000
Ermenistan	-	-	-	-	-
Gürcistan	-	-	-	-	-
Moldova	16.000	12.000	9.000	6.000	5.000
Romanya	2.360.000	2.482.000	2.675.000	3.102.000	2.687.000
Rusya Fed.	-	695.000	2.094.000	2.375.000	-
Türkiye	483.000	753.000	868.000	634.000	548.000
Ukrayna	-	-	-	-	-
Yunanistan	662.000	781.000	793.000	904.000	857.000

KAYNAK: Dünya Turizm Örgütü, *Compendium of Tourism Statistics (1991-1995)*, 17. Baskı, Madrid, 1997.

1991'de 662.000 kişi başka amaçlarla seyahat ederken, 1995'de bu sayı 857.000 olmuştur. Türkiye'ye başka amaçlarla seyahat eden yabancıların sayısı ise 1991 yılında 483.000 iken, 1995'de 548.000'e ulaşmıştır.

Tatil ve iş dışındaki amaçlarla KEİB ülkelerine yapılan seyahatlerde genel olarak artış gözlenmektedir. Hemen bütün ülkelerde bu amaçlarla yapılan seyahatler artış içerisindedir. En belirgin artış kaydedilen ülke ise, Rusya Federasyonu'dur. Bu alanda Azerbeycan'a yapılan seyahatler ise, inişli-çıkışlı bir çizgi izlemektedir.

3.2.4 KEİB Üyesi Olan Ülkelere Gelen Turistlerin Geldikleri Bölgelere Göre Dağılımı

Tablo 10, 11, 12 ve 13, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne üye olan ülkelere yönelik seyahatlerin dünyanın bölgelerine göre dağılımını göstermektedir. Bölge ayırımında Avrupa, Amerika, Ortadoğu ve Afrika, Doğu Asya, Pasifik ve Güney Asya dikkate alınmış ve değerlendirilmiştir.

Tablo 10, Avrupa kıtasındaki ülkelere Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi ülkelere yönelik turizm hareketlerinin 1991-1995 arasındaki değişimini göstermektedir. Avrupa ülkelerinden gelen turistlerin en fazla rağbet ettikleri ülkelerin başında, Yunanistan gelmektedir. Yunanistan'ı 1991'de 7.526.000 Avrupalı turist ziyaret ederken, 1995'de bu sayı 9.512.000 olmuştur. Rusya Federasyonu da Avrupalı turistler tarafından en çok tercih edilen ülkeler arasında bulunmaktadır. 1992 yılında Rusya Federasyonu'na 1.684.000 Avrupalı turist gelmiş iken, 1995'de 9.143.000'e ulaşmıştır. Bulgaristan'a gelen turistler arasında da Avrupalı turistler önemli bir yer

Tablo 10. KEİB Üyesi Ülkelere Avrupa Ülkelerinden Seyahat Eden Turistlerin Yıllara Göre Dağılımı

ÜLKELER	1991	1992	1993	1994	1995
Arnavutluk	12.000	27.000	40.000	25.000	25.000
Azerbeycan	326.000	-	617.000	1.266.000	118.000
Bulgaristan	6.001.000	5.949.000	7.940.000	9.731.000	7.687.000
Ermenistan	-	-	-	-	-
Gürcistan	-	-	-	-	-
Moldova	353.000	290.000	105.000	25.000	28.000
Romanya	5.089.000	6.070.000	5.625.000	5.748.000	5.240.000
Rusya Fed.	-	1.684.000	4.192.000	3.659.000	9.143.000
Türkiye	4.839.000	6.296.000	5.602.000	5.565.000	6.421.000
Ukrayna	-	-	-	-	-
Yunanistan	7.526.000	8.628.000	8.783.000	10.058.000	9.512.000

KAYNAK: Dünya Turizm Örgütü, *Compendium of Tourism Statistics (1991-1995)*, 17. Baskı, Madrid, 1997.

tutmaktadır. 1991'de 6.001.000 Avrupalı gelmiş iken, 1995'de 7.687.000 kişi gelmiştir. Türkiye'ye gelen Avrupalı turistlerin sayısı 1991 yılında 4.839.000 iken, 1995'de bu sayı 6.421.000 olmuştur. Romanya da Avrupalı turistler tarafından tercih edilen ülkeler arasında yer almaktadır. Romanya'ya 1991'de 5.089.000 Avrupalı gelmiş iken, 1995 yılında bu rakam 5.240.000 olmuştur.

Tablo 10'da yer alan istatistikler, genel itibariyle Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne üye olan ülkelere yönelik turizm hareketleri içerisinde Avrupalı turistlerin çok önemli olduğunu göstermektedir. Avrupalı turistlerin KEİB ülkelerine yönelik seyahatleri ise her geçen yıl artmaktadır.

Artışın en yoğun yaşandığı ülkelerin başında ise, Füsya Federasyonu bulunmaktadır. Yunanistan ve Türkiye ise diğer en fazla tercih edilen ülkelerin başında yer almaktadırlar. Bulgaristan'a yönelik Avrupalı turistlerin seyahatlerinde de artış söz konusudur.

Tablo 11, KEİB ülkelerine Amerika kıtasından yapılan seyahatleri göstermektedir. Amerika kıtasından turist çeken ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. Türkiye'ye 1991 yılında 109.000 Amerikalı turist gelmiş iken, bu sayı 1995'de 376.000 olmuştur. Yunanistan, KEİB ülkeleri arasında

Tablo 11. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne Üye Olan Ülkelere Amerika Kıtasından Yapılan Seyahatlerin Yıllara Göre Değişimi

ÜLKELER	1991	1992	1993	1994	1995
Arnavutluk	1.000	1.000	3.000	3.000	5.000
Azerbeycan	32.000	-	49.000	23.000	3.000
Bulgaristan	18.000	26.000	27.000	30.000	21.000
Ermenistan	-	-	-	-	-
Gürcistan	-	-	-	-	-
Moldova	-	-	-	-	-
Romanya	51.000	50.000	63.000	60.000	66.000
Rusya Fed.	14.000	15.000	12.000	11.000	7.000
Türkiye	109.000	236.000	336.000	356.000	376.000
Ukrayna	-	-	-	-	-
Yunanistan	256.000	378.000	343.000	360.000	324.000

KAYNAK: Dünya Turizm Örgütü, *Compendium of Tourism Statistics (1991-1995)*, 17. Baskı, Madrid, 1997.

Amerika'dan en fazla turist çeken ikinci ülke konumundadır. Yunanistan'a 1991'de 256.000 Amerikalı gelirken, 1995'de 324.000 Amerikalı turist gelmiştir. Amerika kıtasından turist çeken ülkeler arasında Romanya (66.000), Bulgaristan (21.000), Rusya Federasyonu (7.000) sırasıyla gelmektedir.

Tablo 12'de Orta Doğu ülkelerinden gelen turistlerle ilgili veriler yer almaktadır. Orta Doğu ülkelerinden turist çeken ülkelerin başında da Türkiye bulunmaktadır. Türkiye'ye 1991 yılında 208.000 Orta Doğu kaynaklı

Tablo 12. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne Üye Olan Ülkelere Orta Doğu Ülkelerinden Yapılan Seyahatlerin Yıllara Göre Değişimi

ÜLKELER	1991	1992	1993	1994	1995
Arnavutluk	-	-	1.000	-	2.000
Azerbeycan	428.000	472.000	379.000	1.230.000	51.000
Bulgaristan	42.000	53.000	80.000	187.000	90.000
Ermenistan	-	-	-	-	-
Gürcistan	-	-	-	-	-
Moldova	-	-	-	-	-
Romanya	35.000	39.000	40.000	36.000	40.000
Rusya Fed.	-	41.000	39.000	27.000	61.000
Türkiye	208.000	230.000	239.000	257.000	251.000
Ukrayna	-	-	-	-	-
Yunanistan	41.000	43.000	43.000	38.000	45.000

KAYNAK: Dünya Turizm Örgütü, *Compendium of Tourism Statistics (1991-1995)*, 17. Baskı, Madrid, 1997.

turist gelmiş iken, bu sayı 1995'de 251.000'e çıkmıştır. Bulgaristan da Orta Doğu ülkelerinden turist çeken ülkeler arasındadır. Bulgaristan'a 1991 yılında 42.000 Orta Doğulu turist gelirken, 1995'de 90.000 olmuştur. Azerbeycan'a gelen Orta Doğulu turist sayısı, yıllar itibariyle önemli iniş-çıkışlar göstermektedir. Azerbeycan'a 1991'de 428.000, 1992'de 472.000, 1993'de 379.000, 1994'de 1.230.000 iken, 1995'de 51.000'e düşmüştür. Romanya'ya gelen Orta Doğulu turist sayıları 1991-1995 yılları arasında 5.000'lik bir artış göstermiştir.

Tablo 13, Afrika, Doğu Asya, Pasifik ve Güney Asya ülkelerinden KEİB ülkelerine gelen turist sayılarını göstermektedir. Buna göre bu ülkelerden en fazla turist Rusya Federasyonu'na gelmektedir. Rusya Federasyonu'na 1992 yılında 1.011.000 turist gelirken, 1995'de 512.000'e düşme göstermiştir. Türkiye, bu ülkelerden en fazla turist çeken ülkelerden birisidir. Türkiye'ye 1991 yılında 359.000, 1995 yılında ise 669.000 kişi gelmiştir. Yunanistan'a gelen turist sayısında artış söz konusudur. Yunanistan'a 1991 yılında 212.000 turist gelmiş iken, bu ülkelerden 1995'de gelen turist sayısı 249.000'a çıkmıştır. Bulgaristan'ın, Afrika, Doğu Asya, Pasifik ve Güney Asya ülkelerinden 1991'de çektiği turist sayısı 74.000 iken, bu sayı 1995'de 27.000 olarak gerçekleşmiştir. Romanya'ya bu ülkelerden gelen turist sayısı 1991'de 70.000, 1995'de ise 63.000 olmuştur. Genel itibariyle Afrika, Doğu Asya, Pasifik ve Güney Asya ülkelerinden gelen turist sayılarından düşme gözlenmektedir.

3.2.5. KEİB Üyesi Ülkelere Gelen Turistlerin Ülkelere Göre Dağılımı

Çalışmanın bu kısmında Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne üye olan ülkeler içerisinde çektiği turist sayısı bakımından ilk beşe giren Rusya Federasyonu, Yunanistan, Türkiye, Bulgaristan ve Romanya ile ilgili veriler yer almaktadır. Değerlendirme, bu ülkelere gelen turistlerin ülkelerine göre yapılacaktır.

Tablo 14, Rusya Federasyonu'na 1994, 1995 ve 196 yıllarında gelen turistlerin ülkelerine göre dağılımını göstermektedir. Tabloda yer alan

Tablo 13. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne Üye Olan Ülkelere Afrika, Doğu Asya, Pasifik ve Güney Asya Ülkelerinden Yapılan Seyahatlerin Yıllara Göre Dağılımı

ÜLKELER	1991	1992	1993	1994	1995
Arnavutluk	-	-	-	-	-
Azerbeycan	8.000	10.000	13.000	2.000	3.000
Bulgaristan	74.000	68.000	39.000	37.000	27.000
Ermenistan	-	-	-	-	-
Gürcistan	-	-	-	-	-
Moldova	4.000	3.000	3.000	1.000	-
Romanya	70.000	57.000	46.000	48.000	63.000
Rusya Fed.	-	1.011.000	1.291.000	805.000	812.000
Türkiye	359.000	312.000	319.000	484.000	669.000
Ukrayna	-	-	-	-	-
Yunanistan	212.000	282.000	244.000	257.000	249.000

KAYNAK: Dünya Turizm Örgütü, *Compendium of Tourism Statistics (1991-1995)*, 17. Baskı, Madrid, 1997.

verilere göre, Rusya Federasyonu'na en fazla turist gönderen ülke, Finlandiya'dır. Finlandiya'yı sırasıyla Almanya, ABD, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, İsveç, Hollanda, Norveç takip etmektedir. Genel itibariyle Tablo 14'deki bütün ülkelerden gelen turist sayılarında artış görülmektedir.

Tablo 15'de Türkiye'ye gelen turist sayılarının ülkelere ve yıllara göre dağılımı görülmektedir. Buna göre Türkiye'ye gelen turistler en fazla Almanya'dan gelmektedir. Almanya'dan Türkiye'ye sırasıyla 1995'de

Tablo 14. Rusya Federasyonu'na Gelen Turistlerin Geldikleri Ülkelere ve Yıllara Göre Dağılımı

ÜLKELER	1994	1995	1996
Finlandiya	425.966	1.276.326	1.363.200
Almanya	186.037	322.730	178.400
ABD	103.723	216.297	178.800
İngiltere	101.293	121.286	102.600
Fransa	34.269	106.141	96.700
İtalya	20.904	96.967	73.100
Japonya	23.116	57.346	49.800
İsveç	49.565	78.506	41.600
Hollanda	16.361	45.738	40.800
Norveç	26.411	33.705	34.800
Diğer Ülkeler	43.637.254	7.935.105	14.048.600
TOPLAM	44.642.899	10.290.147	16.208.400

KAYNAK: Dünya Turizm Örgütü, *Tourism Market Trends: Europe*, WTO Yayınları, Madrid, 1998, s. 122.

1.656.387, 1996'da 2.141.778 ve 1997'de 2.238.629 Alman gelmiştir. Türkiye'ye ikinci sırada Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerinden turistler gelmektedir. Türkiye'de derlenen istatistiklerde henüz Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleri için ayrı ayrı istatistik derlenmediği için, bu ülkelere ilişkin olan veriler BDT için genel olarak hazırlanmaktadır. Buna göre BDT'dan 1995'de 1.356.0735, 1996 yılında 1.582.423 ve 1997'de 1.513.566 kişi gelmiştir. Türkiye'ye üçüncü sırada en fazla turist gönderen ülke olan İngiltere'den 1995'de 734.721, 1996'da 326.214 ve 1997'de ise 364.764 kişi

Tablo 15. Türkiye'ye Gelen Turistlerin Geldikleri Ülkelere ve Yıllara Göre Dağılımı

ÜLKELER	1995	1996	1997
Almanya	1.656.387	2.141.778	2.338.629
BDT	1.356.735	1.582.423	1.513.566
İngiltere	734.721	326.214	364.764
Romanya	283.015	191.511	338.956
Fransa	251.809	251.976	333.781
İran	361.434	378.130	331.666
Avusturya	181.709	235.540	307.528
İsrail	301.074	254.445	263.367
Hollanda	203.029	216.672	293.566
Bulgaristan	161.145	139.301	219.353
Diğer Ülkeler	3.123.02799	1.991.176	4.525.023
TOPLAM	8.614.085	7.709.166	8.637.664

KAYNAK: Dünya Turizm Örgütü, *Tourism Market Trends: Europe*, WTO Yayınları, Madrid, 1998, s. 122.

gelmiştir. Türkiye'ye 1997 yılında sırasıyla Romanya'dan 338.956, Fransa'dan 333.781, İran'dan 331.666, Avusturya'dan 307.528, İsrail'den 263.367, Hollanda'dan 293.566, Bulgaristan'dan 219.353 kişi gelmiştir. Genel itibariyle Türkiye'ye gönderilen turist sayılarında artış gözlenmektedir. Ancak, İngiltere ve Avusturya'dan gelen turist sayısında düşüş gözlenmektedir.

Tablo 16, Yunanistan'a gelen turist sayılarını ülkelere göre dağılımını göstermektedir. Yunanistan'a gelen turistlerin içerisinde en fazla Almanlar yer almaktadır. 1995'de 2.272.911, 1996'da 1.907.863 ve 1997'de ise 1.987.282 Alman turist Yunanistan'a gitmiştir. İkinci sırada İngilizler gelmektedir. İngiliz turistlerin Yunanistan'a seyahatleri 1995'de 2.224.885, 1996'da 1.687.999 ve 1997 yılında ise 1.722.174 kişi olarak gerçekleşmiştir. Üçüncü sırada Eski Yugoslavya ülkeleri gelmektedir. 1997'de Yunanistan'a 557.902 kişi gitmiştir. Sırasıyla 1997'de Yunanistan'a giden turistlerin ülkelere göre dağılımı şu şekilde gerçekleşmiştir: İtalya 557.902 İsveç 505.582, Hollanda 473.185, Fransa 422.609, Avusturya 293.477, Danimarka 359.724 ve İsviçre 293.455 kişi. Yunanistan'a turist gönderen ülkeler içerisinde Almanlar'da, İngilizler'de, İtalyanlar'da, Hollandalılar'da yıllar itibariyle düşme gözlenirken, İsveç ve Danimarka vatandaşlarının sayılarında yükselme yaşanmıştır.

Bulgaristan'a 1994, 1995 ve 1996 yıllarında giden turistlerin ülkelere göre dağılımı Tablo 17'de görülmektedir. Tablo bilgilerine göre, Bulgaristan'a en fazla turist gönderen ülke, Eski Sovyetler Birliği ülkeleridir. Bu ülkelerden 1996 yılında Bulgaristan'a 2.086.112 kişi seyahat etmiştir. İkinci sırada

Almanlar bulunmaktadır. 1994'de 3.113.040, 1995'de 2.147.801 ve 1996 yılında da 1.924.393 Alman Bulgaristan'a seyahat etmiştir. Alman turistlerin seyahatlerinde yıllar itibariyle düşme gözlenmektedir. Benzer şekilde düşme gösteren diğer ülke de İngiltere'dir. İngilizler 1994'de 920.175 kişi olarak Bulgaristan'a seyahat etmişler iken, bu rakam 1995'de 518.378'e ve 1996'da da 637.633'e düşmüştür. Norveçli turistlerde az da olsa artış görülmektedir. 1994'de 158.887, 1995'de 112.925 ve 1996'da da 637.633 Norveçli Bulgaristan'a seyahat etmiştir. 1997 yılı itibariyle Bulgaristan'a

Tablo 16. Yunanistan'a Giden Turistlerin Geldikleri Ülkelere ve Yıllara Göre Dağılımı

ÜLKELER	1995	1996	1997
Almanya	2.272.911	1.907.863	1.987.282
İngiltere	2.224.885	1.687.999	1.722.174
Eski Yugoslavya	270.347	247.171	557.902
İtalya	643.473	491.081	550.796
İsveç	459.276	448.257	505.582
Hollanda	505.616	452.179	473.185
Fransa	551.798	462.732	422.609
Avusturya	347.301	359.425	293.477
Danimarka	324.369	298.959	359.724
İsviçre	239.072	256.425	293.455
Diğer ülkeler	412.467	685.608	1.377.192
TOPLAM	10.230.770	9.233.295	10.246.192

KAYNAK: Dünya Turizm Örgütü, *Tourism Market Trends: Europe*, WTO Yayınları, Madrid, 1998, s. 87.

Tablo 17. Bulgaristan'a Giden Turistlerin Geldikleri Ülkelere ve Yıllara Göre Dağılımı

ÜLKELER	1994	1995	1996
Eski Sovyetler Birliği	777.617	1.323.779	2.086.112
Almanya	3.113.040	2.147.801	1.924.393
İngiltere	920.175	518.378	637.633
Norveç	158.887	112.925	187.837
Çek Cum./Slovakya	35.334	82.602	141.945
Hollanda	153.671	146.457	115.711
Fransa	108.551	146.457	122.032
İsveç	163.429	172.603	113.701
Yunanistan	162.826	126.482	80.025
Eski Yugoslavya	130.511	102.298	70.264
Diğer Ülkeler	1.622.924	580.086	546.214
TOPLAM	6.436.790	5.437.963	5.921.961

KAYNAK: Dünya Turizm Örgütü, **Tourism Market Trends: Europe**, WTO Yayınları, Madrid, 1998, s. 74.

turist gönderen ülkeler sırasıyla şu şekilde gerçekleşmiştir: Çek Cumhuriyeti/Slovakya 141.945, Hollanda 122.032, Fransa 115.711, İsveç 113.701, Yunanistan 80.025 ve Eski Yugoslavya ülkeleri ise 70.264 kişi.

Tablo 18, yıllar itibariyle Romanya'ya seyahat eden yabancıları ülkelere göre sıralamaktadır. Romanya'ya en fazla turist gönderen ülke Moldavya'dır. Moldavya'dan Romanya'ya seyahat eden turist sayısı 1996'da 1.142.420, 1997'de ise 1.079.634 kişidir. İkinci sırada Macaristan yer almaktadır. Macaristan'dan Romanya'ya seyahat edenlerin sayısı 1995'de 639.048, 1996'da 824.523 ve 1997'de de 796.328 kişidir. Ukrayna üçüncü

sırada yer almaktadır. Bu ülkeden Romanya'ya seyahat edenlerin sayısı 1996'da 586.791 ve 1997'de ise 624.689 kişidir. Bulgaristan'dan Romanya'ya seyahat edenler ise 1995'de 714.139, 1996'da 494.982 ve 1997'de de 603.588 kişi olarak gerçekleşmiştir. Romanya'ya seyahat eden Türklerin sayıları da 1995'de 488.835, 1996'da 417.270 ve 1997'de ise 301.930 kişidir. 1997 yılı itibariyle Romanya'ya seyahat edenlerin ülkelerine göre sayıları şu şekildedir: Almanya 271.912, İtalya 139.744, Yugoslavya 137.102, Rusya Federasyonu 135.896 ve Polonya 112.323 kişidir.

Tablo 18. Romanya'ya Giden Turistlerin Geldikleri Ülkelere ve Yıllara Göre Dağılımı

ÜLKELER	1995	1996	1997
Moldavya	-	1.142.420	1.079.634
Macaristan	639.048	824.523	796.328
Ukrayna	-	586.791	621.689
Bulgaristan	714.139	494.982	603.588
Türkiye	488.835	417.270	301.930
Almanya	250.548	263.675	271.912
İtalya	121.112	127.607	139.744
Yugoslavya	-	146.853	137.102
Rusya Federasyonu	-	146.583	135.896
Polonya	105.346	132.763	112.323
Diğer Ülkeler	412.467	685.608	1.377.192
TOPLAM	2.731.495	4.969.074	4.972.544

KAYNAK: Dünya Turizm Örgütü, *Tourism Market Trends: Europe*, WTO Yayınları, Madrid, 1998, s. 120.

3.2.6. KEİB Üyesi Olan Ülkelerden Yurtdışı Seyahate Katılanlar

Karadeniz Ekonomik İşbirliği bölgesi'ne üye olan ülkelerin vatandaşlarının yurtdışı seyahatlere katılma sayıları Tablo 19'da yer almaktadır. Dünya Turizm Örgütü (WTO) tarafından hazırlanan turizm istatistiklerinde KEİB üyesi olan Ukrayna, Yunanistan, Ermenistan ve Gürcistan'a ait hiçbir veri elde edilememiştir. Diğer ülkelere ilişkin olan veriler incelendiğinde, yurtdışı seyahate en fazla Rusya Federasyonu vatandaşlarının katıldığı görülmektedir. Rusya Federasyonu'ndan 1992'de

Tablo 19. Yurtdışı Seyahate Katılan KEİB Üyesi Ülke Vatandaşlarının Yıllara Göre Dağılımı

ÜLKELER	1991	1992	1993	1994	1995
Arnavutluk	-	-	3.000	10.000	12.000
Azerbeycan	-	-	-	-	424.000
Bulgaristan	2.045.000	2.610.000	2.142.000	4.394.000	3.524.000
Ermenistan	-	-	-	-	-
Gürcistan	-	-	-	-	-
Moldova	148.000	49.000	33.000	37.000	71.000
Romanya	9.096.000	10.709.000	10.757.000	10.105.000	5.737.000
Rusya Fed.	-	4.150.000	9.175.000	10.356.000	21.331.000
Türkiye	2.771.000	2.997.000	3.311.000	3.447.000	3.961.000
Ukrayna	-	-	-	-	-
Yunanistan	-	-	-	-	-

KAYNAK: Dünya Turizm Örgütü, *Compendium of Tourism Statistics (1991-1995)*, 17. Baskı, Madrid, 1997.

4.150.000, 1993'de 9.175.000, 1994'de 10.356.000 ve 1995'de ise 21.331.000 kişinin seyahat ettiği saptanmıştır. Veriler, Rusya Federasyonu'ndan yurtdışı seyahate katılanların sayısının yıldan yıla büyük artışlar gösterdiğini göstermektedir. Yurtdışına seyahat edenler arasında ikinci sırada Romanya vatandaşları bulunmaktadır. Romenlerin yurtdışı seyahatleri 1991'de 9.096.000, 1992'de 10.709.000, 1993'de 10.757.000, 1994'de 10.105.000 ve 1995'de de 5.737.000 kişi olarak gerçekleşmiştir. Romenlerin 1995'de yurtdışı seyahatlerinde % 50'ye varan düşme görülmüştür. Üçüncü sırada Türkler gelmektedir. Türklerin yurtdışı seyahatleri ise, 1991'de 2.771.000, 1992'de 2.997.000, 1993'de 3.311.000, 1994'de 3.447.000 ve 1995'de ise 3.961.000 kişi olarak gerçekleşmiştir. Bulgaristan vatandaşlarının da önemli sayılarda yurtdışı seyahatlere katıldığı saptanmıştır. Bulgaristan vatandaşları 1991'de 2.045.000, 1992'de 2.610.000, 1993'de 2.142.000, 1994'de 4.394.000 ve 1995'de ise 3.524.000 kişi olarak yurtdışı seyahate katılmışlardır.

3.3. KEİB ÜYESİ OLAN ÜLKELERİN TURİZM GELİR VE GİDERLERİ

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne üye olan ülkelerin turizm gelirleri ve giderleri, çalışmanın bu aşamasında iki başlık halinde ayrı ayrı incelenecektir.

3.3.1. Turizm Gelirleri

Tablo 20, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne üye olan ülkelerin turizm gelirlerinin yıllar itibariyle gelişimini göstermektedir. Karadeniz

Tablo 20. KEİB ülkelerinin Turizm Gelirleri (000 ABD Doları)

ÜLKELER	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Arnavutluk	5.000	9.000	8.000	5.000	7.000	11.000	10.000
Azerbeycan	-	42.000	60.000	64.000	146.000	158.000	159.000
Bulgaristan	44.000	215.000	307.000	362.000	473.000	388.000	391.000
Ermenistan	-	-	-	-	1.000	12.000	12.000
Gürcistan	-	-	-	-	-	-	-
Moldova	-	4.000	2.000	8.000	57.000	33.000	34.000
Romanya	145.000	262.000	197.000	414.000	574.000	529.000	550.000
Rusya Fed.	-	752.000	1.474.000	2.412.000	4.312.000	6.875.000	6.669.000
Türkiye	2.654.000	3.639.000	3.959.000	4.321.000	4.957.000	5.962.000	7.000.000
Ukrayna	-	173.000	188.000	230.000	191.000	202.000	205.000
Yunanistan	2.567.000	3.272.000	3.335.000	3.905.000	4.106.000	3.723.000	3800.000

KAYNAK: Dünya Turizm Örgütü, Compendium of Tourism Statistics (1991-1995), 17. Baskı, Madrid, 1997; Dünya Turizm Örgütü, Tourism Market Trends: Europe, WTO Yayınları, Madrid, 1998.

Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne üye olan ülkeler arasında turizm geliri en yüksek olan ülke, Türkiye'dir. Türkiye'nin turizm geliri her geçen yıl artmaktadır. 1991'de 2.654 milyon dolar olan turizm geliri 1992'de 3.639 milyon, 1993'de 3.959 milyon, 1994'de 4.321 milyon, 1995'de 4.957 milyon, 1996'da 5.962 milyon ve 1997'de ise 7.000 milyon ABD dolarına ulaşmıştır. Turizm gelirinin yüksekliği yönünden Türkiye'yi ikinci sırada takip eden ülke ise Rusya Federasyonu'dur. Rusya Federasyonu'nun turizm geliri 1992'de 752 milyon ABD doları iken 1997'de 6.669 milyon ABD dolarına ulaşmıştır. Yunanistan'ın turizm geliri 1991'de 2.567 milyon iken, 1997'de 3.800 milyon ABD dolarına olmuştur. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne üye olan diğer ülkelerin turizm gelirleri ise şu şekildedir: Romanya 550 milyon ABD doları, Bulgaristan 391 milyon ABD doları, Ukrayna 205 milyon ABD doları, Azerbeycan 159 milyon ABD doları, Moldova 34 milyon ABD doları ve Arnavutluk ise 10 milyon ABD dolarıdır.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi üyesi ülkeler içerisinde turizm gelirinin yüksekliği açısından üç ülke dikkati çekmektedir: Türkiye, Rusya Federasyonu ve Yunanistan. Üç ülkenin toplamı yaklaşık 17 milyar ABD dolarına ulaşmaktadır. Geriye kalan ülkelerin toplamı ise bir milyara ancak yaklaşabilmektedir. Turizm gelirlerinin yıllar içerisindeki gelişimi incelendiğinde de, Türkiye'nin turizm gelirinde 1991-1997 arasında % 100'i aşan bir artışın yaşandığı gözlenmektedir. Rusya Federasyonu'nun turizm gelirinde yaşanan artış ise, yaklaşık % 900'dür. Yunanistan'daki artış ise yaklaşık 1.2 milyar dolardır. Bulgaristan'ın turizm gelirinde de % 100'e varan

bir artış olmasına karşılık, artışın 44 milyondan 391 milyon dolara çıkmış olması, artışın önemli bir miktar olmadığını ortaya koymaktadır. Azerbaycan'ın turizm geliri de 1992'de 42 milyon iken 1997'de 159 milyon dolara çıkmıştır. Moldova, Arnavutluk ve Ukrayna'nın turizm gelirlerinde de artış söz konusudur. Genel olarak bütün Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi üyesi ülkelerde turizm gelirleri artmıştır.

3.3.2. Turizm Giderleri

Tablo 21, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi üyesi ülkelerin turizm giderlerini göstermektedir. KEİB ülkeleri arasında en yüksek turizm gideri olan ülke, Rusya Federasyonu'dur. Rusya Federasyonu'nun turizm giderleri 1994'de 7.092 milyon, 1995'de 11.599 milyon, 1996'da 11.599 milyon ve 1997'de ise 10.723 milyon ABD dolarıdır. Turizm giderlerinin yüksekliği yönünden Rusya Federasyonu'nu Türkiye izlemektedir. Türkiye'nin turizm giderleri 1991'de 592 milyon ABD doları iken, bu rakam 1992'de 776 milyon, 1993'de 939 milyon, 1994'de 866 milyon, 1995'de 912 milyon, 1996'da 912 milyon ve 1997'de ise 1.265 milyon ABD dolarına ulaşmıştır. Turizm giderlerinin yüksekliği açısından Türkiye'nin ardından gelen ülke ise Yunanistan'dır. Yunanistan'ın turizm giderleri 1991 yılında 1.015 milyon ABD doları iken, 1997'de bu rakam 1.209 milyon ABD dolarına çıkmıştır. Turizm giderlerinin yüksekliği açısından üçüncü sırada Romanya gelmektedir. Romanya'nın turizm giderleri 1991'de 143 milyon, 1997'de ise 666 milyon ABD dolarına ulaşmıştır. Ukrayna da KEİB ülkeleri arasında turizm giderleri yüksek olan bir diğer ülkedir. Ukrayna'nın 1997 yılındaki

Tablo 21. KEİB ülkelerinin Turizm Giderleri (000 ABD Doları)

ÜLKELER	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Arnavutluk	3.000	5.000	6.000	4.000	4.000	5.000	7.000
Azerbeycan	-	-	-	-	70.000	70.000	72.000
Bulgaristan	126.000	313.000	257.000	244.000	195.000	195.000	199.000
Ermenistan	-	-	-	-	1.000	3.000	22.000
Gürcistan	-	-	-	-	-	-	-
Moldova	-	-	-	10.000	56.000	56.000	38.000
Romanya	143.000	260.000	195.000	449.000	695.000	697.000	666.000
Rusya Fed.	-	-	-	7.092.000	11.599.000	11.599.000	10.723
Türkiye	592.000	776.000	934.000	866.000	912.000	912.000	1.265.000
Ukrayna	-	-	-	-	141.000	210.000	250.000
Yunanistan	1.015.000	1.186.000	1.003.000	1.130.000	1.310.1000	13.22.000	1.209.000

KAYNAK: Dünya Turizm Örgütü, Compendium of Tourism Statistics (1991-1995), 17. Baskı, Madrid, 1997; Dünya Turizm Örgütü, Tourism Market Trends: Europe, WTO Yayınları, Madrid, 1998.

turizm giderleri 250 milyon ABD doları olarak gerçekleşmiştir. 1997 yılı itibariyle Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne üye olan diğer ülkelerin turizm giderleri ise şu şekilde gerçekleşmiştir: Bulgaristan 199 milyon ABD doları, Azerbeycan 72 milyon ABD doları, Moldova 38 milyon ABD doları, Arnavutluk 7 milyon ABD dolarıdır.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne üye olan ülkelerin turizm giderleri yıldan yıla artmaktadır. Bütün ülkelerde belli oranlarda artış söz konusudur. Ancak en yüksek artış, Rusya Federasyonu, Türkiye, Ermenistan ve Romanya'da gözlenmektedir.

3.4. KEİB - TÜRKİYE TURİZM İLİŞKİLERİ

Çalışmanın bu aşamasında Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne üye olan ülkelerle Türkiye arasındaki turizm ilişkileri incelenecektir. İnceleme, öncelikle KEİB üyelerinden Türkiye yönelik turizm talebinin özelliklerinin ortaya konulması ile gerçekleştirilecektir. Bu amaçla, Türkiye'de Turizm Bakanlığı ve Devlet İstatistik Enstitüsü'nün derlediği istatistiklerden faydalanılacaktır. Ardından da KEİB üyesi ülkeler ile Türkiye arasındaki muhtemel işbirliği alanları üzerinde durulacaktır.

3.4.1. KEİB Ülkelerinden Türkiye'ye Olan Talep ve Özellikleri

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne üye olan ülkelere Türkiye'ye yönelik turizm talebinin özelliklerini incelemeye geçmeden önce, Türkiye'de derlenen istatistiklerde henüz KEİB üyesi olan bütün ülkelere ait ayrı ayrı verilerin tutulmadığını belirtmek gerekmektedir. Şöyle ki,

Türkiye'de derlenen istatistiklerde henüz eski Sovyetler Birliği'nden ayrılan ve KEİB üyesi de olan Moldova, Ukrayna, Ermenistan, Azerbeycan ve Gürcistan'dan Türkiye'ye gelen kişileri ülkelerine göre ayrı ayrı istatistiklerde görmek mümkün değildir. Bu ülkeler istatistiklerde Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) altında gösterilmektedir. Türkiye - KEİB ilişkilerinin incelendiği bölümde sözü edilen ülkelere ait veriler, BDT altında yer almaktadır.

Tablo 22, KEİB üyesi ülkelerden Türkiye'ye gelen turistlerin yıllara göre dökümünü vermektedir. Günöbirlikçilerin de dahil olduğu bu veriler incelendiğinde, Türkiye'ye en fazla turist gönderen ülkenin 1997 yılı itibariyle BDT ülkeleri olduğu görölmektedir. Tabi burada dikkat edilmesi gereken nokta, yukarıda da belirtildiği üzere, BDT ülkeleri içerisinde KEİB üyesi olmayan ülkelerin var olduğudur. BDT ülkelerinden Türkiye'ye 1997 yılında 1.513.566 kişi gelmiştir. Türkiye'ye turist gönderen KEİB üyesi ülkeler sıralamasında ikinci sırada Romanya gelmektedir. Romanya'dan da Türkiye'ye 338.996 kişi gelmektedir. Bulgaristan 219.353 kişi ile Romanya'yı izlemektedir.

Yıllar itibariyle incelendiğinde, Türkiye'ye gelen turistlerin 1991 yılına göre Bulgaristan ve Romanya'da düşme, Yunanistan, BDT, Arnavutluk'ta ise yükseliş eğilimi içerisinde olduğu gözlenmektedir.

Tablo 23'de Türkiye'de konaklama yapan KEİB üyesi ülke vatandaşlarının sayısı görölmektedir. Türkiye'de konaklama yapan KEİB üyesi ülke vatandaşları içerisinde 1997 yılı itibariyle en yüksek rakam BDT

TABLO 22: Türkiye'ye Gelen KEİB Üyesi Ülke Vatandaşlarının Yıllara Göre Değişimi

ÜLKELER	1992	%	1993	%	1994	%	1995	%	1996	%	1997	%
	Arnavutluk	2.752	0.03	4.665	0.07	16.589	0.24	14.547	0.18	20.874	0.24	31.508
BDT	1.241.010	17.53	1.167.044	17.95	1.430.000	21.43	1.356.735	17.55	1.582.423	18.23	1.513.566	15.62
Bulgaristan	818.895	11.57	368.813	5.67	170.587	2.55	161.145	2.08	139.301	1.61	219.353	2.26
Romanya	566.665	8.00	311.235	4.78	414.437	6.21	283.015	3.66	191.542	2.22	338.966	3.49
Yunanistan	147.174	20.7	148.198	2.27	127.005	1.09	154.224	1.99	147.305	1.71	170.445	1.75
Diğer Ülkeler	4.299.600	60.76	4.500.683	69.23	4.500.512	67.46	5.757.770	74.51	6.532.555	75.83	7.415.156	76.53
TOPLAM	7.076.096	100.00	6.500.638	100.00	6.670.618	100.0	7.726.886	100.00	8.614.000	100.00	9.689.004	100.00

KAYNAK: Turizm Bakanlığı, Turizm İstatistikleri Bülteni, 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, Yatırımlar Genel Müdürlüğü Araştırma ve Değerlendirme Dairesi Başkanlığı yayını, Ankara.

TABLO 23: Türkiye'de Konaklama Yapan KEİB Üyesi Ülke Vatandaşlarının Yıllara Göre Dağılımı

ÜLKELER	1992	%	1993	%	1994	%	1995	%	1996	%	1997	%
	Amavutluk	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
BDT	134.834	3.62	185.205	4.52	367.912	9.86	516.723	11.16	610.673	9.46	878.015	10.65
Bulgaristan	50.059	1.34	58.272	1.42	31.071	0.83	28.196	0.60	24.568	0.38	30.302	0.35
Romanya	55.913	1.50	33.540	0.81	50.172	1.34	50.698	1.09	48.694	0.75	62.339	0.73
Yunanistan	26.100	0.70	21.654	0.52	17.390	0.46	27.349	0.59	16.361	0.25	42.505	0.50
Diğer Ülkeler	3.453.721	92.82	3.798.687	92.71	3.262.100	87.48	4.006.549	86.54	5.748.363	89.132	7.416.876	78.54
TÜRKİYE TOP.	3.720.627	100.00	4.097.358	100.00	3.728.645	100.0	4.659.615	100.00	6.448.933	100.00	9.443.198	100.00

KAYNAK: Turizm Bakanlığı, Konaklama İstatistikleri Bülteni, 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, Yatırımlar Genel Müdürlüğü Araştırma ve Değerlendirme Dairesi Başkanlığı yayını, Ankara.

ülkelerine aittir. BDT ülkeleri vatandaşları Türkiye'de konaklama yapan yabancı sayısının % 10.65'ini oluşturmaktadır. BDT ülke vatandaşları 1992'de Türkiye'de konaklama yapan toplam yabancı sayısının % 3.62'sini oluştururken, 1993'te 4.526, 1994'te 11.16, 1995'te 9.46 ve 1997'de ise % 10.65 olmuştur. Romanya, KEİB ülkeleri içerisinde Türkiye'de en çok konaklayan ikinci yüksek grubu oluşturmaktadır. Romanya vatandaşları 1992'de Türkiye'ye gelen ve konaklama yapanların % 1.50'sini oluştururken, 1993'te % 0.81, 1994'te 1.34, 1995'te 1.09, 1996'da 0.75 ve 1991'de ise % 0.73 olmuştur. Yunanistan üçüncü sırada gelmektedir. 1992'de Türkiye'deki toplam yabancı sayısının % 0.70'si Yunanlılardan oluşurken, bu rakam 1993'te 0.52, 1994'te 0.46, 1995'te 0.59, 1996'te 0.25 ve 1997'de ise % 0.50'e çıkmıştır. Bulgaristan vatandaşları ise 1997 yılında Türkiye'ye gelen ve konaklama yapan yabancıların % 0.35'ini oluşturmuştur. Bulgaristan vatandaşları 1991'de Türkiye'ye gelen ve konaklama yapanların % 1.34'ünü oluştururken, bu oran 1997'de % 0.34'e düşmüştür.

Tablo 24'de Türkiye'de KEİB üyesi ülke vatandaşlarınca yapılan gecemelerle ilgili bilgiler bulunmaktadır. Buna göre Türkiye'de en fazla geceleme yapanlar BDT ülke vatandaşlarıdır. BDT ülke vatandaşlarının Türkiye'deki gecemeler % 10.03 olarak gerçekleşmiştir. BDT ülkelerinden gelenlerin gecemeleri 1992'de % 1.66 iken, 1993'te 3.45, 1994'te 8.34, 1995'te 10.41 ve 1996'da ise % 9.21 olmuştur. Romanya vatandaşları 1997 yılında % 0.51'i oluşturmuştur. Yunanistan vatandaşları da 1997'de Türkiye'deki toplam gecemelerin % 0.28'ini yapmışlardır. Bulgaristan vatandaşlarının geceleme oranı ise 1997'de % 0.17 olarak gerçekleşmiştir.

TABLO 24. Türkiye'de KEİB Üyesi Ülke Vatandaşlarınca Yapılan Geceleme Sayılarının Yıllara Göre Dağılımı

ÜLKELER	1992	%	1993	%	1994	%	1995	%	1996	%	1997	%
	Arnavutluk	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
BDT	312.558	1.66	589.384	3.45	1.356.630	8.34	1.924.091	10.41	2.353.997	9.21	3.627.664	10.03
Bulgaristan	77.743	0.41	85.725	0.40	55.350	0.34	55.373	0.34	47.065	0.18	62.058	0.17
Romanya	114.100	0.60	74.842	0.43	106.822	5.00	92.105	0.60	105.353	0.41	186.169	0.51
Yunanistan	85.033	0.45	50.836	0.29	42.039	0.23	110.892	0.60	40.330	0.15	101.622	0.28
Diğer Ülkeler	18.196.021	96.86	16.263.328	95.30	14.693.969	90.39	16.294.862	88.18	23.001.743	90.03	32.189.684	89.00
TOPLAM	18.785.455	100.00	17.064.115	100.00	16.254.810	100.00	18.477.323	100.00	25.548.488	100.00	36.167.197	100.00

KAYNAK: Turizm Bakanlığı, Konaklama İstatistikleri Bülteni, 1992, 1993, 1194, 1195, 1996, Yatırımlar Genel Müdürlüğü Araştırma ve Değerlendirme Dairesi Başkanlığı yayını, Ankara.

Genel itibariyle bakıldığında, BDT ülke vatandaşlarının yaptığı gecemelerde artış yaşanmıştır. KEİB üyesi diğer ülke vatandaşlarınca yapılan gecemelerde ise düşüş gözlenmektedir.

Türkiye'ye gelen günöbirlikçilerle ilgili bilgiler Tablo 25'te yer almaktadır. Yüzde cinsinden yer alan veriler incelendiğinde KEİB üyesi ölkelerden gelen günöbirlikçilerin Türkiye'ye gelen toplam günöbirlikçiler içerisinde 1996 yılında % 21'lik bir orana sahip olduğu anlaşılmaktadır. 1992'de % 34.30 olan KEİB payı, 1993'de 28.46, 1994'te 28.78, 1995'te 27.44 olmuştur. Ölkeler bazındaki veriler incelendiğinde de, Türkiye'ye en fazla günöbirlikçi turist gönderen KEİB üyesi ölkenin Yunanistan olduğu gözlenmektedir. Yunanistan'dan gelen günöbirlikçiler, 1996 yılında Türkiye'ye gelen günöbirlikçiler içerisinde % 12.24'lük bir orana sahiptir. Yunanistan vatandaşlarına ait olan bu oranın 1992'de 22.47 olduğu görölmektedir. Yunanistan'dan gelen günöbirlikçilerin oranının yıldan yıla

Tablo 25: Türkiye'ye KEİB Üyesi Ölkelerden Gelen Günöbirlikçilerle İlgili Oranlar (%)

ÖLKELER	1992	1993	1994	1995	1996
Arnavutluk	1.56	0.17	0.52	0.10	0.32
BDT	9.89	9.23	7.59	5.87	7.15
Bulgaristan	0.33	0.74	1.90	1.32	0.90
Romanya	0.05	0.14	0.14	0.73	1.29
Yunanistan	22.47	18.21	18.63	19.42	12.24
TOPLAM	34.30	28.46	28.78	27.44	21.09

KAYNAK: Turizm Bakanlığı, **Turizm İstatistikleri Bülteni**, 1992, 1993, 1194, 1195, 1996, Yatırımlar Genel Müdürlüğü Araştırma ve Değerlendirme Dairesi Başkanlığı yayını, Ankara.

düşme gösterdiği görülmektedir. BDT ülkelerinin oranı da % 7.15'dir. Bulgaristan % 0.90, Arnavutluk % 032 ve Romanya vatandaşları ise % 1.29'dur. Genel olarak KEİB üyesi ülke vatandaşlarının gününbirlik olarak Türkiye'ye azalan oranlarda geldikleri saptanmıştır.

Türkiye'deki ortalama kalış süreleri incelendiğinde, en yüksek kalışın BDT ülkelerinden gelen vatandaşlarca gerçekleştirildiği görülmektedir (Tablo 26). BDT ülkeleri vatandaşlarının ortalama kalış süresi 1997 yılında 4.1 olarak gerçekleştirilmiştir. 1997 yılında diğer ülkelerin ortalama kalış süreleri ise şu şekilde gerçekleşmiştir: Bulgaristan 2.0, Romanya 3.0 ve Yunanistan'da ise 3.8'dir. Türkiye genelinin 1997 yılında 3.8 gün olarak gerçekleştiği gözlenirken, BDT ülkeleri vatandaşlarının ortalamanın üzerinde (4.1 gün) gerçekleştiği saptanmıştır. Romanya ise Türkiye ortalamasına yakın bir oranda, 3.0 gün olarak gerçekleşmiştir. Genel olarak Türkiye'de KEİB ülkelerinden gelen vatandaşların kalış sürelerinin

Tablo 26 : Türkiye'deki KEİB Üyesi Ülke Vatandaşlarının Ortalama Kalış Süreleri

ÜLKELER	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Arnavutluk	-	-	-	-	-	-
BDT	2.31	3.18	3.71	3.72	3.85	4.1
Bulgaristan	1.55	1.47	1.78	1.96	1.92	2.0
Romanya	2.01	2.23	2.13	1.82	2.16	3.0
Yunanistan	3.25	2.33	2.44	4.05	2.47	2.4
TÜRKİYE G.	5.44	4.16	4.36	3.99	3.96	3.8

KAYNAK: Turizm Bakanlığı, **Turizm İstatistikleri Bülteni**, 1992, 1993, 1194, 1195, 1996, Yatırımlar Genel Müdürlüğü Araştırma ve Değerlendirme Dairesi Başkanlığı yayını, Ankara.

Yunanistan dışındaki ülkelerde artış trendinde olduğu belirlenmiştir. Yunanistan'dan gelenlerin kalış süresi 1992 yılında 3.25 gün iken, bu rakam 1997'de 2.40 gün olmuştur.

3.5. KEİB ÜLKELERİ ARASINDAKİ İŞBİRLİĞİ İMKANLARI

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne üye olan ülkelerle Türkiye turizm sektörlerinin karşılıklı işbirliği alanlarını iki aşamalı olarak incelemek mümkündür. Bunlardan ilgisini "Teknik Alandaki İşbirliği İmkânları" oluştururken ikinci işbirliği alanını da "Sektörel Alandaki İşbirliği İmkânları" oluşturmaktadır.

3.5.1. Teknik Alandaki İşbirliği İmkânları

Teknik alandaki işbirliği imkânları, daha çok KEİB üyesi ülkeler arasındaki belli alanlarda standardizasyon oluşturulmasını sağlayacak faaliyetler ile bilgi bankalarının oluşturulması gibi çalışmalarından oluşmaktadır.

1. KEİB Ülkelerine Yönelik Turizm Fuarlarının Düzenlenmesi:

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne üye olan ülkelere yönelik turizm fuarlarının düzenlenmesi, üye ülke turizm sektörlerinin birbirlerini daha yakından tanımalarına imkân sağlayacaktır. Her yıl düzenli olarak ayrı ülkelerde düzenlenecek olan fuara, üye ülkelerin turizmle ilgili bütün kurum ve kuruluşlarının katılımının sağlanması ve teşvik edilmesi, turizm yatırımcılarının ortak projelere girişmelerini de sağlayabilecektir.

26-27 Kasım 1998 tarihlerinde İstanbul'da gerçekleştirecek olan "Tourism Investmen Exchange", 28-29 Kasım 1998 tarihleri arasında Romanya'da yapılacak "Uluslararası Seyahat Show", 14-16 Ekim 1998 tarihlerinde Kiev'de yapılacak "Uluslararası Turizm Fuarı", KEİB ülkelerinin turizm sektörlerinin karşılıklı olarak birbirlerini tanımalarına imkân tanımaya başlamıştır. Söz konusu fuarlara ek olarak, KEİB'in desteğini almış başka fuarlar da gerçekleştirilmelidir.

2. Turizm Mevzuatının Uyumlaştırılması:

KEİB üyesi ülkelerin turizm mevzuatlarının uyumlaştırılması, KEİB bölgesinde turizm hareketlerini kolaştıracaktır. Her ülke mevcut anayasal ve hukuksal düzenine aykırı olmamak şartıyla turizm mevzuatlarını KEİB'in ortaklaşa belirleyeceği hukuksal düzenlemelere göre uyumlaştırmaya çalışmalıdır. Böylelikle, üye ülkeler arasında turizm yatırımlarının gerçekleştirilmesi kolaylaşacaktır.

3. Turizm Personelinin Eğitimi:

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne üye ülkelerde istihdam edilmiş veya edilecek personelin standart eğitim programlarına alınarak eğitilmesi, KEİB üyesi ülkelerdeki turizm hizmet seviyesinin yükseltilmesine imkân verecektir. Bu amaçla, KEİB üyesi ülkeler içerisinde turizm sektörleri gelişmiş olan Türkiye, Yunanistan, Romanya, Bulgaristan ve Rusya Federasyonu gibi ülkelerdeki turizm eğitimcilerinden oluşturulacak eğitim

komisyonları, belli bir program çerçevesinde öncelikli olarak Arnavutluk, Azerbeycan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova ve Ukrayna turizm personelini eğitmelidir. Eğitim programları öncelikli olarak işbaşı eğitimi olarak başlatılmalı ve ardından üye ülkeler arasında hizmet standardının da oluşturulmasına katkıda bulunacak şekilde eğitim programları, örgüt eğitime kaydırılmalıdır. Örgün eğitim için, KEİB Turizm Eğitim ve Araştırma Merkezi kurulmalı ve çalışmalarına başlamalıdır.

4. Üye Ülkelere Yönelik Ortak Turizm Veri Bankasının Oluşturulması:

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne üye olan ülkelerin turizm ile ilgili verilerini bir merkezde toplamak amacıyla veri bankası oluşturulmalıdır. Bu veri bankası, önceki maddede sözü edilen KEİB Turizm Eğitim ve Araştırma Merkezi bünyesinde de oluşturulabilir. Veri bankası yoluyla, üye ülkelerin turizm sektörlerine ilişkin bilgiler kısa zamanda sağlanabilecektir. Standart olarak derlenecek olan veriler, alınacak kararların rasyonelliğini arttırmada büyük kolaylık sağlayacaktır.

5. Karadeniz Turizm İşbirliği Örgütü'nün Kurulması:

KEİB üyesi ülkelerin turizm sektörleri ile ilgili alanlarda kararlar alacak, ortak faaliyetleri koordine edecek Karadeniz Turizm Örgütü'nün kurulması gerekmektedir. Karadeniz Turizm Örgütü, başta üye ülkelerin turizmle ilgili kamu kurumları olmak üzere konaklama yatırım ve işletmeleri, seyahat acentaları, tur operatörleri, yiyecek-içecek işletmecilerinin katılımıyla oluşturulmalıdır.

6. Turizm İstatistiklerinin Standart Hale Getirilmesi:

KEİB'e üye olan ülkelerin büyük çoğunluğu Dünya Turizm Örgütü'nün belirlediği standartlarda turizm istatistiğini derleyememektedir. Bundan dolayı da, turizm istatistiklerinin yayınlanması konusunda Dünya Turizm Örgütü'nün büyük sıkıntılar yaşadığı bilinmektedir. Mevcut sıkıntıların giderilmesi ve KEİB üyesi ülkelerin hem kendi içerisinde ve hem de Dünya Turizm Örgütü'nün benimsediği standartlarda turizm istatistiklerini derleyebilmesi ve yayınlatabilemesi için turizm istatistiklerinin derlenmesinden yayınlanmasına değin uzanan çizgide standart hale getirilmesi gerekmektedir. Bu amaçla, Türkiye Devlet İstatistik Enstitüsü'nün koordinatörlüğünde başka alanlarda başlatılmış olan çalışmaların turizmle ilgili istatistiklerin de standart hale getirilmesi konusunda da yapılmasında büyük fayda bulunmaktadır. Böylelikle, KEİB bünyesinde oluşturulacak veri bankasındaki verilerin değerlendirilmesi çok daha kolaylaştırılmış olacaktır.

7. Gümrük, Vize ve Pasaportlarla İlgili Mevzuat Yeniden Gözden Geçirilmelidir:

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne üye olan ülkelere uygulanmakta olan gümrük, vize ve pasaport kanunları, yönetmelikleri tekrar gözden geçirilmeli ve KEİB sınırları içerisinde olmak şartıyla birtakım kolaylaştırmalara gidilmelidir. Turizm amaçlı seyahatlere getirecek kolaylaştırmalar arasında en başta vize uygulamalarının ortadan kaldırılması veya mümkün olan kolaylaştırmalara gidilmesi, ülkeler

arasındaki seyahatlerin artmasına katkıda bulunacaktır. Nihai hedef olarak ise, serbest dolaşımın gerçekleştirilmesi, KEİB üyesi ülkeler arasındaki turizm hareketlerine önemli oranda olumlu yönde etkide bulunacaktır.

3.5.2. Sektörel Alandaki İşbirliği İmkânları

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne üye olan ülkelerin turizm sektörlerinin geliştirilmesi amaçlı uygulamalar arasında aşağıdaki konular sayılabilir:

1. Tanıtma ve Pazarlama Stratejilerinin Belirlenmesi

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne üye olan ülkeler ortak bir turizm ürünü olarak sunulmalıdır. Bu amaçla, KEİB bölgesi uluslararası tanıtma ve pazarlama faaliyetlerinde tek bir ürün olarak sunulabilir, fuarlarda ortak standlar oluşturulabilir. Önümüzdeki yıllarda dünya turizm pazarından daha fazla pay alacak olan KEİB bölgesinin, yeni pazarlama stratejileri yoluyla bu amacına daha kolaylaşması mümkün görünmektedir. KEİ bölgesine yönelik oluşturulacak ortak turlar oluşturulabilir.

KEİ bölgesinde ortak ürün olarak sunulabilecek konular şunlardır:

- a) Kültürel turlar; çok tarflı şehir merkezi turları ve ülke turları,
- b) Özel ilgili turları; sanat ve kültürel turlar, güzel sanatlar, festival turları, inanç turları.

KEİ bölgesinin tanıtımının sağlanması amacıyla yönelik olarak ise;

- a) KEİ bölgesine yönelik turizm logosunun oluşturulması,
- b) Ortak tanıtım filmlerinin hazırlanması,
- c) İnternette KEİ bölgesine üye olan ülkeleri içerecek ortak web sayfalarının hazırlanması gerçekleştirilebilir.

2. KEİ Bölgesi'ne Yönelik Turların Teşvik Edilmesi:

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne üye olan birden fazla ülkeyi aynı tur programına alan tur operatörlerinin bu faaliyetleri teşvik edilmelidir. Bu amaçla, ülkelerin mevzuatlarının el verdiğinde birtakım mali teşvikler (ayakbasta parasının düşürülmesi gibi) uygulanabilir. Örneğin, Almanya'dan turist getiren bir tur operatörü, bir tur içerisinde hem Romanya'yı, hem Bulgaristan'ı ve hem de Türkiye'yi alabilir. Romanya'da termal tesislerde konaklama, Sofya'da kültürel tur ve İstanbul'da da kültürel turun yanı sıra alışveriş yapılmasına olanak sağlayabilir. Bunun yanı sıra Karadeniz'de gerçekleştirilecek Kruvazier turlar da teşvik edilebilir.

3. KEİB Ülkelerindeki Konaklama Yatırımlarının Teşvik Edilmesi:

KEİB üyesi ülkelerdeki konaklama yatırımcılarının üye ülkelerdeki yatırımları teşvik edilebilir. Bu amaçla, yatırımlara KEİB Ticaret ve Kalkınma Bankası'ndan kredi verilebilir. Birden fazla KEİB ülkesinde yatırım yapan turizmciler ise daha farklı teşviklerden faydalandırılabilir. Örneğin, bir turizm yatırımcısı, hem Romanya'da, hem Rusya Federasyonu'nda, hem de Gürcistan'da konaklama tesisi yatırımı yapıyorsa, farklı teşvikler sağlanabilir.

4. Turizm Sektöre Temsilcilerinin Periyodik Aralıklarla Biraraya Gelmesinin Sağlanması:

KEİB'e üye ülkelerde faaliyet gösteren turizm işletmecisi ve yatırımcılarının birbirlerini tanımaları, yeni işbirliği imkanları yaratmaları ve aralarında ortaya çıkan anlaşmazlıkları gidermeleri amacıyla yılda en az bir kez bir araya gelmeleri sağlanmalıdır. Turizm yatırımcı ve işletmecileri temsilen her ülkedeki ilgili dernek veya kurumun temsilcilerinin bir araya gelmesi de yeterli bir çalışma olarak değerlendirilebilir. Daha ileriki zamanlarda konaklama işletmecileri, seyahat işletmecileri, fuar işletmecileri, ulaştırma işletmecileri arasında daha alt alanlarda toplantılar yapılabilir. Bütün bunlar özel sektörlerin yeni işbirliği fırsatlarını kendilerince yaratılacaktır. Turizm alanındaki özel sektör temsilcilerinin yeni işbirliği ortamlarını yaratmaları amacıyla bölgesel örgütlenmelere gitmeleri teşvik edilmelidir. Örneğin, KEİB Seyahat Acentaları Birliği, KEİB Otel İşletmecileri Birliği gibi.

5. Ulaştırma Şirketlerine Uygulanan Formalitelerin Kolaylaştırılması:

Havayolu başta olmak üzere, kara, deniz ve demiryollarında üye ülkeler arasında birtakım kolaylaştırıcı faaliyetler getirilmelidir. Örneğin, KEİB üyesi olan havayollarına, havaalanlarında daha indirimli fiyatlar uygulanabilir veya otobüs firmalarının daha az sorunla karşılaşmaları için bazı önlemler alınabilir. Benzer şekilde Karadeniz'de kruvazier turizmi yapacak olan şirketler desteklenebilir.

6. Deniz Ulaştırmasına Özel Bir Önem Verilmelidir:

Denizyolu taşımacılığı, KEİB çerçevesinde en fazla potansiyeli olan bir sektördür. Bu gün kontinant hattı diye isimlendirilen Kuzey Avrupa Limanlarının hinderlendi, iç su yollarının geçtiği bölgededir. Tuna-Mainz kanalı açıldığında Karadeniz bölgesinin önemi dana da artacaktır. Bu gelişmeler, Avrupa ülkelerinden Karadeniz yöresine gemi ile gelecek turist sayısının da artmasına yol olacaktır.

3.6. KEİB'İN TÜRKİYE TURİZMİNE ETKİLERİ

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'nin Türkiye turizmi üzerinde muhtemel pek çok etkisi olacağı kuşkusuzdur. Ancak, elbette ki etkilerinin olumlu gerçekleşebilmesi için öncelikli olarak Türkiye'nin turizm ile ilgili kamu kurumlarıyla, özel sektörüyle bu konuya eğilmesi, önem vermesi gerekmektedir. 1990 yılı ile birlikte özellikle Rusya Federasyonu, Bulgaristan ve Romanya kaynaklı turizm hareketlerinin Türkiye ekonomisi üzerindeki olumlu etkileri bilinmektedir. "Bavul Ticareti" olarak adlandırılan bu hareketlerin ödemeler dengesi üzerindeki olumlu etkilerinin devam edebilmesi için KEİB, Türkiye'nin önündeki en önemli fırsatlardan bir tanesini meydana getirmektedir.

3.6.1. Türkiye'nin Uygulaması Gereken Politikalar

Türkiye'nin Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'nin kurulmasından kendi lehine faydalar görebilmesi için aşağı belirlen hususlarda önlemler alması gerekmektedir:

1. Türkiye'nin öncelikli olarak "Tanıtma Ateşeliği veya Müşavirliği" olmayan KEİB üyesi olan ülkelerde bu bürolarını açması gerekmektedir. Turizm Bakanlığı'na bağlı tanıtma bürolarının şimdiki yapılanmasının aksine, bu ülkelerde gerçekleştirilecek olan bürolar Türkiyeli özel sektör temsilcileri ile ortak oluşturulmalıdır. Böylelikle tanıtma bürolarının fonksiyonları arttırılmış olacaktır. Tanıtma bürolarının öncelikli olarak Romanya, Bulgaristan ve Ukrayna'da açılması yararlı olacaktır. Öte yandan halen Moskova'da faaliyet gösteren tanıtma bürosuna ek olarak Rusya Federasyonu'nun bir başka bölgesinde de tanıtma bürosunun açılmasında yarar bulunmaktadır.

2. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne üye olan ülkelere yönelik tanıtma faaliyetlerine hız verilmelidir. Bu ülkelerin dillerinde basılmış broşürler ile iletişim araçlarında tanıtma faaliyetleri yapılmalıdır.

3. KEİB üyesi ülkelerde faaliyet gösterecek seyahat acentaları desteklenmelidir. Böylelikle turistlerin tercihleri yabancıların eline bırakılmamış olacaktır.

4. Türkiye turizm yatırımcılarının KEİB üyesi ülkelerdeki yatırımları Eximbank kanalıyla desteklenmelidir.

5. Türkiye, bu ülkelerden gelecek turist sayısını arttırmak için gümrük, vize ve pasaport uygulamaları ile ilgili düzenlemelerde basitleştirmelere gitmelidir.

6. KEİB üyesi ülkelere Türkiye'ye turistik talepte bulunan ve bulunabilecek kişilere yönelik talep analizi yapılmalıdır. Bu amaçla, başka Rusya Federasyonu olmak üzere turist profili araştırmaları yapılmalıdır.

7. KEİB üyesi ülkelerden Türkiye'ye yönelik turlarda rehberlik edecek nitelikli rehberlerin yetiştirilmesine hız verilmelidir.

3.6.2. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'nin Türkiye Turizmi Üzerindeki Muhtemel Olumlu Etkileri

Türkiye'nin Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'nin meydana getirilmesinden kendi lehine kazanacağı faydalarını aşağıdaki gibi sıralamam mümkündür:

1. KEİB'in kurulması ile bölgede ortaya çıkan barış ve huzur ortamı en fazla turizm sektörünü olumlu yönde etkileyecektir. Türkiye'nin hem coğrafi, hem kültürel ve hem de ekonomik gelişmiş dolayısıyla Yunanistan hariç diğer KEİB üyesi ülkeler için çekim merkezi durumundadır. Son 9 yıldır yaşanan gelişmeler bunu ispatlamaktadır. Böylelikle, barış ve huzur ortamı dolayısıyla Türkiye'ye gelen KEİB üyesi ülke vatandaşlarının sayısı artacaktır.

2. KEİB'in uygulamaya koyacağı gümrük geçişleri ile ilgili basitleştirmelerden en fazla Türkiye yararlanacaktır.

3. KEİB üyesi Yunanistan ve Arnavutluk hariç diğer ülkelerin sıcak denizlere çıkışı yoktur. Bu ülkelerin vatandaşlarının deniz turizmini geçirebilecekleri ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. Ayrıca KEİB dolayısıyla uygulamaya konulacak gümrük basitleştirmeleri talebi daha da arttıracaktır.

4. Türkiye, Karadeniz bölgesinde yer alan ülkeler içerisinde her yönüyle "model" alınabilecek nitelikleri olan bir ülkedir. Dolayısıyla, gelişmiş düzeyi, sosyal, kültürel zenginlikleri ve özellikleri Türkiye'yi KEİB üyesi ülkeler karşısında avantajlı konuma yükseltmektedir.

5. Türkiye, KEİB üyesi ülkelere her türlü ulaştırma şekli ile seyahat edilebilen bir coğrafyaya sahiptir. Gerçekten de Türkiye ile KEİB üyesi ülkelere demiryolu, denizyolu, havayolu ve karayolu ile ulaşım mümkündür. Bu özellik de, KEİB üyesi ülkeler arasındaki seyahatlerin artmasına olumlu etkilerde bulunmaktadır. Türkiye'nin fiyat, hizmette kalite gibi üstünlükleri sağlaması ile KEİB üyesi ülkelere gelen turist sayısını artırması çok zor olmayacaktır.

SONUÇ

Dünyada globalleşme eğilimlerinin ağırlık kazanması ile birlikte, bölgeselleşmeye yönelik iktisadi, sosyal, siyasi ve kültürel işbirliği antlaşmalarında artış gözlenmektedir. Son yıllarda ülkeler arasında kutuplaşma ve bölgeselleşme süreci dikkat çekici bir boyut kazanmıştır. Bunun sebepleri arasında, ülkelerin ticaret için gerekli olan pazarlarını genişletmek, hizmet ve sermaye akışını hızlandırmak, mütebbislerine yeni yatırım imkânlarını sağlamak önde gelmektedir. Bu gerekçeler doğrultusunda Türkiye de coğrafi konumu çerçevesinde bazı bölgesel ekonomik oluşumlara üye olmuştur. Bunlar arasında Gümrük Tarifeleri Genel Antlaşması (GATT), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı, Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO), Avrupa Birliği gibi örgütler sayılabilir. Bunlara en son olarak Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİB) eklenmiştir.

Türkiye'nin üyesi olduğu işbirliği ve bütünleşme örgütleri arasında,

coğrafi yakınlık olarak KEİB'in ayrı bir önemi olduğu açıktır. KEİB, Türkiye için tarım, sanayi sektörleri için olduğu kadar turizm sektörü için de önemli pazar olduğu açıktır. Bu işbirliği örgütü ile turizm, bölgedeki canlılığın odak noktasını oluşturacak özellikler taşımaktadır.

Bu tez çalışmasının birinci bölümünde genel itibariyle globalleşme, bölgeselleşme eğilimleri incelenmiş ve bölgesel işbirliği ve entegrasyon türleri açıklanarak, dünyadaki örnekleri üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde, Türkiye'nin de taraf olduğu Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi (KEİB)'in hangi teorik temellere dayandığı, hangi amaçlarla kurulduğu incelenmiş bulunmaktadır. Üçüncü Bölüm'de ise, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne üye olan ülkelerin turizm sektörleri incelenmiş ve Türkiye turizmi ile olabilecek işbirliği imkanları tartışılmıştır.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne üye olan ülkelerle Türkiye turizm sektörlerinin pek çok alanda işbirliği yapabilecekleri görülmektedir. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'in Karadeniz'e kıyısı bulunan ülkelerden meydana geliyor olması, KEİB'in en önemli işbirliği alanlarının başında turizm sektörünün olduğunu göstermektedir. Gerçekten de, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi Turizm İhtisas Komisyonlarınca gerçekleştirilen üç toplantıda da turizm sektörünün önemli üzerinde durulmuş, yapılabilecek pek çok işbirliği alanının mevcut olduğu saptanmıştır.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'nde turizm sektörlerinin geliştirilebilmesi için öncelikle bazı alanlarda birtakım önlemlerin alınması

gerekmektedir. Zira, KEİB'e üye olan ülkelerde henüz pek çok alanda altyapı eksiklikleri bulunmaktadır. Bu amaçla, KEİB'e üye olan turizm alanında ileri gitmiş başta Türkiye ve Yunanistan olmak üzere ülkelerin turizm yönünden geri olan ülkelere teknik yardımda bulunmaları gerekmektedir. Bu amaçla, personel eğitimi, derlenen istatistiklerin standart hale getirilmesi, turizm mevzuatının uyumlaştırılması, ortak veri merkezinin kurulması, karşılıklı olarak tanıtma ve pazarlama etkinliklerine birlikte katılması gerekmektedir.

— Öte yandan, Karadeniz Turizm İşbirliği Örgütü (KTÖ)'nün kurulması için KEİB'e üye olan ülkelere yol gösterici çalışmalarda bulunulmalıdır. Kurulacak Karadeniz Turizm Örgütü'nün KEİB'in bir alt organı olmalı ve KEİB bünyesinde şu hususlarda işbirliği imkânlarını geliştirebilir:

— Karadeniz Turizm Örgütü'ne kamu kurumlarının yanı sıra turizm yatırımcılarının, seyahat acentalarının, tur operatörlerinin, ulaştırma işletmelerinin ve konaklama işletmelerinin birer temsilci ile katılımı sağlanmalıdır.

— Karadeniz Turizm Örgütü'nce her yıl düzenli olarak "Karadeniz Turizm Fuarı"nın İstanbul'da gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır.

— Daha ileriki aşamalarda turizmin her alt sektörünün birlikler halinde örgütlenmesi sağlanmalıdır. Örneğin; Karadeniz Turizm Yatırımcıları Birliği, Karadeniz Otel İşletmecileri Birliği, Karadeniz Seyahat Acentaları Birliği, Karadeniz Ulaştırma İşletmecileri Birliği gibi.

— Karadeniz'de geliştirilmesi gereken turizm türlerinin belirlenerek gerekli teşvik çalışmalarına başlanılmalıdır. Bu amaçla, belirlenen turizm türlerine yönelik yatırımlar Karadeniz Ticaret ve Kalkınma Bankası tarafından finanse edilmesi için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

— Deniz turizminin teşvik edilmesi KEİB'in turizm politikasının en önemli unsuru haline getirilmelidir.

— KEİB üyesi ülke vatandaşlarının üye ülkelere yönelik seyahatlerinde pasaport, gümrük ve vize kolaylıkları getirilmelidir.

— Özellikle yeni bağımsızlıklarını kazanan ülkelerde modern ulaştırma altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesine özel bir önem verilmelidir, bu amaçla ortak projeler geliştirilmelidir. Diğer taşıma sistemlerinin yanı sıra deniz taşımacılığının daha da geliştirilmesi amacıyla Hazar Denizi'ni Karadeniz'e bağlayan kanalın yapımı gerçekleştirilmelidir.

— Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne üye ülkelerin toplu olarak turizm envanterleri çıkarılmalı ve potansiyel turizm alanlarının belirlenmelidir.

— Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'nde turizm işbirliğine yön verecek ve koordinasyonu sağlayacak bir master planı geliştirilmelidir.

— Bölgeye yönelik turistik talebinin özelliklerinin belirlenmeli ve çağdaş bir anlayışla bu talepleri karşılayacak düzenlemeleri gidilmelidir.

— Bölgenin doğal, kültürel ve tarihi değerlerinin korunması için gerekli önlemler alınmalıdır.

— Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'ne yönelik turları gerçekleştirmek ve yönetmek üzere Karadeniz Rehber'lerinin yetiştirilmesi amacıyla özel eğitim programları uygulamaya konulmalıdır.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'nin Türkiye turizmi bakımından olumlu yanlarını ve Türkiye'nin yararına olan noktaları şu şekilde belirtilebilir:

— Türkiye'nin turizm pazarı daha genişlemektedir. Önceden Avrupa odaklı olarak gerçekleşen talep yapısı, artık içerisine KEİB'e üye olan ülkelerini de alarak genişlemiştir. Başta Rusya Federasyonu olmak üzere Romanya, Ukrayna, Gürcistan ve Bulgaristan Türkiye'ye turist gönderen başlıca ülkeler haline gelmişlerdir.

— KEİB'e üye olan ülkelere gelen turistlerin yapısı dolayısıyla Türkiye'de artık bütün yıl turizm yapılabilme imkânı ortaya çıkmıştır. Özellikle alışveriş turizmi odaklı gelişen turizm faaliyetleri ile, İstanbul'da Laleli bölgesinde önemli ticari gelişmeler olmuştur. Benzer gelişmelerin Edirne, Rize, Trabzon gibi KEİB üyesi ülkelere yakın olan illerde de geliştirilmesinin yolları aranmalıdır.

— "Sıcak Sulara" uzak olan KEİB üyesi ülke vatandaşlarının deniz turizmini gerçekleştirebilecekleri en yakın iki ülke bulunmaktadır: Türkiye ve Yunanistan. Türkiye'nin bu amaçla özellikle Rusya Federasyonu, Bulgaristan, Romanya, Ukrayna gibi KEİB üyesi ülke vatandaşlarının deniz turizmine yönelik tatil merkezi olmak için gerekli tanıtma ve pazarlama

etkinliklerini arttırmalıdır. Bu amaçla, Turizm Bakanlığı'nın Rusya Federasyonu'nunda şu anda bir olan Turizm Ateşeliği sayısını arttırmalıdır. Ayrıca Soyfa'da ve Bükreş'te Turizm Ateşeliğinin açılmasında yarar bulunmaktadır.

— Türkiyeli turizm yatırımcılarının KEİB üyesi ülkelerde turizm yatırımlarını daha da geliştirmeleri, Türkiye kaynaklı turizm yatırım firmalarının gücünü artıracaktır. Böylelikle, bu firmalarca hem Türkiye ve hem de KEİB üyesi ülkelere yönelik ortak tur programlarının geliştirilmesi mümkün olabilecektir. Örneğin; Fransa'dan Romanya'ya gelen turist, birkaç günlük Romanya turunun ardından Türkiye'ye getirilerek tatilinin geri kalan kısmını Türkiye'de geçirmesi mümkün olabilir. Ayrıca, Karadeniz'de yat turizmi bu amaca yönelik olarak geliştirilebilir.

— Türkiye'nin KEİB ülkelerinden gelen ve gelme potansiyeli olan turist gruplarının özelliklerine uygun tesis ve hizmet standartlarını bir an önce belirleyerek buna uygun uygulamalara başlaması gerekmektedir. Bilindiği üzere Türkiye'deki tesisler Batı ülkelerinden gelecek turistlere yönelik hazırlanmıştır. KEİB üyesi ülkelere gelen turistlerin tesis beklentileri ve turizm amaçları üzerinde çeşitli araştırmalar gerçekleştirilmeli ve elde edilen sonuçlara uygun düzenlemeler yapılmalıdır.

Son olarak, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi, Türkiye'nin son yıllarda dış ekonomik işbirliği antlaşmaları içerisinde önemli bir değere sahiptir. Hem Türkiye'nin dış iktisadi politik ciddi girişimlerinden birini oluşturmakta ve hem de Türkiye'nin bölgesel bir güç olduğunu ortaya

somut bir şekilde koyması bakımından önemli bir başlangıç oluşturmaktadır. Zaten, KEİB ile ilgili özellikle komisyon toplantılarında Rusya Federasyonu ve Yunanistan dışında kalan üye ülkeler Türkiye'nin önderliğini istemekte ve desteklemektedir. Zira, Türkiye gerek iktisadi yapısıyla gerekse siyasi ve sosyal yönlerden bu ülkelere model oluşturabilecek niteliklere sahip bulunmaktadır. Türkiye'nin son yıllarda eline geçen, belki de son yıllarda Türkiye'nin gerçekleştirdiği en önemli dış iktisadi politik faaliyetlerinden biri olan KEİB sonuna değin desteklenmelidir.

KEİB bünyesinde pek çok sektör için birtakım çalışmaların yapıldığı bilinmektedir. Turizm, bu sektörlerin içerisinde kayda değer bir öneme sahiptir ve KEİB'in geleceği açısından da önemli bir rolü üstlenmiştir. Çünkü istisadi, siyasi, sosyal ve kültürel anlamda bütünleşmenin gerçekleşebilmesi için ülke vatandaşlarının öncelikli olarak birbirlerini tanımaları, birbirlerine güvenmeleri ve ortak paydalara sahip olmaları önemlidir. Bunlar arasında sayılan pek çok konuda KEİB üyesi ülke vatandaşlarının ortak paydaları bulunmaktadır. Özellikle, Osmanlı İmparatorluğu döneminden kalan bu ortak paydalar, KEİB'in en önemli destekleyicileri durumundadırlar. Zira, günümüzden 90-95 yıl öncesine kadar bir devletin içerisinde olan pek çok KEİB üyesi ülke, bugün bağımsız birer devlet olmuşlardır. Ancak, ortak sosyal ve kültürel değerleri henüz olarak ortadan kalkmamıştır. Bütün bunlar KEİB'in doğru bir işbirliği antlaşması olduğunu ve geleceğinin de önemli getiriler taşıdığına işaretleri olarak alınmalıdır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

ALKİN, Erdoğan, **Uluslararası Ekonomik İlişkiler**, İstanbul, 1978.

ALPAR, Cem ve Cem ONGUN, **Dünya Ekonomisi ve Ulusların Ekonomik Bütünleşmeleri**, Evrim Yayınları, İstanbul, 1988.

ANKARA'DAKİ KARADENİZ İL İDERNEKLERİ, **Kuzey Anadolu Projesi ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesi**, Ajasmat Matbaacılık, Ankara, 1995.

AVCI, Nabi ve Diğerleri, **Ekonomik Enformasyon Toplumu ve Eğitim Sistemlerindeki Etkileri**, Milli Eğitim Bakanlığı Araştırma Raporu, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992,.

AXFORD, Barrie, **The Global System, Economics, Politics and Culture**, Polity Press, 1996.

AZGAN, Gülten, **Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen: Ne Getiriyor? Ne Götürüyor? Nereye Gidiyor?**, Altın Kitaplar, Bilimsel Sorunlar Dizisi, İstanbul, 1997.

BALKIR, C. ve M. DEMİRCİ, **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Topluluğu**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1989.

BLACK SEA ECONOMIC COOPERATION INTERNATIONAL SECRETARIAT,
Blac Sea Economic Cooperation Handbook of Dokuments, İstanbul, 1994.

CHACE, James, **The Consequences of the Peace: The New Internalism and American Foreign Policy**, A Twentieth Centry Fund Book, Oxford University Press, New York, 1993.

ÇİMEN, Ahmet, **Gümrük Birliği ve Avrupa Topluluğu Türkiye İlişkileri**, Maliye Bakanlığı, Ankara, 1998.

ÇOBAN, Hasan, **Bilgi Toplumuna Planlı Geçiş: Bilgi Toplumuna Geçmek için Stratejik Planlama ve Yönetim Bilgi Sistemi Uygulaması**, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Ankara, 1996.

DAS, Philp K., **The Asia-Pasific Economy**, MacMillan Ltd., London, 1996.

DEMİREL, Vedat, **Ekonomik Entegrasyon ve Politika Harmonizasyonu: Gümrük Birlikleri Teori ve Tatbikatı**, Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Dairesi Başkanlığı yayınları, No: 1985/265, Ankara, 1985.

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, **Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler**, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, No: 2375, Özel İhtisas Komisyonu Yayınları, No: 440, Ankara, 1995.

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, **İslam Ülkeleri ve EKİT**, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Yayınları, No: 2380, Ankara, 1995.

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, **Küreselleşme, Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye (Değerlendirme Raporu)**, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, No: 2324, Özel İhtisas Komisyonu Yayınları, No: 439, Ankara, 1995.

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, **Türkiye - Karadeniz Ekonomik İşbirliği İlişkileri**, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Yayınları, No: 2379, ÖİK Yayınları, No: 443, Ankara, 1995.

ERKAN, Hüsnü, **Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1997.

ERKAN, Hüsnü, **Piyasa Ekonomisinin Bilimsel Temelleri**, Sosyal Piyasa Ekonomisi Yayın Serisi, İzmir, 1991.

GHAL, Drahan, "Yapısal Uyum, Küresel Bütçeleme ve Sosyal Demokrasi, (İçinde) **Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma** (Çeviren. İdil ESER), Renee PRENDERGEST, Frances STEWARY, Editörler), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995.

GÖKDERE, Ahmet, **Az gelişmiş Ülkeler Arasında İktisadi Birleşmeler**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1969.

HAZİNE VE DIŞ TİCARET MÜŞTEŞARLIKLARI, **Avrupa Topluluğu ve Türkiye**, Ankara, 1991.

INSTITUTE OF SOUTHEAST ASIAN STUDIES, **ASEAN, Co-Operation and India-ASEAN Trade**, ASEAN Economic Research Unit, Research Notes and Discussion Paper, No: 57, Singapore, 1985.

İSTANBUL TİCARET ODASI (Hazırlayan: Prof. Dr. Nusret Erkin), **Bilgi Çağında Eğitim-Verimlilik-İstihdam**, İTO Yayınları, No: 1997/43.

İSTANBUL TİCARET ODASI, **Özlenen Eser Türkiye İçin Yeni Bir İmkan: Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul, 1992.

İSTANBUL TİCARET ODASI, **Türkiye'nin Dış Ekonomik İlişkilerinde Yeni Ufuklar (Uluslararası Seminer, 24-25 Şubat 1992)**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, No: 1992/6.

KAREN, Routh (Editör), **Toward the Year 2000 World Business Leaders Speak out on the Future of Free Enterprise**, William Morrow and Company, Inc., New York, 1985.

KARLUK, S. Rıdvan, **Avrupa Toplulukları ve Türkiye**, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1990.

KARLUK, S. Rıdvan, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası yayını, İstanbul, 1996.

KARLUK, S. Rıdvan, **Dünyada Ekonomisinde Uluslararası Ekonomik Kuruluş ve İşletmeler**, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1990.

KARLUK, S. Rıdvan, **Küreselleşen Dünyada Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar ve Entegrasyonlar**, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 1995.

KUYUCUKLU, Nazif, **Ekonomik Yardımlaşma Konseyi (COMECON)**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, No: 427, İstanbul, 1978.

MANİSALI, Erol, **Avrupa Birliği'ne Alınmayan Türkiye'yi Gümrük Birliğinde Bekleyen Sorunlar**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1994.

MARITANO, Mino, **A Latin America Economic Common: Histories, Policies, and Problems**, University of Notre Dame Press, London, 1970.

MASON, T. David ve Abdul M. TURAY, **Japan, NAFTA and Europe Trilateral Cooperation or Confrontation?**, MacMillan Press Ltd., London, 1994.

ORHAN, Osman Zeki, **Bir Entegrasyon Örneği Olarak KEİB**, İstanbul Ticaret Odası, Rapor, Şubat 1992.

ÖNDER, İzzettin, Oktay TÜREL, Nazım EKİNCİ, Samet LEM, **Türkiye'de Kamu Maliyesi, Finansal ve Politikalar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul, 1993.

ÖNER, Oğuz, **Türkiye'yi Uluslararası Ekonomik Kurumlara Üye Yapan Antlaşmalar**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1974.

ÖZDEMİR, Mehmet, **Turizmin Türkiye'nin Sosyo Ekonomik Yapısına Etkileri**, Rekmay Ltd. Şti. Matbaacılık, Ankara, 1992.

PAZARCI, Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1990.

PEKCAN, Erdoğan, **Avrupa Topluluğu ve Gümrük Birliği'ne Türkiye'nin Uyumu ve Sorunları**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, No: 1994/30, İstanbul, 1994.

PELL, Syney, **A Latin American Common Market**, Oxford University Press, London, 1967.

RUGMAN, Alan M., Richard Hodgetts, **International Business A Strategic Management Approach**, McGraw Hill, New York, 1995.

SCHILLER, Herbert, **Zihin Yönetenler**, Pınar Yayınları, İstanbul, 1993.

SEYİDOĞLU, Halil, **KEİB Hakkında Düşünceler**, Uluslararası Sempozyum, Erzurum, Eylül 1991.

SEYİDOĞLU, Halil, **Uluslararası İktisat, Teori ve Politika ve Uygulama**, Gizem Yayınevi, İstanbul, 1998.

ŞAHİN, Adem, **İktisadi Kalkınmadaki Önemi Bakımından Türkiye'de Turizm Sektöründeki Gelişmelerin Değerlendirilmesi**, Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Yayını, Genel Yayın No: 149, AR-GE 61, Ankara, 1990.

TEKELİ, İlhan ve Selim İLKİN, **Türkiye ve Avrupa Topluluğu (I): Ulus Devletleri Aşma Çabasındaki Avrupa'ya Türkiye'nin Yaklaşımı**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1993.

The Future of the World Economy, A United Nations Study, Oxford University Press, New York, 1977.

TOBB, **İktisadi Rapor'96**, TOBB Yayınları, Genel Yayın, No: 318, Ankara, 1997.

TOFFLER, Alvin, **Üçüncü Dalga**, Altın Kitaplar, İstanbul, 1981.

TÜSİAD (Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği), **Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi (KEİB): Ekonomik Bir Değerlendirme**, TÜSİAD Yayınları, No: 93, İstanbul, 1993.

ÜLKEN, Yüksel, **20. Yüzyılda Dünya Ekonomisi, Günümüzde İktisadi Sorunlar**, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 3114, İktisat Fakültesi Yayınları, No: 433, İstanbul (Basım Yılı Belirtilmemi).

YONERJİ, Mesude, **Managing in the Information Society**, Mass MacGill Blackwell, ABD, 1990.

YÜKSEL, Öznur, **Uluslararası İşletme Yönetimi ve Türkiye Uygulamaları**, Gazi Üniversitesi İİBF, Ankara, 1997.

Makaleler

AKDOĞAN, Haluk, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesi'nin Bir Gümrük Birliği Olarak Değerlendirilmesi", **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 10, 1992.

AKGÖNENÇ, Oya, "Küreselleşme, Etkilenme ve Dış Politika Oluşumu", **Milli Kültürler ve Küreselleşme Kongresi (Tebliğler ve Tartışmalar)**, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya, 1998.

AKGÜN, Mensur, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin Şansı", **Yeniyüzyıl Gazetesi**, 7 Haziran 1998.

AKTEPE, E., "Karadeniz Bölgesinde Ne Tür Bir Ekonomik İşbirliği Yapılabilir?", **Doğu Bloku Ülkelerindeki Gelişmeler ve Türkiye Ekonomisine Etkileri Uluslararası Sempozyumu**, T. C. Kültür Bakanlığı - Atatürk Üniversitesi - Türk-Sovyet İş Konseyi, Erzurum, 1991.

ALFAOĞLU, H. İbrahim, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği", **Gümrük Birliği, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi ve Doğu Karadeniz Ekonomisi**, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayını, Ankara, 1997.

ALTUNYILDIZ, Ziya, "Globalleşen Dünyada Organizasyonların Önemi ve Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC)", **Dış Ticaret Dergisi**, Sayı 1, Nisan 1996.

AYDIN, Cemallettin, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesi, **Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye Dergisi**, Mayıs-Haziran 1996, Sayı 23.

BAHÇEKAPILI, Cengiz, "Küreselleşme Bölgeselleşmeyi Geride Bıraktı", **İktisat Dergisi**, Temmuz 1994.

BİRİNCİ, Yüksel, "Globalleşme ve İktisat Politikaları", **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Yıl: 34, Ekim 1997.

BOZKURT, Ömer, "Maastricht Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin Geleceği", **Avrupa Birliği El Kitabı**, T. C. Merkez Bankası Personel Müdürlüğü yayını, Ankara, 1996.

CHACE, Richard, "A New Concert of Powers", **Foreign Affairs**, Volume 71, Number 2, Spring 1991.

CURA, Kamil, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği", **Konya Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi**, Yıl 1998, Sayı 1.

ÇARIKÇI, Emin,, "Milli Kültürler ve Küreselleşme", **Milli Kültürler ve Küreselleşme Kongresi (Tebliğler ve Tartışmalar)**, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Tonya, 1998.

ÇELİK, Kenan, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi ve Doğu Karadeniz Ekonomisi", **Gümrük Birliği, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi ve Doğu Karadeniz Ekonomisi**, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayını, Ankara, 1997.

ÇELİK, Kenan, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği ve Karadeniz Bölgesi", **Doğu Karadeniz Turizmi Konferans-Workshop, 22-25 Haziran 1992**, Turizm Bakanlığı Turizm Eğitimi Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1992.

ÇUBUKÇU, Tuğrul, "Gümrük Birliği - Karadeniz Ekonomik İşbirliği İlişkileri ve Doğu Karadeniz Ekonomisine Etkileri", **Gümrük Birliği, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi ve Doğu Karadeniz Ekonomisi**, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayını, Ankara, 1997.

DEMİRCİ, Rasih, "Küreselleşme ve İktisat", **Milli Kültürler ve Küreselleşme Kongresi (Tebliğler ve Tartışmalar)**, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya, 1998.

DEMİRCİ, Rasih, "Milletlerarası İşbirliği ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi", **Karınca Dergisi**, Mart 1990.

DEMİRHAN, Ali H., "İpek Yolu Üzerinde Ekonomik İşbirliği", **Avrupa Etüdları**, Cilt 2, İlkbahar 1995.

DENKER, Mehmet, Ayşegül ATABEY, "Gümrük Birliği ve Ekonomik Entegrasyon Kavramları Üzerine Bir Değerlendirme", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi**, Sayı: 1, 1998.

EKEN, Hakan, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği", **Politika Dergisi**, Aralık 1993, Sayı 2.

ENGİN, İdris, "Siyasi Coğrafyada Denizlerin Önemi ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi (KEİB)", **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Aralık 1993.

ERBAY, Yusuf, "Kavram Olarak Küreselleşme", **Milli Kültürler ve Küreselleşme Kongresi, (Tebliğler ve Tartışmalar)**, Selçuk Üniversitesi Basımevi, Konya, 1998.

ERİŞ, İbrahim, "Avrupa ve Asya'daki Ekonomik Bütünleşmeler", **Hazine ve Dış Ticaret Dergisi**, Eylül 1992/2, Sayı 18.

YENER, Ayşe, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin Olumlu ve Olumsuz Yönleri", **Avrasya Etüdları Dergisi**, Cilt 3, Sayı 3, Sonbahar 1995.

ESEN, Oğuz, "Finansal Piyasaların Küreselleşmesi ve Sermaye Kontrolleri", **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt. 8, Sayı 27, Kış 1997.

GALI, Boutros, "Globalisation Trends Consideration and the Role of the United Nations", **Perceptions: Journal of International Affairs**, Volume 1, Number 2, June-August 1996.

GÖKAL, İsmail, "Globalleşme", **Dış Ticaret Dergisi**, Yıl: 2, Sayı: 7, Ekim 1997.

GÜBE, Yalçın, "Uluslararası Bütünleşme: Siyasal ve Ekonomik Değerlendirme", **Hazine ve Dış Ticaret Dergisi**, Haziran 1996/1, Sayı: 17.

GÜNUĞUR, Haluk, "Avrupa Birliği Bütünleşmesinin Tarihsel Gelişimi (Dünü, Bugünü, Yarını)", **Avrupa Birliği El Kitabı**, T. C. Merkez Bankası Personel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1996.

GÜR, Mustafa, "Ülkemiz Turizminin Çeşitlendirilmesi ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği", **Doğu Karadeniz Turizmi Konferans-Workshop**, Turizm Bakanlığı Eğitimi Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1992.

GÜREL, Ali, "Yeni Dünya Düzeninde Ekonomik Bloklar", **Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye Dergisi**, Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 1996.

GÜRSEL, Yücel, "Çevre Kirliliğinin Sosyo-Ekonomik Nedenleri ve Çözüm İlkeleri", **Uluslararası Çevre'87 Sempozyumu**, Başbakanlık Çevre Genel Müdürlüğü yayını, İstanbul, 1987.

İRBEÇ, Yusuf Ziya, "Karadeniz Bölgesinde Ekonomik İşbirliği Perspektifleri", **Doğu Karadeniz Turizmi Konferans-Workshop**, Turizm Bakanlığı Turizm Eğitimi Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1992.

KARCI, Özden ve Ercan DURDULAR, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği", **Bilgi Dergisi**, Sayı 7, Aralık 1993.

KARLUK, S. Rıdvan, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bünyesinde Yer Alan ülkelerde Yeniden Yapılanma Politikalarının Türk Ekonomisine Etkileri ve Bölge İçinde Ekonomik İşbirliği Alanları", **III. İktisat Kongresi Tebliğleri**, Cilt: 1, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Ankara, 1992.

KILIÇ, Ramazan, "Ekonomik Entegrasyon Teorisi", **Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye Dergisi**, Temmuz-Ağustos 1996.

KÖKOCAK, A. Kadir, "Küreselleşmede İktisadi Boyut", **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Yol: 34, Temmuz 1997.

KÖNİ, Hasan, "Ekonomik Dış Politika", **Avrasya Dosyası**, Cilt 2, Sayı 2, Yaz 1995.

KÜÇÜKALTAN, Derman, "Turizm Sektörüne Yansımaları Açısından Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi (KEİB) Projesi", **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Yıl 34, Ağustos 1997.

MHİTARYAN, Nataliya, "Ukranya-Türkiye İlişkileri", **Avrasya Etüdleri**, Cilt 3, Sayı 2, Yaz 1996.

MICU, Nicolae, "Black Sea Economic Co-Operation (BSEC) As A Confidence-Building Measure", **Perceptions: Journal of International Affairs**, Volume 1, Number 4, 1996.

MUNTMAN, Mahmut, "Küreselleşme", **İktisat Dergisi**, Sayı: 362, Aralık 1996.

ONGUN, M. Tuba, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi", **Gümrük Birliği, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi ve Doğu Karadeniz Ekonomisi**, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayını, Ankara, 1997.

ÖZER, Ercan, "The Black Sea Economic Co-Operation and the EU", **Perceptions: Journal of International Affairs**, Volume 1, Number 3, 1996.

ŞAHİNALP, Bülent, "Türkiye-Rusya Federasyonu Ekonomik ve Ticari İlişkileri", **Dış Ticaret Dergisi**, Yıl 2, Sayı 5, Nisan 1997.

TOPUZ, Hıfzı, "Enformasyon Süper Otoyolları Kurulacak", **İletişim Dünyası**, Nisan 1994.

TÖRE, Nahit, "Avrupa Birliği'nde ve Türkiye-Avrupa İlişkilerinde Son Gelişmeler", **Gümrük Birliği Sürecinde Politikalar ve Uygulamalar**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Personel Müdürlüğü yayınları, Rekmay Ltd. Şti., Ankara, 1995.

TÖRE, Nahit, "Ekonomik Bütünleşme Kuramı", **Avrupa Birliği El Kitabı**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Personel Müdürlüğü yayını, Rekmay Ltd. Şti. Matbaacılık, Ankara, 1995.

UŞAKLIGİL, Emine, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Türkiye'nin İtici Gücüne Muhtaç Örgüt", **YeniYüzyıl Gazetesi**, 7 Haziran 1998.

WILLIAMS, Marc, "Third World Cooperation": **The Group of 77**, Unctad Pinter Publishers, London, 1991.

YAZICI, Sami, "Ekonomik Birleşmeler: Tarihsel Gelişim Ve Etkileri", **Vergi Dünyası Dergisi**, Sayı 105.

Tezler

AYDIN, Nurhan, **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Ortak Girişimler (Joint Ventures)** (Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 1002, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, No: 107, Eskişehir, 1997.

ÇELİK, Kenan, "Ekonomik Entegrasyon Teorileri Açısından Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi'nin Sosyo-Ekonomik Analizi", (**Doktora Tezi**), Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 1992.

DURUSOY, Serap, "Küreselleşmenin Oluşum Süreci ve Türkiye", (**Yüksek Lisans Tezi**), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 1995.

KARLUK, S. Rıdvan, "Ekonomik Birleşmeler Teorisi Yönünden Türkiye'nin AET Üyeliği ve Sanayileşme Sorunu (**Doktora Tezi**), Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Eskişehir, 1975.

NAÇLI, Selim, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi (KEİB) ve Ekonomik Etkileri", (**Yüksek Lisans Tezi**), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 1992.

ONUR, Şennur, "Dünyadaki Bölgesel Entegrasyon Hareketleri ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi" (**Uzmanlık Tezi**), Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1995.

TONUŞ, Özgür, "Ekonomik Birleşmeler Teorisi Kapsamında Gümrük Birliği ve Ekonomik Etkileri ve Türkiye", (**Yüksek Lisans Tezi**), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 1996.

Diğer Yayınlar

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, **Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) Hakkında Not** (Yayınlanmamış Rapor), Ankara, 1998.

DÜNYA TURİZM ÖRGÜTÜ, **Compendium of Tourism Statistics (1991-1995)**, 17. Baskı, Madrid, 1997;

DÜNYA TURİZM ÖRGÜTÜ, **Tourism Market Trends: Europe**, WTO Yayınları, Madrid, 1998.

Encyclopedia of the Nations: Europea, Worldmark Press,Ltd., Ohio, 1998'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

TURİZM BAKANLIĞI, **Turizm İstatistikleri Bülteni**, 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, Yatırımlar Genel Müdürlüğü Araştırma ve Değerlendirme Dairesi Başkanlığı yayını, Ankara.

